IM

MA

FAKÜLTELERİN ÇATIŞMASI

NÜEL

KANT

ÇEVİREN / MEVLÜT ALBAYRAK

FOL

Fakültelerin Çatışması

FOL 135
© Mak Grup Medya Pro. Rek. Yay. A.Ş.
Sertifika No: 44396

Felsefe 120
Immanuel Kant 06

Fakültelerin Çatışması
Immanuel Kant

Çeviren: Mevlüt Albayrak

Özgün Adı: *The Conflict of the Faculties*
Edisyon: New York 1979

Yayına Hazırlayan: Ebubekir Demir
Redaksiyon: H. Derya Kılıç
Görsel Yönetmen: Nurullah Özbay
Grafik Tasarım ve Uygulama: Tavoos

ISBN 978-625-7307-62-8

Baskı: Ayrıntı Basım Yay. ve Mat. Hiz. San. Tic. A.Ş.
Matbaa Sertifika No: 49599

1. Baskı: Eylül 2021

İletişim Adresleri
Cinnah Cd. Kırkpınar Sk. 5/4
06420 Çankaya Ankara
Tel.: 0312. 439 01 69
www.folkitap.com
bilgi@folkitap.com
siparis@folkitap.com
www.twitter.com/folkitap

Fakültelerin Çatışması

Immanuel Kant

Çeviren
Mevlüt Albayrak

FOL

IMMANUEL KANT

Prusya'nın Königsberg şehrinde doğdu (1724) ve hayatının tamamını bu şehirde geçirdi. İlköğrenimini Pietist bir okul olan Collegium Fridericianum'da gördü. Felsefe, fizik ve teoloji eğitimi almak üzere Königsberg Üniversitesi'ne başladı (1740). Uzun yıllar doçent olarak görev yaptığı aynı üniversiteye, mantık ve metafizik profesörü olarak atandı (1770). 1804'te öldü.
Başlıca eserleri: *Kritik der reinen Vernunft* (1781), *Prolegomena* (1783), *Kritik der praktischen Vernunft* (1788), *Kritik der Urteilskraft* (1790), *Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft* (1793), *Die Metaphysik der Sitten* (1797).

MEVLÜT ALBAYRAK

Samsun, Bafra'da doğdu (1963). Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu (1987). Doktora tezini Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Din Felsefesi Anabilim Dalında A. N. Whitehead üzerine yaptı. Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde görev yaptı (1994-2007). Hâlen Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünde görev yapmaktadır.
Başlıca eserleri: *Tanrı ve Süreç* (2001), *İbn Sina ve Whitehead Açısından Tanrı-Âlem İlişkisi ve Kötülük Problemi* (2001), *Felsefe ve Din-Din Felsefesine Giriş* (2001), *Felsefenin Serüveni I -Eskiçağda Felsefe, Felsefenin Serüveni II- Ortaçağ ve Felsefeler* (2001).

İçindekiler

Sunuş 13
MEVLÜT ALBAYRAK

Giriş 21
MARY J. GREGOR

Önsöz 48

Birinci Kısım
Felsefe Fakültesi ile Teoloji Fakültesi Arasındaki Çatışma

Giriş 59

Birinci Bölüm
Fakültelerin Birbirleriyle İlişkileri Üzerine 63
1. Yüksek Fakülteler Kavramı ve Bölümlemesi 63
2. Alt Fakülte Kavramı ve Bölümlemesi 70
3. Yüksek Fakültelerin Alt Fakülte ile İllegal Çatışması Üzerine 73
4. Yüksek Fakültelerin Alt Fakülte ile Legal Çatışması Üzerine 76
5. Sonuç 80

İkinci Bölüm

Fakülteler Arasındaki Çatışmayı Açıklığa Kavuşturmanın Örneği Olarak Teoloji ve Felsefe Fakülteleri Arasındaki Çatışma (Ek) 81

1. Çatışmanın Konusu 81

2. Çatışmayı Ortadan Kaldırmak İçin Kutsal Metinler'in Tefsirinin Felsefi İlkeleri 84

3. Onlara Verilen Cevaplarla Birlikte Kutsal Metinler'in Tefsir İlkelerine İlişkin İtirazlar 92

4. Dinî Mezhepler Üzerine 96

5. Fakülteler Arasındaki Çatışma'nın Çözümü ve Barış Kararı 110

Ek

Bu Kutsal Kitabın Pratik Kullanımı ve Olası/Makul Sürelililiğiyle İlgili İncil Hakkında Tarihsel Sorular 119

Ek

Dindeki Saf Mistisizm Üzerine 121

İkinci Kısım

Felsefe Fakültesi ile Hukuk Fakültesi Arasındaki Çatışma

Birinci Bölüm

Eski Bir Soru Tekrar Ortaya Çıktı: İnsan Irkı Sürekli İlerliyor mu? 131

1. Bu Konuda Ne Bilmek İstiyoruz? 131

2. Onu Nasıl Bilebiliriz? 131

3. Geleceğe İlişkin Olarak Öngörmek İstediğimiz Şeyin Kavramının Sınıflandırılması 133

4. İlerleme Sorunu Doğrudan Deneyimle Tahlil Edilemez 135

5. Yine de İnsan Irkının Peygamberlik Tarihi Bazı Deneyimlerle Bağlantılı Olmalıdır 136

6. İnsan Irkının Bu Ahlaki Eğilimini Gösteren Zamanımızın Bir Olayı Hakkında 137

7. İnsanlığın Peygamberlik Tarihi 140

8. Halka Açık olmaları Bakımından Dünya'nın İlerlemesine Başvurarak Maksimlerin Zorluğu Hakkında 142

9. İnsanlığa Hangi Yarar/Çıkar Daha İyi İlerleme Sağlayacaktır? 145

10. Tek Başına Hangi Düzen İçinde Daha İyiye Yönelik İlerleme Gerçekleşebilir/Beklenebilir? 146

11. Sonuç 147

ÜÇÜNCÜ KISIM

FELSEFE FAKÜLTESİ İLE TIP FAKÜLTESİ ARASINDAKİ ÇATIŞMA

BİRİNCİ BÖLÜM

TAM BİR KARARLILIKLA MARAZİ HİSLERE HÂKİM OLMAK İÇİN ZİHNİN GÜCÜ ÜZERİNE 151

1. Özel Meclis Üyesi ve Profesör Hufeland'a Cevap Mektubu 151

2. Tam Bir Kararlılıkla Marazi Hislere Hâkim Olmak için Zihnin Gücü Üzerine 152

3. Perhiz İlkesi 155

4. Sonuç 168

5. Zeyil 171

DİZİN 173

Sunuş

Kant'ın yaşarken yayımladığı son kitabı *Fakültelerin Çatışması*'dır. Kitap üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümü 1794 yılında yazılmış, diğer iki bölüm ancak 1797'de tamamlanabilmiştir. Yazılma öyküsü 1790'ların ortalarına dayanmaktadır. Bu uzun tarihsel aralık, bir bilgilenme ya da malzeme toplamadan kaynaklı bir aralık değil, politik gerekçelerden dolayı yaşanmak zorunda bırakılan bir zaman aralığıdır.

Fakültelerin Çatışması'nı Almancadan İngilizceye çeviren ve kapsamlı bir Giriş yazan Mary J. Gregor'un da belirttiği gibi, politik hayatta yaşananlar, kitabın kaderini belirlemiştir. Bu durum, Kant'ın bu çalışma için yazdığı *Önsöz*'ünde belirtilmiş ve II. Frederick William'ın baskıcı önlemleri kitabın yayımını geciktirmiştir: "İnsan ruhunu zincirlerinden kurtaran ve hoş gördüğü düşünce özgürlüğü nedeniyle daha istekli bağlılığı hak eden aydınlanmış bir hükümet, bu eserin şimdi yayımlanmasına izin vermektedir." *Fakültelerin Çatışması*, Kant'ta alışık olduğumuz *Kritikler* geleneğiyle bağlantılı değil, daha çok kendi zamanının kurumsal yapıları arasında yaşanan çatışmayı göstermek ve ayrıca da bununla ilgili bireysel deneyimlerini aktarmak amaçlı yazılmıştır. Kurumsal çatışmadan kasıt ise üniversitenin birimleri olan fakülteler arasında yaşanmakta olan çatışmadır. Her bir tartışma kendi zamanının çocuğu olarak dünyaya gözlerini açar ve daha sonra benzer eylemleri yorumlamaya ön ayak olur. Bu çalışma bir yandan, zamanının sosyal ve kültürel hayatını, diğer yandan da ondan bağımsız olmayan politik yaşamı ele almaktadır.

Kant hem bir filozof hem de meslekten bir felsefecidir. Kant'ın akademik hayatı bürokratik bir nitelik sergiler; Königsberg'deki Albertina Üniversitesi'ninde iki dönem rektörlük görevini üstlenmiştir. Bu üniversite daha sonra Rusların Königsberg'i işgal etmeleriyle 1945'de kapatılmış ve yeni bir isim altında varlığını sürdürebilmiştir; önce Kaliningrad Devlet Üniversitesi, daha sonra da Rusya Immanuel Kant Devlet Üniversitesi adıyla.[1]

Üniversitenin düzenlenmesinde hiyerarşi dikkat çekicidir. Felsefe fakültesi hakemdir. Hakem olmak *bir üniversite*nin kendince belirlenmiş rasyonel ilkelerini dikkate alarak davranmayı amaçlar. Her bir fakülte kendi dünyasını oluştururken, diğer fakültelerin alanlarına müdahil olmamalıdır. Üniversite kendini zamanın bilimsel argümanıyla değil, dönemin politik gücünün müsaade edebildiği kadarıyla şekillendirebilmektedir.

Fakültelerin Çatışması'nın *Önsöz*'ünden anlaşılacağı üzerine, Teoloji Fakültesi ile Felsefe Fakültesi arasında yaşanan otorite sorunu öne çıkmaktadır. Bu alışılmış anlamda bir din-felsefe, vahiy-akıl tartışmasının Aydınlanma üzerinden yeniden tartışılmaya açılması ve en nihayetinde de tamama erdirilmesini amaçlamaktadır. O günün sosyopolitik durumu dikkate alınınca Kant bunu sistemine uygun bir duruma getirerek üç yüksek fakülteyi bir arada almış ve onların denetçisi olarak da Felsefe Fakültesini tasavvur etmiştir. Çünkü kitapta öne çıkan asıl tema, halk ile akademi arasındaki pratikle bağlantılı bir ilişki kurmaya çalışmasıdır. Ona göre halk ahlaki yasadan çok hayatını haz üzerine, pratikler üzerine inşa eder. Halkın teorik konulara ilgisi hemen hemen hiç yoktur. Bir anlamda halk, yönetilmeyi, yönlendirilmeyi bekler. Burada bu ayrımın değerlendirmesi yapılmayacaktır. O halkın bu konumunu yönlendirecek

[1] Evans, David (2008) "The Conflict of the Faculties and the Knowledge Industry: Kant's Diagnosis, in His Time and Ours" *Philosophy*, Vol. 83, No. 326 (Oct., 2008), s. 483, 1. dipnot, Cambridge University Press.

gücü üniversitenin elinde olmasını ister. Üç yüksek fakülte pratik alanla ilgilidir. Felsefe bu anlamda halk için değildir. Bu kavrayış Kant'ın yüzyılı için kabul edilebilir bir yargı olabilir. Felsefe, içeride, masa başında yapılan bir şeydir. O nedenle halk için gerekli olan teorik açıklamalar felsefe fakültesinin görevi değildir. Ofiste yapılan felsefe olarak, o her şeye dokunma ve her şeyi yargılama hakkına sahipti. Bu anlamda kendisini mesleki bir otorite olarak görmektedir. Bu bir sıkıntılı bir durum yaratmaktadır. Benzer sıkıntı, en azından bizim üniversite sistemimizde yaşanmaktadır. Pozitif bilgi temeli olmadan hem felsefe hem de teoloji fakültelerinden meslekten din bilimci ve filozof-cuk tiplerin yargı çabalarında yaşanan öğretisel zorluk gibi. Kendileri meslekten kişiler olduklarını adlandıran bu kişiler, her iki alan üzerine söz söyleme ve yargıda bulunma hakkına sahip olduklarını iddia edebilmektedirler, öncelik aldığınız puanı dikkate almayı zorunlu kıldığı hâlde. Kant'a göre Felsefe Fakültesi özgürdür, ancak diğer fakülteler kendi alanlarıyla ilgili tüzüklerle hareket etmek zorundadırlar.

Bu iki formda ele alınan fakülteler arasındaki çatışma ya legal ya da illegaldir. İllegal olması iki grup arasındaki uyuma, iş birliğine bağlı bir sonuçtur. Felsefe Fakültesinin gözetiminde, yani aklın gözetiminde diğer fakülteler kendilerini durağanlıktan uzak tutarak sürekli kendilerini gözden geçirmeleri ve yenilemeleri gerekmektedir. İllegal çatışma ise yüksek fakültelerin felsefe fakültelerine, yani akla karşı kendilerini uzak tutma ve kendilerini egemen yapılar olarak görmeleridir.

Felsefe Fakültesinin söyledikleri dikkate alınmazsa ya da onlara özgün yapılarını sürdüren 'akıllarını' kaybetmeleri gerçekleşmezse, her bir alan kendi özgün alanının biriciği olarak dayatır. Teoloji Fakültesi için bu, Tanrı; Hukuk Fakültesi için özgürlük ve Tıp Fakültesi için ölümsüzlük olur. Buna göre Teoloji Fakültesi ahlakın kaynağını Tanrı'da bulunurken, hukuk hayatın 'zorunlu normları'ndan söz eder

ve dayatır, tıp ise sağlığı korumak ve insan ömrünü sağlıklı bir şekilde uzatmakla ilgili koruyucu, kollayıcı ilkeler belirler.

Buradaki soru, Kant'a göre bunların bilgi konusu olarak ele alınıp alınmadığı hakkında olmalıdır. Kant için, birincil olan insan hayatının ya da canın korunması, Tanrısal olan ile insan hayatının uyumlu bir şekilde yaşanması, diğer insanlarla, kendi beniyle, doğayla uyum içinde yaşanması ilkesidir.[2] Bu da bir devletin tebaası için kabul edip uygulaması gereken temel ilkelerdir. Kant'ı suçlayanlar, onun felsefe yapma biçimine, yani felsefesine yönelik suçlamalara dayanmaktadırlar. "Hristiyanlığı çarpıtmaktan ve aşağılamaktan (suçlandığım gibi) gelecekte suçlanmamak için," diyerek, Kant, politik bir tavır, daha doğrusu insanın kendini ve konumunu koruma içgüdüsüyle hareket eder ve bundan sonraki konumunu şöyle tanımlar, "Majestelerinin en sadık tebaası olarak, bundan sonra alenen, derslerimde veya yazılarımda ister doğal ister vahyedilmiş olsun din üzerine söylemlerden tamamen kaçınacağımı içtenlikle ilan etmektir".

Bu açıklama ve cevap, Kant'ın "Aydınlanma Nedir Sorusuna Yanıt", adlı yazısında açıkça görünen kamusal ve özel akıl ayrımına uygundur. Filozof özgür olmalıdır. Fakat bu sınıf ortamında bir özgürlük müdür, yoksa sınıf dışında resmî bir görevli olarak devlet adına görev yaptığında gerçekleştirebileceği bir özgürlük müdür?

> Böylece (daha yüksek bir fakültenin üyesi olarak) İncil teoloğu, öğretilerini akıldan değil, İncil'den alır; Hukuk Profesörü, doğal hukuktan değil, memleketinin hukukundan alır; ve tıp profesörü *halk üzerinde uygulandığı şekliyle terapi yöntemi*ni insan vücudunun fizyolojisinden değil, *tıbbi düzenlemeler*den elde eder. Bu fakültelerden biri, akıldan

[2] Hayatın korunması ilkesi, İslam düşünce sisteminde 'zorunlu maslahatlar' başlığı altında zikredilir ve beş ilke olarak sıralanır: 'din, akıl, can, namus ve mal'. Politik hayatın temel amacı bu ilkelerin korunması üzerine inşa edilir.

türetilmiş gibi ele aldığı bir şeyi öğretileriyle karıştırmaya karar verir vermez, öğretiler aracılığıyla emirlerini buyuran hükümetin otoritesine aykırı davranmış olur ve hükümet tarafından korunan öğretiyi parıltılı ihtişamından acımasızca soyup atan, bunu da eşitlik ve özgürlük temelinde ele alan felsefe fakültesinin alanına da tecavüz etmiş olur. Bu nedenle, yüksek fakülteler, alt fakülteler ile uygunsuz bir birlikteliğe girmemeye büyük özen göstermeleri, fakat saygılı bir mesafede durmaları gerekir; böylece de aklın görkemiyle tüzüklerinin haysiyeti zarar görmeyecektir.

Aklın özgürce kullanımı, aklın görev ve işlevini sınıflandırmanın yeni bir ifade ediş biçimidir. Bu, "aklı her yönüyle ve her bakımdan çekinmeden *kitlenin önünde apaçık olarak* kullanmak özgürlüğü"dür. Kant burada ikili ayrımda bulunuyor: aklın kamusal kullanımı ve aklın 'özel' kullanımı. Kamusal akıl, kendini özgürce ifade eder. "Kendi aklının kitle önünde, kamuoyu önünde ve hizmetinde serbestçe ve açık bir biçimde kullanılması her zaman özgürce olmalıdır; ve yalnızca bu tutum insanlara ışık ve aydınlanma getirebilir." Özgür kamusal akıl "bir bilginin bilgisini ya da düşüncesini, yani aklını, onu izleyenlere, okuyanlara yararlı olacak bir biçimde sunmasını" amaçlar. Aklın özel kullanımı ise verilen bir emrin veya talimatın yerine getirilmesindeki kullanımıdır. "Aklın özel olarak kullanılmasından da kişinin kendi işi ve memuriyeti çerçevesinde, kendisine emanet edilen topluma ilişkin bir hizmeti ya da belirli bir görevi yerine getirmesi diye anlıyorum." "'Sonuç olarak' din adamının, cemaatin önünde bir eğitimciymiş gibi aklı kullanması yalnızca aklın özel kullanımı olmaktadır... buna karşın, alanının bir bilgini olarak din adamı yazılarıyla halka hitap ederken... yani rahip olarak aklını kamu hizmetinde kullanırken, aklın herkes için kullanımının ve kendi adına konuşmanın sınırsız özgürlüğünden yararlanır." Bu durum bir olay olarak dini ve din adamını dışlamaz, aksine onu da Ay-

dınlanmanın amacına dâhil eder. Nitekim Kant, "zira, halkın ruhani, yani tinsel işleriyle ilgileneceklerin kendilerinin de ergin olmamaları gerektiğini sanmak yakışık almayan ve saçmalıkları sürekli kılan saçmalıktır"[3] diyor.

Kant'ın yüksek fakülte çalışanları için kullandığı *Geschaftsleute*, Türkçe *iş adamı, esnaf, meslek erbabı* anlamlarına gelmektedir. İngilizce çeviri de bu kelime *businessmen* olarak karşılanmış. Bu meslek erbabı insanlar üç sınıftır: din adamları, yargıçlar ve hekimler. Alt fakültede *businessmen* kadrosu mevcut değildir. Bunun nedeni ise bu fakültenin hükümetle ilgili genel görevlerinden sorumlu olmaması ve hükümetin işleyişine karşı tarafsız kalmasıdır. Onu alt fakülte yapan da bu özelliğidir. Onun değeri sadece, devlet tarafından kurumsal olarak desteklenmesi ve varlığının uygun görülmüş olmasından kaynaklıdır. Bu değer, onun yüksek fakültelerle müşterek olduğu noktadır. Yüksek fakülteler, alt fakülteden ayrı olarak, hem hükümetin dışarıdan kontrol ve düzenlemesine açıktır hem de üniversite içinde üniversitenin akıl tarafından disipline edilmesine ve kontrolüne tabidir. Aksine alt fakülte ya da Felsefe Fakültesi tek başına kendi aklı yoluyla sorumludur.

Günümüzde üniversite, özellikle kendi deneyim alanım olan Türkiye'de yapılandığı ve uygulandığı şekliyle, politikacıların şehir hayatının öncelikle ekonomik gelişimine ve bununla beraber sosyo-kültürel yapısına katkı yapması amaçlanan kurumlar olarak işlevsel yapılardır. Birçok ilde politikacıların adlarıyla faaliyet gösteren üniversiteler var olmasına rağmen Türk-İslam bilim ve düşünce tarihinin mümtaz isimlerinden ya da tarihe yön veren şahsiyetlerden oluşan, kurumsal anlamda o geleneği sürdüren neredeyse hiç üniversitemiz yoktur. Üniversite yeni bir organizasyonun adıdır. O bilindik anlamda, ama içeriği ile uygulama-

[3] Kant, Immanuel (1984) "Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt (1784)", *Seçilmiş Yazılar*, (Çev. Nejat Bozkurt), İstanbul: Remzi, s. 215-17.

sı farklı bir 'organizasyon' olarak işlev görmektedir. Buna göre de üniversite hem bir tanımı belli bir özne olarak kısa bir alanda yer alan şehir hayata müdahil olmakta hem de bir nesne olarak hayat içindeki tüketim enstrümanlarından devasa bir sektör olarak işlev görmektedir. Üniversite içinde yer alan ilahiyatçı, felsefeci (Kant'a göre diğer sosyal ve doğal bilim alanları da buraya dâhildir), hukukçu ve hekim şehir hayatı içinde yer alan araçlar olarak tanım bulmaktadır. Bu kesimin büyük bir çoğunluğu da yerel kimliklerin okumuş çocuklarıdır. Kant'ın idealize ettiği gibi felsefe, diğer meslek disiplinleri gibi bir alan olarak yer almakta, teorik oyun kurucu rolünü çağrıştıracak herhangi bir işlevi bulunmamaktadır. Buralarda çok sayıda filozof-cuk, bilgi temeli olmadan, hemen hemen hiçbiri ne doğa bilimleri ne de matematik bilgisi almadan, aforizmalara ya da felsefe tarihi adı altında Batı üniversitelerinin literatürünü kutsal metin şeklinde aktararak felsefe yaptıklarını iddia etmektedirler. Aslında her bir filozof-cuk bir mezhep ya da tarikatı temsil eden küçük politik yapılar ya da dinî gruplar gibi hareket etmektedir. Kant'ın "Aydınlanma Nedir?"de betimlediği üçlü rahatlatıcı insan tipi pratik değerini tam da günümüzde bulmuş gibidir. Bunlar birer meslek sahibi kişilerdir. "Benim yerime düşünen bir kitabım, vicdanımın yerini tutan bir din adamım, perhizim ile ilgilenerek sağlığım için karar veren bir doktorum oldu mu, zahmete katlanmama hiç gerek kalmaz."[4]

Buna göre de neredeyse hemen herkesin bir hocası (bu din hocası, spor hocası, tarih hocası vs fark etmiyor), bir doktoru (diyetisyeni, estetisyeni, diş hekimi vs), sadece başı sıkışınca değil her zaman referans kaynağı olan bir insan formu bulunmaktadır.

Kant'ın üniversite için sorun olarak gördüğü nokta, neyin öğretileceğine karar veren insanların öğretilecek şey

[4] Kant (1984): 214.

konusunda yetkin olmadıkları üzerinde durmak değil, öğretilecek olanın ilke ve kurallarına yöneliktir. Bu insanlar aynı zamanda, kimin hangi konuyu ve kişiyi okutacağına da karar veriyordu.

Kant'ın bu çalışmasının farklı çevirilerinin olması en büyük temennimdir;[5] özellikle de Almanca aslından yapılacak *çeviriler*. Bir filozofun metninin farklı çevirilerinin mevcudiyeti düşünce hareketliliğine vesile olacaktır. Bu durum aynı zamanda akademik sorumluluk ve rekabet için de elzemdir.

Bu çalışmayı Türk okuruna ulaştırdıkları için Fol Kitap'a ve yayın editörü Ebubekir Demir'e teşekkür ediyorum. Ayrıca metni okuyan ve düzeltmeler öneren Doç. Dr. Kevser Çelik'e, Doç. Dr. Nurten Kiriş Yılmaz'a ve Öğr. Gör. Alperen Albayrak'a teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Mevlüt Albayrak
Isparta 2021

[5] Immanuel Kant'ın, *The Conflict of Faculties-Der Streit der Fakultaten*, (Çev. Mary J. Gregor, Abaris Boks, 1979) adlı eserinin birinci bölümü esas alınarak, "Fakültelerin Birbirleriyle İlişkisi Üzerine" başlığıyla Ezgi Demir Oralgül tarafından çevrilmiştir. *ViraVerita E-dergi*, Sayı 2/2015, s. 89-104 (ISSN: 2149-3081). Çevirmen, İngilizce ve Almanca metinlerin ikisini de karşılaştırmalı olarak kullandığını belirtmiştir. Ayrıca metnin anlaşılmasına yardımcı olacak şu okumalara da bakılabilir: Gözkan, Hasan Hüseyin (2005), "Kant ve Üniversite İdeası", *Cogito: Sonsuzluğun Sınırında: Immanuel Kant Özel Sayısı*, YKY; Alexandru, Pompiliu (2009), "*The Issue of the Conflict of the Faculties*", Valahia University Press, Erişim; Derrida, Jacques (2017) "Mochlos; ya da fakültelerin çatışması" (Çev. Mert Kireççi), *Felsefelogos* 64, Üniversite, ss. 23-47.

Giriş

Mary J. Gregor

Antropoloji üzerine verdiği dersler haricinde, *Fakülteler Arasındaki Çatışma*, Kant'ın yayımladığı son kitabıdır. Üç bölümden oluşan kitap, 1798 sonbaharında ortaya çıkmasına rağmen, farklı vesilelerle yazılmış ve başlangıçta her bir bölümün ayrı olarak yayımlanması amaçlanmıştır; kitap bir tarafta 'alt' fakülte olan Felsefe Fakültesi ile diğer tarafta üç 'yüksek' fakülte olan Teoloji, Hukuk ve Tıp Fakültesi arasındaki çatışmayı ele almaktadır. Bununla birlikte, Kant'ın bu çalışma için yazdığı *Önsöz*'ünde değindiği gibi, ilk iki bölümün yayımlanmasının II. Frederick William'ın baskıcı tedbirleri nedeniyle ertelenmesi gerekiyordu.

Felsefe ve Teoloji Fakülteleri arasındaki çatışmanın teması, Kant'ın yazışmalarında 1793 gibi erken bir tarihte görünür. Otoritesinin sınırlarını aşmak isteyen ve tamamen felsefi yazılarla fikrini ifade etmek isteyen İncil teoloğuna olan güvensizliğini belirterek, konularla ilgili en kötü şeyin, teoloğun [*biblical theologian*] iddiasına karşı koymak yerine, filozofun onunla anlaşmaya varması olduğunu belirtir. J. G. Kiesewetter'a 13 Aralık 1793 tarihli bir mektupta, bu tür bir koalisyonun ve bundan kaynaklanan sahte barışın "bir gün tartışmaya açılması gerektiğini" yazar (XI, 456 [bu işaret ve rakamlar sistemi, Kant'ın çalışmalarının *Koniglich Preussische A kademie der Wissenschaften* baskısına atıfta bulunur]). Kant, aslında, o yılın başlarında, *Saf Aklın Sınırları İçinde Din*'in ilk baskısına yazdığı *Önsöz*'ünde konuyu kısaca tartışmıştı. *Felsefe Fakültesinin Teoloji Fakültesi ile Çatışması* Ekim 1794'ten önce yazıldığından, belirsiz bir gelecek tarihte daha ziyade 'bir gün' vakti gelince tartışmaya devam etme ka-

rarına neden olacak o dönemin olaylarına bakabiliriz. *Din*'e yazılan *Önsöz*, basımını hazırlayan koşullarla bağlantılıdır ve durum ertesi yıl da iyileşmedi: eğer bir şeyler olmuşsa, bu daha da kötüye gitti. Dahası, 'İncil teologları', hiç kimseyi şaşırtmasa da, filozofun kendi topraklarını işgal etmesi olarak gördükleri şeye sert ve muhalif tepki verdiler. Felsefe Fakültesinin zorlandığı belirsiz konum, Kant'ı Teoloji Fakültesi ile kaçınılmaz çatışma içinde kendi fakültesinin haklarını daha açık bir şekilde tanımlamasını zorunlu hâle getirdi. Kant'ın ifade ettiği gibi, çatışma, taraflardan birinin diğerini susturmak ve onunla barışçıl bir uzlaşmayı güvence altına almak için güç ve hileye başvurduğu 'illegal' bir hâl almıştı. Bu nedenle, o, her iki tarafa da, Felsefe Fakültesinin çatışmayı devam ettirme, böyle bir çözümü kabul etmeme, bunun yerine akıl tarafından bir karar vermek için baskı yapma hakkının ve görevinin olduğuna açıklık getirmek zorundaydı.

Kant, liberal teolog C. F. Staeudlin'e 4 Mayıs 1793'te (XI, 429-30), kendisinin *Din*'e Önsöz'ünün 'oldukça sert' olmasının Berlin'deki Sansür Komisyonu'nun yayımına koyduğu engellerden kaynaklandığını, argümanlarına akılla değil, "resmî makamlar aracılığıyla bulanıklaştırılarak bulutlardan savrulan aforoz tehditlerine" yanıt verdiğini söylediği bir mektup yazdı. Çoğu meslektaşı gibi Kant, 1786'da Büyük Friedrich'in ölümünden sonra Prusya'da gelişen entelektüel ortamdaki değişime uyum sağlayamamıştı. Parayı eğitim için kullanılabilecekken, savaşa harcayan krallara yönelik üstü kapalı eleştirilerine rağmen, Kant, akademik topluluğun Frederick'in yönetimi altında benzersiz bir statüye sahip olduğundan haberdardı. Buna ilaveten başka yerde, 1784'te, insanın kendisini en yakından ilgilendiren konularda kendi aklını kullanma cesareti kırılarak, entelektüel vesayet altında tutulduğunu yazdı. Halkın koruyucuları, tartışmamalarını, fakat sadece inanmaları gerektiğini onlara kibarca tembihleyerek, onlar adına düşünmekten çok memnundurlar: "Dünyada sadece bir prens, 'hangi konuda ne istiyorsan, dilediğin kadar tartış, ama itaat et'" der (*Aydınlanma Nedir?* VII, 36).

Kant, Frederick'in mottosunu tartışırken, zor zamanlarda, insanın aklının özel ve kamusal kullanımı arasında daha sonra yardım için başvuracağı bir ayrıma gider. Memur olarak bir insan işe alındığında yapması gereken görevleri yerine getirirken aklını özel olarak kullanır. Buna göre, devletin bir temsilcisi olarak din adamı, cemaatine vaaz verirken kilisenin ilkelerini tartışmakta özgür değildir: Burada tartışma değil itaat istenir/gereklidir. Fakat bir bilim insanı olarak aynı kişi, dinî konularda kendi aklının kullanımını dünyanın eğitimli insanlarına iletmek, tartışmak konusunda tamamen özgürdür. Vaazlarında, kilise adına ve onun buyurdukları neyse onu konuşur. Bilimsel yazılarında ise kendi adına özgürce konuşur.

Büyük Friedrich döneminde sansür mekanizması mevcut olmasına rağmen, onun açık buyruğuyla, bilimsel çalışmalarda, sadece 'kamu hayatında skandala yol açmamak adına' çok yumuşak bir şekilde uygulandı. Fakat dinsel olarak Ortodoks ve mistik eğilimli yeğeni II. Frederick William, onun yerini aldıktan sonraki iki yıl içinde durum ciddi bir şekilde değişti. 1788'de, Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'ni adadığı Baron ven Zedlitz görevden alındı ve yerine kötü şöhretiyle Woellner, Adalet Bakanlığına ve kilise ile okullardan sorumlu başkanlığına atandı. Kral, gözde bakanı ve çevrelerinde topladıkları aynı görüşteki seçkin memurlar, hep birlikte, 'Aydınlanmanın başını ezmek' için bir kampanya başlattılar. Göreve gelmesinden altı gün sonra, Woellner'ın Din hakkındaki fermanı, kiliseyle ilgili Ortodoks dinî ilkelere yönelik herhangi bir eleştiriyi etkili bir şekilde sustururken, sözde vicdan özgürlüğüne bağlılık gösteriyordu:

> Prusya devletinin bir tebaası, devletin iyi bir vatandaşı olarak görevlerini sessizce yerine getirdiği ve herhangi bir özel görüşü kendisi için sakladığı ve bunu yaymaktan veya başkalarını ikna etmekten dikkatlice kaçındığı, onları imanlarından şüphe ettirmediği veya günah içeren yollara saptırmadığı sürece, istediği dinî görüşleri savunmakta beyan edildiği şekilde özgürdür.

Prusya tebaasının görüşlerini kendilerine saklamasından emin olmak için, Prusya içinde yayımlanmış veya Prusya dışında yayımlanmak üzere ihraç edilmiş olsun fark etmez, dinî meselelerle herhangi bir şekilde ilgilenen tüm yazıları sansürleyerek "bugünün sözde aydınlanmacılarının tahrik ediciliğini" kısıtlayacak olan yeni bir Sansür Fermanı yasalaştırıldı.

Bu Sansür Komisyonu'nun tuhaf davranışları, özellikle de Hermann Daniel Hermes'inkiler, kısa sürede alay konusu olmakla kalmadı, endişe konusu da oldu. Berlin'den yazdığı dedikodu mektuplarından birinde, kraliyet çocuklarına öğretmenlik yapmış eski bir Kant öğrencisi olan J. O. Kiesewetter, yeni dergisi *Philosophische Bibliothek*'in ilk sayısının, yabancı yayın lehine karar verdiği için çok fazla sayıda düzeltme aldığını bildirdi:[1] "Onun [Hermes'in] tashihleri şaheserdir: bu kadar tembel olmasaydım, Berlin Sansür Komisyonu'nun resmî bir belgesi olarak yayımlanmayı hak edeceklerdi." Tanınmış Profesör Orillo'ya "el yazmasının kenarlarına bir okul çocuğu gibi yazı değeri olmayan şekilde yazılar yazdığını" söylemişti (23 Kasım 1793, XI, 450-52). Ertesi yıl, Hermes ve meslektaşı Hillmer, orta dereceli okullara denetmen olarak atanmışlardı ve Kant, bunun üniversiteler için sorun olduğunu öngörmüştü. Rehberg'in hak ilkesini güçler üzerinde temellendiren bilimsel eseri üzerine J. E. Biester'e yorum yapan Kant, bu görüşe cevap vermenin çok tehlikeli olacağına işaret etti: "Aslına bakılırsa, bu türden bir bilimsel eser başlangıçta birinin o kişiye yönelik bir şey söylemesine engel teşkil eder. Bay Hermes ve Bay Hillmer, orta dereceli okulların denetimi konumunu aldıklarından ve böylece üniversiteler üzerinde nasıl ve neyin öğretileceği konusunda etki sahibi olduklarından" (10

[1] Bu yazarların hiçbiri yazılarının doğruluğunu güvence altına almakta Kant kadar vicdanlı değillerdi. Prusya dışında yayımlanan yazılara sansür uygulanması desteklenmiş olsa da, görünüşe göre sansürcülerden yabancı yayımlara başvurarak kurtulmak daha kolaydı.

Nisan 1794, XI, 496-97), bu mahkeme emri muhtemelen tüm gücünü hissettirecekti. 1795'de, Woellner ve Hillmer, Koenigsberg'deki Akademik Senatoya, Kant'ın din felsefesi üzerine herhangi bir profesörün ders vermesini yasaklayan bir emir yayımladıklarında (XIII, 371), Kant, üniversiteler üzerindeki onların doğrudan etkilerini kişisel olarak deneyimlemiş oldu.

Böyle bir eylem tamamen beklenmedik bir durum değildi. Woellner ilk başta Kant'a karşı dostça bir tavır sergilemiş olsa da, çatışma söylentilerinin, fiilen ortaya çıkmadan üç yıl önce ortalıkta dolaştığı hâliyle, Kant hükümetin ortadan kaldırmaya kararlı olduğu şeyin somutlaşmış hâliydi. Kant'ın ahlak felsefesiyle ilgili beklenen kitabının (muhtemelen sıklıkla ertelenen *Ahlak Metafiziği*) Berlin'deki 1791 kitap fuarında görülmemesi, bir çalkantı yarattı: "Etraftaki insanlar... yeni Sansür Komisyonu'ndan Woltersdorf'un, Kral'a sizin daha fazla yazmamanız konusunda yasaklama getirtmeyi başardığını söylüyorlar" (Kiesewetter'dan, 14 Haziran 1791, XI, 173). Söylenti vakitsiz olmasına rağmen, Kant, krizi asılsız kılmak için dikkatini hemen Hristiyanlık konusuna yöneltmek zorundaydı.

Kant, oldukça beklemiş olsa da, *Saf Aklın Sınırları İçinde Din*'i yazarken, sorun çıkmasını beklemiyordu. Uzun zaman önce, saf felsefenin üç problemle uğraşması gerektiğini tanımlamıştı: i) Ne bilebilirim? (metafizik); ii) Ne yapmalıyım? (ahlak felsefesi); iii) Ne umabilirim? (din felsefesi). *Saf Aklın Eleştirisi* ilk soruyu ele almış ve teorik aklın meşru kullanımına getirdiği kısıtlama ile ahlak alanını aklın pratik kullanımına açmıştır. *Pratik Aklın Eleştirisi*, ikinci sorunu araştırmış ve en soyut terimlerle, üçüncü sorunun çözümünün temellerini atmıştır. Kant'a göre, ahlakın özü, eylem ilkemizdeki saf bir rasyonel dürtünün benimsenmesiyle ilgilidir. Ancak eylem esasen amaçsaldır ve eylem ilkemizde benimsediğimiz dürtü, kendi rasyonel doğruluğunun düşüncesi ise, hedeflediğimiz nihai amaç, rasyonel amaçların

sistematik bütünlüğü, en yüksek iyi olmalıdır. Bu, erdemleriyle tenasüp rasyonel varlıkların mutluluğundan oluşur ve bunu mümkün olduğu kadar kavrayabilmemizin tek yolu doğanın ahlaki bir faili vasıtasıyla olduğundan, ahlaki zemin üzerinde Tanrı'nın varlığını bir postulat olarak kabul etme hakkına sahibiz. Bu şekilde ahlak, dine, yani "kişinin tüm görevlerinin ilahi emirler olarak tanınmasına" götürür.

Kant'ın din hakkında tartışması bu soyutlama düzeyinde kalsaydı, Sansür Komisyonu ile ihtilafa düşmesi pek olası görünmüyordu. Aslında, ikinci *Eleştiri* yayımlandıktan sonra bile, Kant'ın bazı arkadaşları, aklın doğal algılama güçlerinin ötesinde olanın bilgisine ulaşma yeteneğini reddetmesinin, dinle ilgili meselelere körü körüne inanmadaki ısrarlarına destek için Berlin'deki fanatikler tarafından şikâyet edileceğinden korktular ve ondan konumunu netleştirecek dikkat çeken bir açıklama yapmasını istediler (Kitapçı Meyer'den, 5 Eylül 1788, X, 518-19).[2] Görünüşe göre Kant, böyle bir açıklama yapmanın gereksiz olduğunu düşünüyordu. Ancak o din konusunu daha bitirmemişti.

Kant, *summum bonum* [en yüksek iyi] doktrini aracılığıyla kurmaya çalıştığı ahlak ve din arasındaki geçici/esaslı olmayan ve temelleri sağlıksız bağlantıdan pek hoşnut olmamış olabilir. İkinci *Eleştiri*'nin argümanı *Din*'in başlangıcında tekrar özetlense de, *summum bonum* için çaba gösterme buyruğu, çalışma ilerledikçe, genel olarak ahlaki amaçların gerçekleştirilmesinin ve daha özel olarak erdemin gelişiminin önündeki engellere ilişkin düşüncelerle zımnen yer değiştirmiş gibi görünüyor. Dahası, insan yalnızca ahlak yoluyla Tanrı İdesine yöneltilmiş kusurlu bir şekilde rasyonel bir varlık olarak var olmaz. Dinin özünün ahlaki olmasına rağmen, insanı somut olarak ele alırsak, kiliseye ait

[2] Aynı mektupta Meyer, Berlin'deki bir grup seçkin yazarın Kant'ın basın özgürlüğü üzerine bir inceleme yazması talebine kendi düşüncesini de ekler. Kant, talebe doğrudan cevap vermedi, ancak *Fakültelerin Çatışması*'nda konuyu ayrıntılı bir şekilde tartıştı.

formlarla [*ecclesiastical forms*] bu 'tek, evrensel ve gerekli' din, her zaman bir arada var olmuştur. 'Görünmez kilise'ye, gerçekleşmesi, insanların toplumda birbirlerini yozlaştırmaya yönelik içsel eğilimine karşı koruyacak etik topluluk için, görünür bir kilise eklenmişti; saf ahlaki dinin inançlarına ise dinî/kiliseye ait dogmalar [eklendi]. Bu karşılıklı ilişkinin en alakalı örneği, çalışılması din filozofu için meşru bir girişim olan, en nihayetinde, Hristiyanlıktır.

Saf Aklın Sınırları İçinde Din başlığını açıklarken, Kant 'felsefi teolog' olarak işlevini, ikinci *Eleştiri*'deki saf filozof rolünden ayırır. Saf aklın dinini iki eş merkezli daireden daha küçük olarak ve vahyi de onu içeren daha büyük daire olarak düşünebiliriz; vahyin daha büyük olması, ilkinin *a priori* ilkelerine yabancı olan ampirik, tarihsel materyali içermesidir. Saf filozof, tarihsel olarak vahye dayandırılmış olanları düşünmekten feragat ederek, kendisini daha dar çemberle sınırlamalıdır. Bununla beraber felsefi teolog olarak o, açıkça ilahi vahiy ile başlama ve onu "tamamen aynı saf akılcı din sistemine geri dönüp dönmediğini görmek için" ahlaki kavramlar ışığında tarihsel bir sistem olarak inceleme deneyimini gerçekleştirebilir. Deneyimleme başarılı olursa, aklın sadece Kutsal Metin ile uyum içinde olmadığını, hatta onunla bir olduğunu söyleyebiliriz, "böylece (ahlaki kavramların rehberliği altında) birini takip eden, diğerine uymakta kaybetmiş/başarısız olmayacaktır." Kant'ın bakış açısından, deneyimleme başarılı olmuştu. Daha sonra Frederick William'a açıklayacağı gibi, bu kitap hiçbir şekilde Hristiyanlığı küçümsememiş, aksine saf ahlaki din ile tutarlılığını göstererek, yalnızca böyle tesis edilebilecek şekilde tanrısal vahiy olarak başvuru referanslarını belirlemiştir.

Sonunda, *İncil* teologlarının *Kutsal Metinler*'in [*Scriptures*] bu felsefi yorumundan her zaman memnun olmayabileceğini de ekledi. Onlar memnun olmadı. Kant bu *Önsöz*'ü yazdığında, Sansür Komisyonu'nda yer alan İncil teoloğu Hermes'in hoşnutsuzluğunu çoktan fark etmişti.

Din'in yayımlanmasının ardından, genel olarak İncil teologlarının tepkisi *Felsefe Fakültesinin Teoloji Fakültesi ile Çatışması*'na yol açacaktı.

1791'de Kant, *Din*'in el yazmalarını, arka arkaya dört sayısında dört bölüm hâlinde yayımlamayı planlayan *Berliner Monatsschrift* dergisinin editörü Biester'e gönderdi. İlk bölüm denetçiye sunuldu, izin alındı ve [derginin] Nisan 1792 sayısında yayımlandı. Kalan üç bölümün akıbetine gelince, Kant'ın olay hakkındaki açıklamasını en iyi şekilde daha önce bahsedilen Staeudlin'e gönderilen mektuptan hareketle aktarabiliriz:

> İlk bölüm, *İnsan Doğasında Radikal Kötülük Üzerine*'de sorun çıkmadı: felsefe bölümünden sorumlu denetçi, Bay Privy'nin danışmanı Hillmer, bunun kendi departmanının yetki alanında olduğunu onayladı. Bay Hillmer, ikinci bölümün İncil teolojisi alanına girdiğini düşündüğünden (bilinmeyen bir nedenle, ilk bölümün aynı alana girdiğini düşünmemişti), ikinci bölüm o kadar şanslı değildi. Bu nedenle o, İncil sansür komisyonunda görevli Hermes ile görüş alışverişinde bulunulması gerektiğini düşündü; o zamanlar bu alan Hermes'in yetki alanına girmekteydi (Bir rahip herhangi bir gücü ne zaman reddetti?) Neticede metne el koydu ve onaylamayı reddetti.

Biester, bir kez Sansür Komisyonu'na ve bir kez doğrudan krala olmak üzere karara iki kez itirazda bulundu. Her iki itiraza da kararın geçerli olduğu şeklinde sert bir geri bilgilendirilme yapıldı. Bu bilgilendirmeden sonra, Kant, başka planları olduğu için Biester'den el yazmasını acilen iade etmesini istedi. "Tüm adalet taleplerini yerine getirmek için," ilk olarak el yazması nüshasını, muhtemelen Koenigsberg'de, 'yerel bir [yani Prusya] üniversitenin' Teoloji Fakültesine sundu; bundaki amacı, 'bu şekilde ortaya çıkmasından' dolayı sansür kurulu için değil, fakat kitabın

İncil teolojisinin alanına dâhil olup olmadığına veya Felsefe Fakültesinin yetki alanına girip girmediğine dair bir karar almaktı. Prusya dışındaki bazı Alman üniversitelerinin Felsefe ve Teoloji Fakülteleri, din sorunlarıyla ilgili kitapların yayımlanmasına izin verme yetkisine sahipti. Sonuçta Kant, Sansür Kurulu için el yazmasını Jena Üniversitesi Felsefe Fakültesine sundu, dekan J. C. Hennings'ten basım iznini aldı ve dört bölümü birlikte 1793'te Koenigsberg'de bir kitap hâlinde yayımlattı.

Tahmin edilebileceği gibi, İncil teologları genel olarak bu işten pek memnun kalmadılar. Kant, *Çatışmalar*'da onlara cevap vermeye hazırlanırken şöyle bir cümle kuruyor: "Kutsal kitapların felsefi bir yorumu fikrine hep birlikte çığlık atarak karşı çıkan İncil teologlarının seslerini duyuyorum." Kant'ın sözü biraz abartı içeriyor: Çığlık/itiraz oybirliğiyle olmadı. Fakat karar çabuk alındı ve geniş bir alana yayılmıştı. 8 Mart 1794'de Kant'a yazan C. F. Ammon, kitaptan rahatsız olan Jena, Goettingen, Altdorf ve Leipzig'den teoloji profesörlerinin listesini verdi ve Kant'ı 'alay edilen Origen'[3] ile karşılaştırdı (XI, 494). Staeudlin'in Kant'tan Goettingen'de editörlüğünü yaptığı teolojik dergi için ondan "sınırsız basın özgürlüğü" vaat eden bir bilimsel eser istemesine yol açan (14 Haziran 1794, XI, 488) görünüşte bu çığlık/haykırıştı.

Kant'ın Staeudlin'in 4 Aralık 1794 (XI, 513-15) tarihli davetine cevabı, *Felsefe Fakültesinin Teoloji Fakültesi ile Çatışması*'nda gördüğümüz en önemli referans olmuştur. Kant, kendisine vaat edilen ifade özgürlüğünü tam olarak kullanmasa da, bu özgürlüğün en çok Prusya'daki tehlikeli, aşırı Ortodoksluk açısından hoş karşılanabileceğini yazıyor. Daveti kabul etmek amacıyla 'bir süre önce' bitirdiği *Fakültelerin Çatışması* başlıklı bir bilimsel eser yazdı. Daha sonra,

[3] Origenes (MS 184-254) Patristik dönem kilise babalarından biridir. Dini düşüncelerinde Platon'un etkisi görülen Origenes, kendi dönemi içerisinde ciddiye alınmamış ve işkence edilerek öldürülmüştür.

bu eserin içeriğini, aslında, *Dinî Mezhepler Üzerine Genel Not* ekiyle birlikte *Felsefe Fakültesinin Teoloji Fakültesi ile Çatışması*'nın ikinci ve üçüncü bölümleri olduğunu gösteren bir özetle devam ettirdi. Ancak, açık bir şekilde söylenirse, bu eserin yalnızca politik olmasına ve teolojik olmamasına rağmen (*eigentlich bloss publicistisch und nicht theologisch* [*de jure principis circa religionem et ecclesiam*; ne sadece kamusal ne de teolojikti]), onu şimdilik saklı tutması gerektiği sonucuna vardı, çünkü şu anda büyük bir güce sahip olan Prusya'daki sansürcülerin onlara atıfta bulunabilecekleri ve dolayısıyla kınama yapabilecekleri kanıtlar sunmak zorunda kalacaktı. Daha spesifik olarak, mistik bir mezhebin, en iyi ihtimalle, devlet dini olarak bir hükümet tarafından hoş görülebileceği ancak onaylanmayacağı şeklindeki argümanını açıklığa kavuşturmak için kullanabileceği tek bir örnek kanıt vardı ve bu örnek kanıt şahsi olarak kabul edilemeyecek kadar konuyla alakalıydı. Umut ettiği gibi, barış yakında sonuçlanırsa ve beraberinde Prusya'da daha fazla düşünce özgürlüğüne neden olursa,[4] bilimsel eseri, her halükârda, gerçekten teolojik mi yoksa sadece politik mi olup olmadığına karar verilebilsin diye Staeudlin'e gönderecekti. Kant'ın *Fakültelerin Çatışması*'nı Staeudlin'e ithaf etmesi, sonunda, ilk ve en önemli parçası hâline gelen eseri ona göndermesi özür dilemesi anlamına geliyordu (1 Temmuz 1798, XII, 245).

Bu mektup iki sebepten dolayı önemlidir. Birincisi, söz konusu incelemeyi tamamen doğru bir şekilde tarihlendirmemiz açısından önemlidir. Staeudlin'in daveti Haziran 1794'te yayımlandı ve Kant, o yılın Aralık ayında eserini 'bir süreliğine' tamamlamış oldu. Onun eseri geri çekmesine neden olan şey, muhtemelen, 12 Ekim 1794'te aldığı Bakan-

[4] Kant aşırı derecede iyimserdi. İlk koalisyon savaşı, 1795'te Basel Barışı ile sona erdi, ancak Frederick William'ın 1797'deki ölümüne kadar durumda herhangi bir iyileşme olmadı. 1793'te Kiesewetter, Kant'a şunları söylemişti: "Hermes yayımcıma, masasında bulunan bakanlar kurulunun emirlerinin çoğunu basmadan önce savaşın bitmesini beklediğini söylemişti" (XI, 468-70).

lar Kurulunun kararıydı. Hristiyanlığın temel öğretilerini tıpkı *Din* ve diğer daha kısa eserlerde, daha önce yaptığı gibi, "saptırmaya ve küçük düşürmeye" devam ederse "tatsız tedbirlerle" tehdit edileceğinden, Kant kendisine yönelik suçlama karşısında kendini savunma ihtiyacı duysa da, "Majestelerinin en sadık tebaası/kulu olarak" din konusunda daha fazla bir şey yazmayacağına dair söz verdi.[5] Bu durumda *Felsefe Fakültesinin Teoloji Fakültesi ile Çatışması* 1794 Haziran ve Ekim ayları arasında yazılmıştı. Kant daha sonra bu eserden "Hermes Hillmer tarafından sansürlenen eser" olarak bahsettiği için, bunu, Staeudlin'in davetini aldıktan kısa bir süre sonra, 1794'ten önce, kilisenin verdiği basma iznini reddeden sansür kuruluna zamanında teslim etmek için yazdığı anlaşılıyor.

Konuyla ilgili şüphe oluşturan şey, Kant'ın Staeudlin'e yazdığı mektubun ikinci önemli noktasından kaynaklanmaktadır; bu da eserin "doğru bir şekilde konuşmak gerekirse, teolojik değil, yalnızca politik" olarak nitelendirmesidir. Kant, eseri teolojik bir çalışma olarak görmediğinden, krala din üzerine yazmamaya söz verdikten bir süre sonra sansür kuruluna sunmuş olabileceği iddia edilebilir. Bu durumda, el yazmasını şimdilik teslim etmeme kararı, onu

[5] Woellner bu Kabine Fermanının suçunu genellikle üstlense de, Paulsen, Frederick William'dan Woellner'a 30 Mart 1794 tarihli yazılmış bir mektuptan alıntı yapar: "Frankfurt'ta kovulması gereken kişi Steinbart'tır; Koenigsberg'de ise baş radikal olan Hasse'dir; bu tür şeylerin yanı sıra Kant'ın utanç verici yazılarının da bir sonu olmalıdır.... Tekrar iyi arkadaş olmadan önce bu kargaşaya kesin bir son verilmelidir." Buradan, Paulsen, Woellner'ın kişisel olarak Kant aleyhine işlem yapılmasında ısrar eden Kral için çok yavaş ve nazikçe davrandığı sonucuna varır. (Bkz. Friedrick Paulsen: *Immanuel Kant, His Life and Doctrine*, gözden geçirilmiş Almanca baskısından çeviren J .E. Creighton ve A. Lefevre (New York, Ungar, 1963). Bu, Woellner için bir karakter referansı olarak kabul edilmemelidir: yavaş ve nazikçe ilerlemesinin nedenleri hakkında hiçbir şey söylemiyor. Büyük Friedrich'in Woellner'ı 'aldatıcı ve merak uyandıran bir papaz' olarak tanımlaması Kiesewetter tarafından yineleniyor: "Geçenlerde Woellner ile konuştum ve dalkavukluğu beni utandırdı. Bana hoşnutlukla yaklaşmaya çalıştı ama ona hiç güvenmiyorum." (14 Haziran 1791, XI, 264-66).

Staeudlin'den ziyade sansürcülere teslim etmemesi anlamına gelebilir. Ancak bu pek olası görünmüyor. Eserin konusu, aslında, ilgili fakültelerin hakları üzerinedir. Ancak, başka nedenlerden farklı olsa bile, Kant'ın kullandığı kaçınılmaz örnekler, teolojik soruları o kadar derinlemesine ve o kadar kapsamlı bir şekilde inceliyor ki, sansürcülerin bunu teolojik sorularla ilişkilendiremeyeceğini hayal etmesi Kant için neredeyse inanılmaz bir saflık gerektirecekti.[6]

Bu eserle ilgili olayların tarihlendirilmesindeki olası öneminden tamamen ayrı olarak, Kant'ın onun yalnızca politik olduğu ve teolojik olmadığı şeklindeki ifadesi, açıkça söylenirse, okuyucuyu yönlendirmesi açısından önemlidir. Kant'ın kullandığı örneklerin kapsamlı mahiyeti, okuyucuya bunların aslında birer örnek olduklarını unutturabilir ve tanımlamayı amaçladıkları temadan uzaklaştırabilir. Açıkça bu tema, dini öğretilerle ilgili sorularda, hükümetin ve teoloji ile felsefe fakültelerinin haklarının olmasıyla alakalıdır.

Kant, o zamanlar devlet memurları olarak din adamlarının görevinin halka vaaz vermek olduğu şeklindeki belirli doktrinleri hükümetin onaylama hakkını reddetmeye hazır değildir. *Aydınlanma Nedir?* makalesinde ortaya koyduğu temayı detaylandırırken Kant, dinin devlet yasalarına itaati güvence altına almak için güçlü bir araç olduğunu, hükümetin meşru menfaatinin, muhaliflerinden ziyade belirli

[6] Kant bu çalışmayı sansür kuruluna sunduğunda, bu Arthur Warda ve Otto Schoendorfer arasında geçen hararetli bir tartışmanın konusuydu. Staeudlin'e yazdığı bu mektuba dayanarak, Warda, Kant'ın Kral'a verdiği sözden sonra sansüre tabi tutulabileceğini ileri sürüyor, çünkü *The Conflict*'in ikinci bölümünü 1797'de Frederick William hayattayken sunulmuştu. Schoendorfer, bunu Kant'ın dürüstlüğüne itiraz olarak kabul eder ve I. Bölüm'ün kapsamlı teolojik içeriği ile II. Bölüm'ün Yahudi peygamberlere yapılan geçici referans arasında hiçbir karşılaştırma yapılmadığını söyler. Bkz. Arthur Warda, "*Der Streit um den 'Streit der Fakultaten*,'" Kantstudien XXIII (1919): 385-405 and Otto Schoendorfer "*Zur Entstehungsgeschichte des 'Streit des Fakultaeten:' Eine Erurderung*", Kantstudien XXIV (1920): 389-93. Erorterung Vorlaender'ın *The Conflict*'in The Akademie baskısına notları, Schoendorfer'in görüşüyle esaslı bir uyum içindedir.

doktrinlerin halka açıklanmasını talep etme hakkını verdiğini savunur. Hükümetin, din adamlarından ne tür öğretiler vaaz edildiğine kayıtsız kalması ve din adamlarının buna kendilerinin karar vermesine izin vermesi, anarşiye izin vermek, memurlarına halkı kendi etkisinden uzaklaştırmak için yasal unvan vermek olacaktır, çünkü din adamları halkın tembellik ve rahatlık eğilimini dikkate alarak öğretilerinin etkisini artırmaya çalışacaktır. Ancak hükümetin yaptırım uygulayacağı öğretilere gelgeç gönüllü karar verilemez. Hükümet, bu kararı verirken, devlet memurlarının, din adamlarının eğitimini emanet ettiği Teoloji Fakültesi akademisyenlerinin, en bariz şekilde, bilgili topluluğun tavsiyelerini dikkate alma hakkına sahiptir. Kısaca, ruhban sınıfının işlevi, kendisinden vaaz vermesi istenen neyse onu kolay bir şekilde vaaz etmektir. Teoloji Fakültesi akademisyenlerinin görevi, Hükümet tarafından onaylandıktan sonra din adamlarına kuşaktan kuşağa devredecekleri kiliseye ait dinî inancın ilkelerini incelemek ve düzeltmektir.

O zaman, Kant'ın din öğretimi konularında haklar tartışmasını gözden geçirmeye olan ilgisi, hükümetin ve fakültelerin kilisenin 'görevlilerine/meslek erbaplarına' [*businessmen*], yani din adamlarına ilişkin haklarıyla ilgilidir. Bu temayı kökeninde güncel olarak kabul etmek oldukça yanlış olacaktır: Kant, aslında, Büyük Friedrich'in özdeyişi olan "Tartış, ama itaat et" şeklindeki önceki tartışmasını detaylandırıyor.[7] Diğer yandan, Hermes'in ve diğer "tek görevi

[7] Kant'n konumunu, Gerhard Ritter'in dediği gibi, 'Tereddüt etmeden... din adamını, yetkililerin sözcüsü olarak hareket eden bir tür manevi kontrol ajanı olarak kullanan' Büyük Frederick'in politikalarıyla karşılaştırmak ilginç olur. Fakat bu kontrol, tamamen seküler amaçlar için uygulanıyordu ve insanların ruhsal refahı için hiçbir endişe veya onları cennete götürme girişiminde bulunulmaması anlamına geliyordu. 'Frederickci monarşi, hayatın tüm yönlerini kontrol ettiği' iddiasında olmayan tamamen geçici bir durumdu. Bundan dolayı, dinî ideolojinin özerkliğini kendi gücünün bir kısıtlaması, insan üzerinde iddia ettiği otoritenin bir sınırı olarak görmedi. Devlet aydınlandı, ancak bu aydınlanma dine karşı olmadı. Somut meselelerde tebaasının hazır itaatinden fazlasını talep edemeyecek kadar güvende hissettiği için böyle bir muhalefete

rahiplik olanların" faaliyetleri, burada temanın geliştirilmesindeki canlılığı açıklayabilir. Büyük Frederick'in yönetimi altında, ruhban sınıfının kontrolden çıkması ya da hükümetin din meselelerinde kendi çıkarlarında hataya düşmesi tehlikesi daha azdı. Frederick, tebaasını cennete götürmenin kendi işi olmadığını, sadece devletin kanunlarına itaatlerini güvence altına almak olduğunun farkındaydı. Bununla beraber, II. Frederick William yönetiminde, ruhban sınıfı kontrolden çıktı ve hükümetin onayıyla fakültelerin bazı işlevlerini gasp etti. Hükümetin dinle olan çıkar ilişkisinin doğasını açıklığa kavuşturmasının yanı sıra, kimin ne yapması gerektiğini ayrıntılı olarak açıklamak gerekiyordu. Kamusal dogmadan ziyade özel keşfe/ilhama dayanarak, hükümetin kontrolünden kaçan mistik bir mezhebi onaylamakla kendi çıkarlarının aksine hareket edeceğinin ona hatırlatılması gerekiyordu.

Neyin hükümetin meşru menfaatine olduğu ve bu nedenle neyi talep etme hakkına sahip olduğu konusundaki tartışması, Kant'ı bu çalışmasının ana temasına ulaştırmıştı. Dayanabileceği bir halka sahip olmak hükümetin çıkarına olduğu için, hükümetin, din adamlarının halka açıklamaları için uygun bulduğu öğretiler hakkında görüşlerini açıklamalarını isteme hakkına sahiptir ve aynı şekilde fakültelerin konuyla ilgili görüşlerini yayımlamak için benzer bir görevi vardır. Açıkça belirtilirse, buradaki can alıcı rol Felsefe Fakültesine aittir. 'Tek, evrensel ve gerekli' din özünde ahlaki

ihtiyacı yoktu. ... Bu bağlılık onları geçici anavatanlarından uzaklaştırmadığı sürece, insanların ruhu başka bir hükümet üstü topluluğa [*supragovernmental community*] ait olabilir. Kant'ın insanın salt bir araç olarak kullanılamayacağı ilkesine gelince, Ritter şunları söylüyor: "Eğer Frederick'e bundan bahsedilmiş olsaydı, muhtemelen teoride hemfikir olurdu..." Frederick bunu duymadıysa, bu, en azından kısmen, Kant'ın, Frederick'in yalnızca hükümetin idaresi için gerekli olduğu ölçüde kullandığı 'barbarca bir dilde' yazmış olmasıydı. Bkz. Gerhard Ritter, *Büyük Frederick*, çev. Peter Paret (Berkeley ve Los Angeles, University of California Press, 1968), özellikle dokuzuncu bölüm, "Frederikci Hükümeti ve Toplumunun Karakteri." Yukarıdaki alıntılar [Büyük Frederick] kitabının 167-68. sayfalarından yapılmıştır.

ise filozofların görevi, dinî inancın ilkelerini incelemek ve bunların insanın ahlaki gelişimi olan dinin amacına yardımcı olup olmadığını veya en azından bununla uyumlu olup olmadığını belirlemektir. Mesela "İnanan ve vaftiz edilen kurtarılacaktır" gibi kutsal bir metinle karşı karşıya kaldığında, filozof bunun literal olarak alınamayacağını, çünkü literal anlamın ahlaka aykırı olduğunu göstermeye çalışır. Filozofun böylelikle hükümete vazgeçilmez bir hizmet yaptığına dair görüşünü güçlü bir şekilde vurgulayarak, kurtuluşun ahlaki yasaya itaatle mi yoksa yalnızca dogmaya inanarak ve belirli ayinlerin gerçekleştirilmesiyle mi elde edildiği öğretilirse, bu durumda, Kant hükümetin halka daha fazla güvenip güvenemeyeceği sorusunu sorar. Zekice işaret ettiği gibi, dogmalara yönelik bu tür açık eleştiri hükümetin halk üzerindeki etkisini zayıflatamaz. Frederick William'ın Bakanlar Kurulu Fermanına cevap verdiği gibi, *Din* üzerine böyle bir çalışma, memleketin dinine hiçbir zarar vermez, çünkü bu hiçbir şeyi dikkate almayan halk için kapalı, anlaşılmaz bir kitaptır ve "sadece fakülte akademisyenleri arasında bir tartışmadır."

Bununla beraber, filozof kiliseye ait dinî dogmayı aklın imtihanına sokmak istediğinde Teoloji Fakültesi talihsiz bir paniğe kapılır. Çatışma, doğaları gereği iki fakültenin ilişkilerinde yerleşiktir, çünkü biri *a priori* ilkelere, diğeri ise en yüksek otorite olarak iddia edilen ilahi bir vahyin ampirik olgusuna [*empirical fact*] başvurur. Buna göre, İncil teoloğunun özel araçları, tarihsel bir belgenin incelenmesinde kullanılan tarihsel ve edebî eleştiri yöntemleridir; bir İncil teoloğu olarak onun görevi, metnin yazarının sözleriyle ne demek istediğini belirlemektir. Bununla beraber, söz konusu belge dinin aracı olması gerektiğinden, filozof, onu dinden kaynaklanan ahlak ilkeleriyle tutarlı bir şekilde yorumlama hakkını savunur. Böylece, İncil teoloğu, filozofu bir vahiy eylemi olarak İncil'in özünü felsefe yaparak ortadan kaldırmayı istemekle suçlar.

Dahası, öğretilerine yaptırım uygulayan Teoloji Fakültesi ile hükümet arasındaki yakın ittifak, Teoloji Fakültesini, güce başvurmaya, Felsefe Fakültesini sansür yoluyla susturarak tartışmayı sona erdirmeye yönelik sürekli bir cazibe merkezi yapar. Koenigsberg Teoloji Fakültesi, Kant'ın din hakkındaki kitabını takdire şayan bir özdenetimle ele almıştı. Kant, Yüksek Fakülte Kurulunun çalışma üzerinde yargı yetkisi talep etmeleri durumunda, konuyu senatoya götürmeye hazırdı. Ancak bu her zaman böyle olmuyordu. Mesela, 1792'de Fichte, Halle'deki Teoloji Fakültesi tarafından reddedilen *Vahiy Eleştirisi* adlı çalışmasını nasıl kurtaracağı konusunda Kant'ın tavsiyesini istemişti (2 Şubat 1792, XI, 321-22). Karar daha sonra iptal edilmesine rağmen, Kant, iki fakülte arasındaki çatışmanın kaçınılmazlığı, hükümetin yüksek fakültenin öğretilerine sağladığı korumayla birlikte, kendi fakültesine karşı sürekli bir sindirme ve kötüleme muamelesi tehdidiyle davrandığını açık bir şekilde görmüştü. İleri görüşlü bir hükümet yönetimiyle, tehdit askıya alınabilirdi. Ancak aydınlanmış hükümetler, Kant'ın çok iyi bildiği gibi, karanlıkta kalmış cahiller tarafından sonu getirilebilir ve onların yönetimi altında Felsefe Fakültesinin hakkı, "aklın kamuoyuna açıklama yapmaya yetkilendirilmesiyle" ayaklar altına alınabilecektir.

Buna göre *Felsefe Fakültesi ile Teoloji Fakültesi Arasındaki Çatışma*, özünde Felsefe Fakültesinin ifade özgürlüğü hakkının savunulmasıdır; bu kendi rasyonel argümanlarına sahip olma hakkı, zorlamayla değil rasyonel argümanlarla yanıtlanmıştır. Bu Kant'ın, Kral ve Woellner tarafından kendisine yöneltilen suçlamalara karşı kendisini savunduğu noktaların doğrudan izinin sürüldüğü ve gelişme gösterdiği en kişisel yazılarından biridir. Bu yüzden de, bana göre, en çekici yazılarından biridir ve bu arada, ruhban sınıfı ve İncil teoloğunun bu davranışına rağmen, kuru mizahının [*dry humor*] sergilenmesi için en iyi fırsatlardan biridir. Bazen biri duygusal olarak derinden yaralamak istenirse, en azından bu ona karşı onların kullandıklarından daha medeni bir silahtır.

Kant tarafından Staeudlin'e yazılan mektupta, *Fakültelerin Çatışması*'nın, neticede bu isimle çalışmanın birinci bölümünü oluşturan eserin orijinal başlığı olduğu açıktır. Şimdi, bu eserin en sonunda yayımlanmadan önce diğer iki makaleyle nasıl birleştirildiğini göz önünde bulundurmalıyız.

Üçüncü bölüm olan *Tıp fakültesi ile Felsefe Fakültesi Arasındaki Çatışma* başlıklı makalenin tarihi oldukça apaçıktır. 12 Aralık 1796'da, Jena Üniversitesi'nden Profesör C. W. Hufeland, Kant'a *Macrobiotics or the Art of Prolonging Human Life* adlı kitabının bir nüshasını göndermişti. Teşekkür ederken, Kant uzun süredir uyguladığı perhizin sonuçlarının Hufeland'ın "cesur ama yükselen iktidar adamının ahlaki eğilimi fikrinin içindeki fiziksel ateşi bile canlandırmak zorunda olduğunu" nasıl doğruladığını ortaya koyan bir makale yazma niyetinden bahsetti (XII, 148). Hufeland, böyle bir makaleyi tıp mesleğine hızlı bir şekilde ulaştırılacağı sözünü canı gönülden verdi. Kant'ın, Hufeland'a mektup şeklindeki makalesi, Ocak 1798'de yazıldı ve aynı yıl Jena'da Hufeland'ın *Journal of Practical Pharmacology and Surgery* adlı dergisinde yayımlandı.

Üç bölümü birbirine bağlamak için düzen içinde yazdığı *Fakültelerin Çatışması*'na genel girişte Kant'ın başlığı ve açıklamalarının yardımıyla, üçüncü bölümde Felsefe Fakültesi ile Tıp Fakültesi arasındaki bir çatışmanın temasını bulmak mümkündür. Giriş bölümünde, Kant, halkı, doğal olarak arzu ettikleri amaçlar için çalışmaktan içsel isteksizlikleriyle, kurtuluşa nasıl ulaşacakları, mallarını nasıl koruyacakları, uzun ve sağlıklı bir yaşamı nasıl sürdürebilecekleri konusunda Felsefe Fakültesine başvurarak tasarladı. Tavsiyesi sadece rasyonel olarak davranmak olabilir: doğru yaşamak, adaletsizlik yapmamak ve kişinin zevklerinde ölçülü olması. Bu yüzden halk, bıkkınlık içinde, din adamına, avukata ve doktora büyülü güçler atfederek yüksek fakültelerin uygulayıcılarına yöneldiler. Daha spesifik olarak, doktorlardan istedikleri gibi yaşamalarını ve yine de uzun ve

sağlıklı bir yaşam sürmelerini sağlayacak mucizevi ilaçlar ve ameliyat yetenekleri istediler.

Kant'ın makalesinin içeriğinden, Hufeland'ın Felsefe Fakültesinin çatışma içinde olduğu Tıp Fakültesini temsil etmediği açıkça anlaşılır. Aksine, hem Hufeland hem de Kant, ilaç ve cerrahinin harici yardımına dayanan 'ampirik ve mekanik' bir tıptan farklı olarak, insanın duyusal doğasının disiplinini akılla savunarak, sadece 'rasyonel' bir tıp görüşünü benimsemişlerdir. Bununla beraber, Klaus Reich'in işaret ettiği gibi,[8] Kant'ın ironik kapalı ifadeleri, her ne kadar burada felsefi bakış açısı sadece tıptaki 'ampirik' bakış açısından değil, aynı zamanda "insan yaşamını uzatma sanatı" üzerine 'rasyonel' öğretimden de ayırt edilebilir olsa da, felsefe ve tıbbın çatışabileceği başka bir alanın varlığı izlenimi uyandırır. Kant'ın *refleksiyonlar*ının bir yerinde belirttiği gibi:

> Sağlık, organik/canlı bir varlığın, sürekli olarak deri değiştirirken ve parçalarını eski hâline getirirken aynı formda kalmasını sağlayan yasaya uygunluğudur. Canlı doğanın tamamı söz konusu olduğunda, canlı bir varlığın yasasına bu uygunluk ve yaşamsal gücün [*vital force*] değişimi, kendisi gibi yavrular ürettikten sonra, mahlûkun [*creature*] bir birey olarak düzenlenmemiş maddeye karıştığını ve yalnızca türün yaşamını sürdürdüğünü ima eder. Yaşlanmak ve ölüm. Bu bir illet değil, yaşamsal gücün tamama ermesidir. (*Reflection* #1538, XV 2, 964-65).

Ne tür olursa olsun tıp bilimi, hastanın ölümünü sonsuza dek ertelenecek bir süreç olarak gördüğü ölçüde, o zaman felsefi bir doğa/öz görüşüyle çatışır.

Üçüncü bölümde fakülteler arasındaki çatışma teması oldukça zoraki ele alınmış gibi görünüyorsa da, üstü kapalı

[8] *Der Streit der Fakultaten'in Philosophische Bibliothek* baskısına Giriş bölümünde, s. XXV-XXVI.

bir şekilde *Hukuk Fakültesi ile Felsefe Fakültesi Arasındaki Çatışma*, ikinci bölümün sekizinci kısmına kadar tam olarak ortaya çıkmamaktadır. Sonunda 1795'te yazıldığı varsayılan, *Fakültelerin Çatışması*'nın ikinci bölümü olarak yayımlanan makale, *Eski Bir Soru Tekrar Ortaya Çıktı: İnsan Irkı/Soyu Sürekli İlerliyor mu?* Tieftrunk'ın küçük yazılarının bir koleksiyonunu yayımlama önerisini kabul ederek, Kant, 13 Ekim 1797'de ona, iki yıldan uzun bir süre önce yemek masasından arkadaşları olan Profesör Gensichen'e emanet ettiği iki makaleden bahseder. Kant "bu meseleler çözülmeden" ölürse, Gensichen ona bu makalelerden nasıl yararlanılacağını söyleyecektir. Ancak Kant, "bu konuyu gizli tutun, çünkü yaşarken bunları hâlâ kendim yayımlayabilirim" şeklinde bir karar verir (XII, 207-8 ve XIII, 463). Biri bittiği söylenen, diğeri neredeyse bitmek üzere olan bu makaleler, görünüşte, *Fakültelerin Çatışması*'nın birinci ve ikinci bölümleri olacak olan eserlerdir.

Kant, bu makalelerin ikincisini Biester'e göndermesi, Frederick William'ın ölümünden ve ardından gelen baskıcı önlemlerinin gevşemesinden kısa bir süre önce, yani Ekim 1797'ye gelmeden öncesine dayanır. Biester, el yazmasını Sansür Kuruluna vaktinde teslim etti, fakat sonuç hakkında Kant'ı bilgilendiren mektup muhafaza edilmedi ve bu yüzden de ne olduğu da tamamen aşikâr değildir. Kant'a göre, el yazması, 23 Ekim'de, Kralın ölümünden önce Belediye Başkanı [*Stadtpraesident*] Eisenberg'e sunuldu ve ruhsat iptal edildi, fakat Biester onu bu durumdan 28 Şubat 1798'e kadar haberdar etmedi (J. H. Tieftrunk'a, 5 Nisan 1798, XII, 240-41). Bu süre içinde, Frederick William ölmüştü, ama görünüşe göre Kant süreci yeniden başlatamayacak kadar rahatsız olmuştu: "Yazılarımı ne kadar özenle yasanın sınırları içinde yazdığımı herkes bilir; ancak titiz çabalarımın ürünlerinden sebepsiz yere vazgeçmek istemiyorum." Kant'ın din konusunda II. Frederick William'a ('Majestelerinin en sadık bendesi' şeklinde) herhangi bir şey

yayımlamayacağına dair vermiş olduğu sözü, kişisel bir vaat olduğundan, artık *Teoloji ve Felsefe Fakülteleri Arasındaki Çatışma* kitabını yayımlamakta özgürdü:

> Bu nedenle, bir avukatın araştırmasından sonra, bu çalışmayı, Eisenberg tarafından sansürlenen nüshayla birlikte yayımcım Nicolovius aracılığıyla Halle'ye göndermeye ve oradaki sansür memuruna gönderilecek biçimde nazik olmanızı istemeye karar verdim. Eminim ki, mahkûm edilmeyecektir ve Giriş'i iki bölümün bir kitap oluşturacağı bir şekilde yazmaya çalışacağım. İsterseniz, daha sonra ikincisini küçük makalelerimden oluşan koleksiyonunuza ayrı ayrı dâhil edebilirsiniz (5 Nisan 1798, XII, 240-41).

Bu mektubu Tieftrunk'a yazdıktan çok kısa bir süre sonra olmuş olmalı ki, Kant, Hufeland için yazdığı makaleyi diğer iki makaleye ekleyerek, üç yüksek fakültenin hepsine yönelik bir bakış açısıyla Giriş'i yazma ve bir bütün olarak yayımlama fikri aklına geldi. Nicolovius'un 2 Mayıs'ta yazdığı bir mektuba 9 Mayıs'ta cevap verirken, Kant aslında Hufeland'a ya kendi tıp dergisinde ya da ayrı bir yerde "Tam Bir Kararlılıkla Marazi Hislere Hâkim Olmak İçin Zihnin Gücü Üzerine"yi yayımlama izni verdiğini onaylar, çünkü *Fakültelerin Çatışması* adlı kitabını "yolculuğunuzdan önce sizinle anlaştığım gibi" üç bölüm hâlinde yayınlama planını henüz tasarlamamıştı (XII, 241). Halle'de sansür kuruluna teslim edilen ilk iki makaleye dair hiçbir kayıt bulunamamasına rağmen, anlaşılan Nicolovius bunların kopyalarını Tieftrunk'a teslim etme görevini yerine getirmişti. Bununla *Fakültelerin Çatışması*'nın karmaşık kariyerindeki son bölümü başlamaktadır.

Bu son gelişmelere girişmeden önce, bir anlığına Kant'ın kitabı üç bölüm hâlinde yayımlama kararına değinelim. Aniden bir ilhamın geldiği yazışmalarından anlaşılmaktadır. Bölümlerin birbirini tamamlayıcı bir bütün hâlinde kaynaş-

madığı, çalışmanın yüzeysel bir okumasından bile anlaşılmaktadır: Sadece ilk bölüm, öncelikle ve açıkça fakülteler arasındaki çatışmayla ilgilidir. Kişisel izlenime göre, Kant kendisini, biri tıpla ilgili, biri kısmen politika felsefesiyle ilgili ve diğeri Felsefe ve Teoloji Fakülteleri arasındaki çatışmayı ele alan üç makale ile karşı karşıya buldu. Bir üniversitenin üç yüksek fakültesi teoloji, hukuk ve tıp olduğundan ve makalelerin her biri bu alanlardan birini inceleyen bir filozofu temsil ettiğinden, onlar arasında bir bağlantı kurmaya çalışan bir giriş yazdı. Makalelerin "farklı amaçlarla ve farklı zamanlarda" yazılmış, hazır hâlde olması sıkıntılıdır ve birbirlerine pek uyumlu değildi. Şunu ima etmeye çalışıyorum: aslında, Kant Felsefe Fakültesinin diğer üç fakülteyle ilişkisiyle ilgileniyordu ve özgün bir *Fakültelerin Çatışması* yazabilirdi.

Problemle ciddi anlamda ilgilendiği yazışmalarından anlaşılmaktadır. İşin tuhaf tarafı, problemle ilgili en açık ifadesi, en az bekleneceği bir alanda meydana gelmesidir. 10 Ağustos 1795'te, Kant, S. T. Soemmerring'den Soemmerring'in *Ruhun Organı* [*The Organ of the Soul*] (XII, 30-35) adlı kitabına ilişkin yorumlarını rica ettiği bir mektuba cevap yazdı. Kendisine "doğa tarihinde tamamen değişmemiş" biri olarak yapılmış olan bu ricanın, Kant, mahcup edici olduğunu, çünkü sorunun metafiziği de içerdiğini, böylece Tıp Fakültesi ile Felsefe Fakültesinin kendi yargı yetkileri konusunda çatışmaya girebileceğini belirtiyor. Bu gerçekleştiğinde, her şeyi ampirik ilkelere dayandırmak isteyenler ile *a priori* zemine ihtiyaç duyanlar arasındaki tüm birleştirme girişimlerinde olduğu gibi hoş olmayan durum ortaya çıkar. Bu durum, saf hukuk doktrinini ampirik olarak şartlandırılmış hukuk doktrini olarak politika ile veya saf din doktrini ile yine ampirik olarak şartlandırılmış olan vahyedilmiş doktrini birleştirmek için her girişimde bulunduğunda meydana gelir. Bir üniversiteye yöneltilen bu tür sorular, içinde yer alan fakülteleri birbirleriyle çatışmaya sokar, çünkü,

"tamamen farklı ilkelere göre olsa da" hem Felsefe Fakültesi hem de yüksek fakültelerden biri tarafından cevaplanabilir. Kant'ın, daha önce başka bir bağlamda değinilen Rehberg'in makalesi üzerine yorumu, böyle bir birleştirmenin tehlikelerini ayrıntılarıyla ortaya koyar:

> Bay Rehberg, mevcut bir hukukçuyu...*hukuk/yasa filozofu* ile birleştirmek istiyor ve malum sonuç şudur: Teoriyi yeterli kılmak için gerekli olduğu gerekçesiyle göklere çıkarılan uygulama [*Praxis*]... bir aldatmaca [*Praktiken*] olacaktır.

Tema bilinen bir şeydir. Sadece Kant'ın onu geliştirdiği bağlam yenidir.

Söz konusu tema, Kant'ın metodolojik ilkesidir; bu ilkeye göre filozofun ilk görevi deneyimdeki a priori unsurları ayırmak ve onları deneysel olandan ayrı bir şekilde incelemektir. İster metafizikte ister ahlak felsefesinde (etik ve hukuk felsefesi) veya din felsefesinde olsun, karışıklık, sadece a priori ile ampirik olanı ayırt edememekten kaynaklanmaktadır. Yine ahlak felsefesiyle ilgili meselelerin söz konusu olduğu yerlerde, bu karışıklığa, ahlakı bozma tehlikesi de eklenir. Ancak a priori ilkeler dışlandıktan ve kendi içlerinde incelendikten sonra, ilk soyutladığımız deneysel unsurları sistematik olarak getirerek bunları uygulamayı düşünebiliriz.[9] *Saf Aklın Eleştirisi*'nin, *Doğa Biliminin Metafizik İlk İlkeleri*'nden önce gelmesi, yapmayı amaçladıklarımızla doğrudan alakalı değildir.[10] Burada doğrudan alakalı olan nokta, *Ahlak Metafiziğinin Temelleri* ve *Pratik Aklın Eleşti-*

[9] Kant'ın mevcut çalışmanın üçüncü bölümünde ifade ettiği gibi: "Bu yüzden, metafizikçilerin diğer alanlardaki veya uygulamalı felsefedeki akademisyenlerin daha erken bu konulardan mahrum bırakılmış olmaları şaşırtıcı değildir. Yine de bazı insanlar kendilerini tamamen metafiziğe [yani teorik ve pratik bilgideki a priori unsurların incelenmesine] adamalıdır, çünkü aksi halde felsefe hiç var olmazdı."

[10] "İnsanların kendi maruz kaldıkları vesayetlerinden kaçması olarak aydınlanmanın ana noktasını, din meselelerine yerleştirdim, çünkü yöneticilerimiz sanat

risi, *Ahlak Metafiziği*'nden önce gelmelidir ve paralellik tam olmasa da, ikinci *Eleştiri Saf Aklın Sınırları İçinde Din*'den önce gelmelidir. Normatif ilkeleri ampirik olgulardan türetmeye çalışarak yöntemi tersine çevirmek, kafa karışıklığına davetiye çıkarmak ve daha da kötüsü kendi kaynaklarında ahlakı ve dini yozlaştırmak olacaktır.

Şimdi 'saf rasyonel bilgi bölümü'nde felsefe fakültesinin işlevi, tam olarak bilgi ve eylemle ilgili a priori ilkeleri öne sürmektir. Öte yandan Teoloji ve Hukuk Fakülteleri, ampirik olarak verili bir şeyi kendi otoriteleri olarak alır: İncil olarak adlandırdığımız tarihî belge ve memleket yasası. (Tıp Fakültesinin durumu daha karmaşıktır: hem deneysel bir bilim öğretir hem de verilen tıbbi düzenlemeler tüzüğünü uygular. Ancak Hufeland'ı "kendinde görevde olanı reçete edecek bilgeliğe sahip olan doktorların saf akıldan elde edilen yasama organının bir üyesi" olarak övgüsünden hareketle, Kant, tıbba 'rasyonel' yaklaşımın, filozofun hem bedensel hem de rasyonel bir varlık olarak kendine karşı görevlerini çıkarımlamasıyla, daha özel olarak, bir dereceye kadar örtüşeceğini öne sürer.) Mesela, "Doğru/hak [*right*] olan nedir?" sorusuyla karşılaşınca, filozof ve hukukçu çok farklı ilkelere başvuracaktır. Özerklik ilkesine uygun olarak, filozof, hukuki mevzuatın ilkesini belirlemeye çalışacak ve böylece ampirik olarak verili memleket kanunlarını test etmek için bir norm elde edecektir. Diğer bir deyişle, ahlak felsefenin a priori ilkesini uygulayacaktır. Diğer yandan ise hukukçu, ülkenin kanunlarıyla 'hak olanı' tanımlayacak ve bunu norm olarak kabul edecektir. Fakülteler arasında özgün barış, ancak kiliseye ait dinî inanç ve memleket yasası, a priori aklın ilkeleri ile tamamen tutarlı oldukları ve bunların uygulamaları olarak kabul edilebilecekleri noktaya kadar saflaştırılırsa gerçekleşebilir. Ancak bu, Felsefe Fakül-

ve bilim konusunda koruyucu rolü oynamaya hiçbir şekilde alaka göstermiyorlar..." (VIII, 40).

tesinin devletin din ve *yasal tüzüğüne* [*legal code*] yönelik eleştirisiyle olabileceği için, hükümet ve yüksek fakülteler şu hususu anlamalıdır: Mevcut konumlarından herhangi bir şeyin eleştirisi konusunda aleni olarak konuşma özgürlüğünü Felsefe Fakültesine bırakmaları onların çıkarlarına olan bir durumdur. *Aslında bu, Fakültelerin Çatışması*'na [yazılan] genel girişte ifade edilen temadır ve ancak kitabı makalelerin bir toplamı hâline getiren tarihsel koşullar açısından, muhtemelen üç yüksek fakültenin her biri ile ilişkisinde sistematik olarak geliştirilmiş olması muhtemel olacaktı.

Şimdi, Warda'nın *Fakültelerin Çatışması Hakkında Çatışma* olarak adlandırdığı şeye dönersek, Nicolovius, Hufeland'ın eserin üçüncü bölümünü yayımlamak için Kant'tan izin aldığını biliyordu. Nicolovius'un 2 Mayıs tarihli mektubu kayıp olduğundan, Kant'ın Tieftrunk'a, Kant'ın küçük yazılarının koleksiyonuna ikinci bölümü dâhil etmesi için izin verdiğini bilip bilmediği açık değildir. Bununla beraber, Tieftrunk, Kant'ın tüm küçük yazılarını koleksiyonuna dâhil etme iznini almıştı, öyle ki, 1799'da yayımlanan koleksiyonun üçüncü cildi, sırasıyla olmasa da, *Fakültelerin Çatışması*'nın üç bölümünü de içeriyordu. Kant'ın 5 Nisan 1798 tarihli mektubunda ricada bulunduğu gibi, Nicolovius, derhal Tieftrunk aleyhine bir dava açtı; savunması, esasen, Kant'ın 5 Nisan 1798 tarihli mektubunda talep ettiği gibi, koleksiyonun kanıtlarını yayımlanmadan iki veya üç ay önce kendisine gönderdiği ve Kant'ın hiçbir itirazda bulunmadığı yönündeydi. Kanıt olarak Tieftrunk, 12 Mart 1799 tarihli mektubunun bir kopyası olduğunu söylediği şeyi, kanıtlarla birlikte Kant'a sundu: Kendi adına Nicolovius, Kant'ın 5 Nisan 1798 tarihli mektubunda, Tieftrunk'a tüm çalışmayı değil, sadece *Çatışma*'nın ikinci bölümünü dâhil etme izni verdiğini ileri sürdü.

Dava, Kant'ın ölümünden çok sonra da uzayıp gitti ve nasıl sonuçlandığı, çözülüp çözülmediği belli olmadan kal-

dı.[11] Kanıt olarak sunulan mektup ve belgelerden hareketle ne Tieftrunk ne de Kant tamamen hatalıydı, ancak Kant'ın yaşı ve uzun süren hastalığı, onun bu konudaki dikkatsizliğini mazur gösteriyor. Diğer yandan, Tieftrunk, olay süresince, hep kötü davranan taraf oldu. Muhtemelen, ayrı bölümleri baskıya verilmekte bu kadar güçlük çekilen bir çalışmanın yayımlanmasından sonra bile zorluklarla boğuşmaya devam etmesi, onun değeriyle ilgilidir.

Bibliyografik Not

Bu çeviride kullanılan metin, Kant'ın çalışmalarının *Koniglich Preussische Akademie der Wissenschaften* (Berlin, 1902-38) tarafından yapılan baskısının VII. cildinde yer almaktadır. Bazı durumlarda, metnin anlamı Kant'ın anlamına aykırı görüldüğünde, *Philosophische Bibliothek* serisindeki dipnotlardaki düzeltmelere işaret ederek, Klaus Reich'ın *Akademie* metnindeki değişikliklerini takip ettim. Kant'ın dipnotları yıldız işaretleriyle, benimki ise rakamlarla gösterilmiştir.[12] Kant'ın kişilere ve tarihi olaylara göndermelerinde, sıklıkla Vorlaender'ın *Akademie* baskısındaki metninde yer alan notlarına dayandım. Giriş bölümümde Kant'ın yazışmalarına yapılan atıflar, *Akademie* baskısının cilt ve sayfa numaralarına aittir. Arnulf Zweig, Kant kitabında, Kant'ın yazışmalarından seçmeler yaparak çevirmiş ve düzenlemiştir: *Philosophical Correspondence 1759-1799* (Berkeley ve Los Angeles, University of California Press, 1967) ve bazı alıntılarda çevirilerini bazen düzeltmelerle birlikte verdim.

Fakültelerin Çatışması'nın ikinci bölümünün çevirisi Robert E. Anchor'a aittir ve Kant koleksiyonu içinde yeniden

[11] Koenigsberg ve Halle Üniversite Mahkemeleri tarafından korunan tüm belgeler, Arthur Warda'nın "Der Streit urn den 'Streit der Fakultaten,'" *Kantstudien* XXIII (1919): 385 vd., adlı makalesinde, kopyaları çıkarılarak yayımlanmıştır.

[12] Türkçe çeviride Gregor'a ait notlar 'Ed.' ibaresiyle gösterilmiştir. (Yay. Haz.)

basılmıştır: *On History*, Lewis W. Beck tarafından düzenlenmiştir (Indianapolis ve New York, Bobbs-Merrill, 1963).

Bu çalışmada tartışılan konuları daha fazla takip etmek isteyen okuyucular için, kısa bir kaynakça faydalı olacaktır. Kant'ın din felsefesinin temel kaynakları, *Pratik Aklın Eleştirisi,* ve *Saf Aklın Sınırları İçinde Din* adlı çalışmalardır. İlki, Kant'ın *Pratik Aklın Eleştirisi Üzerine Bir Yorum*'un (Chicago, University of Chicago Press, 1960) yazarı da olan Lewis W. Beck (Chicago, University of Chicago Press, 1949) tarafından çevrilmiştir. İkincisi, T. M. Greene ve H. H. Hudson tarafından çevrilmiştir (Chicago, Open Court, 1934). Konuyla ilgili en yararlı çalışmalardan ikisi Allen Wood'un *Kant's Moral Religion* (Ithaca, Cornell University Press, 1970) ile Jean-Louis Bruch'un *La philosophie religieuse de Kant* (Paris, Aubier-ontaigne, 1968) adlı çalışmalarıdır. James D. Collins'in *The Emergence of Philosophy of Religion* (New Haven, Yale University Press, 1967) Kant hakkında önemli bir bölüm içermektedir. Bir bütün olarak, Kant'ın tarih felsefesi çalışmaları, felsefi dergilerdeki makaleler ve tarih felsefesi üzerine yapılan çalışmalardaki bölümlerle sınırlandırılmıştır. Kant koleksiyonunda yukarıda zikredilen *On History* içinde bir kaynakça verilmektedir. Konu ile ilgili yeni çıkan birkaç kitap ve makaleyi de buraya aldım: Michel Dupland, *Kant on History and Religion* (Montreal McGill, Queen's University Press, 1973); William A. Galston, *Kant and the Problem of History* (Chicago, University of Chicago Press, 1975); Peter Burg, *Kant und die franzoesische Revolution* (Berlin, Duncker und Humblot, 1974), ve Lewis W. Beck, *Kant and the Right of Revolution*, (," Journal of the.History of Ideas, volume 32 (1971), pp. 411-22. *Fakültelerin Çatışması*'nın üçüncü bölümüyle ilgili materyal sınırlıdır. Kant, çevirisini yaptığım *Anthropology from a Pragmatic Point of View* adlı kitabında (The Hague, Nijhoff; 1974), hipokondria ve diğer psikiyatrik konuları daha kapsamlı olarak tartışmaktadır ve kendi tıbbi

konularla ilgili tartışmaları yazışmalarında dağınık şekildedir. Konuyla ilgili İngilizcede yapılmış ciddi bir çalışma bulamadım. Almanca yapılmış birkaç tane mevcut; özellikle Klaus Dorner'in *Burger und Irre* (Frankfurt/Main, 1969), ve W. Leibbrand'in ile A. Wetley'nin *Der Wahnsinn* (Freiburg, 1961) içinde, ayrıca bu konuda bir makale de K. P. Kisker tarafından yazılmıştır: "Kant's psychiatrische Systematik," in Psychiatria et Neurologia 133:24 (1957).

El yazmalarımın eleştirel okumasını, birçok pasajda hem özsel hem de biçimsel tashihlerle okuyan Profesör Lewis W. Beck'e minnettarlığımı ifade etmek istiyorum.

Önsöz ·

İnsan ruhunu zincirlerinden kurtaran ve hoş gördüğü düşünce özgürlüğü nedeniyle daha istekli bağlılığı hak eden aydınlanmış bir hükümet, bu eserin şimdi yayımlanmasına izin vermektedir. Bu olayların oluş şekilleri dikkate alınınca beni kişisel olarak ilgilendiren kısa bir açıklamayı önsöz olarak eklemek, sorumlu olduğum özgürlük açısından önemlidir.

Beni şahsen tanıyan[1] ve zaman zaman bana iltifatlarda bulunan, cesur, samimi, iyiliksever ve (mizacının bazı özellikleri dışında)[2] baştan sona mükemmel bir hükümdar olan Kral II. Frederick William, 1788'de bir dinî ferman yayımladı, ardından kısa bir süre sonra bunu genel olarak edebî faaliyeti keskin bir şekilde kısıtlayan ve böylece daha önceki kararnameyi güçlendiren bir Sansür Fermanı izledi. Bunu bir din adamının kışkırtmasıyla yapmıştı,[3] bu kişi daha son-

[1] Frederick William Koenigsberg'de geleneğe uygun olarak taç giydi. O sırada üniversitenin rektörü olarak Kant, taç giyme törenlerinin sorumluluğunu paylaştı ve yeni Kral tarafından alenen övüldü. Kant'ın işaret ettiği ilave 'övgü sözlerini' bu pasajda bulamadım. (Ed.)

[2] Kant muhtemelen esas olarak Frederick William'ın katı ortodoksisine ve muhalefete karşı hoşgörüsüz tutumuna atıfta bulunsa da, aynı zamanda Kral'ın mistik eğilimlerini ve Dehnhof Kontesi ile gerçekleştirdiği iki eşli evliliğiyle sonuçlanan bir dizi cinsel kaçamaklarını da aklında bulundurmuş olabilir. Kant'ın ilk öğrencilerinden Berlin'deki kraliyet çocuklarına öğretmenlik yapan J. G. Kiesewetter, Kant'ı sarayda olup biten olaylardan haberdar ediyordu. Mesela, bkz., onun 14 Haziran 1791 tarihli mektubu (XI, 264-66): "Kral zaten İsa hakkında birçok vizyona sahipti.... Şimdi bedenen ve ruhen zayıflamış olarak saatlerce ağlayarak oturuyor. Dehnhof lütuftan/gözden düştü ve kayınbiraderinin yanına gitti, ancak Kral ona tekrar yazdı ve büyük olasılıkla yakında geri dönecektir. Rietz [Kralın diğer metreslerinden biri] hâlâ etkili bir kadın. Krala eziyet eden insanlar arasında Bischofswerder, Woellner ve Rietz var." (Ed.)

[3] Johann Cristoph Woellner (1732-1800). Woellner'ın dinî tartışmaların bastırılmasındaki rolü hakkında İngilizceye çevirenin girişine bakınız. (Ed.)

ra Manevi İşler Bakanlığına terfi ettirildi; bundan başka, onun içsel kanaatlerine dayalı olarak iyi niyetten başka herhangi bir ithamda bulunmak için hiçbir haklı gerekçeye sahip değiliz. Bu zaman zaman gerçekleşen parlamalardan kaynaklanan bazı işaretlerin, hükümeti bu alanda reforma ihtiyaç olduğu konusunda uyarmış olduğu inkâr edilemez; bu reform halkın kamu öğretmeni olacakların akademik eğitimi aracılığıyla sessizce yapılması gereken bir reformdu. Genç din adamlarının vaazlarını böyle karartıcı bir ses tonunda vaaz ettiklerinden, mizah duygusu olan hiç kimse, bu gibi öğretmenler tarafından dönüştürülmeyi kabul etmeyecektir.

Dinî ferman yabancı yazarlar da dâhil yerliler üzerinde işleme konulurken, *Saf Aklın Sınırları İçinde Din*[4] başlıklı eserim ortaya çıktı. Ve tüm yazılarıma ismimi yazdığım ve bu yüzden de gizli araçlar kullanmakla suçlanamayacağım için olsa gerek, 1794 yılında bana aşağıdaki Kraliyet Bildirisi verildi. Bu bildirinin sadece en güvendiğim arkadaşım tarafından bilinmesine izin verdiğim için,[5] daha önce hiçbir şekilde kamuoyuna açıklanmadığına dikkat edilmelidir.

Tanrı'nın Prusya Kralı'nın lütfuyla, Frederick William.

Öncelikle, bağışlayıcı selamlarımız, değerli, en bilgili, sevgili ve sadık kulumuz! Çok seçkin beyefendimiz, Kutsal *Yazılar*'ın ve Hristiyanlığın çok önemli ve temel öğretile-

[4] Bu başlığı açık ve kesin ifade etmekteki amacım, eserin saf akıl yoluyla (vahiy olmadan) din ile ilgili olduğuna dair bir yanlış yorumlamanın önüne geçmekti. Aklın öğretileri hâlâ doğaüstü ilham alan insanlardan gelebileceği için, bu çok fazla iddialı olabilir. Başlık, daha ziyade, *İncil*'de, vahyedileceğine inanılan dinin metni olan her şeyi tutarlı bir bütün olarak ortaya koymaya niyetlendiğimi, bunun da sadece akılla anlaşılabileceğini göstermektedir.

[5] *Akademie* metnine notlarında Vorlaender, Arthur Warda'nın, Kant'ın bahsettiği arkadaşının daha sonraki biyografisini yazan Wasianski olduğu görüşüne atıfta bulunuyor. Bununla beraber, Biester'in Kant'a 17 Aralık 1794 tarihli mektubu şunu göstermektedir: o, Kant'ın Frederick William'a verdiği cevabını okumuştur ve din üzerine yazmamak için verdiği sözden pişman olmuştur (XI, 535-36). (Ed.)

rinin birçoğunu çarpıtmak ve kötülemek/aşağılamak [*disparaging*] için felsefenizi nasıl kötüye kullandığınızı büyük bir hoşnutsuzlukla müşahede edilmiştir; özellikle diğer kısa eserleriniz de dâhil sizin *Saf Aklın Sınırları İçinde Din* adlı kitabınızda bunu nasıl yaptığınız. Sizden daha iyi şeyler bekliyorduk; kendi kendinize, çok iyi bildiğiniz babacan amaçlarımıza karşı ve gençlik öğretmeni olarak görevinize karşı nasıl bir sorumsuzluk içinde eylemde bulunduğunuzu anlamanız gerektiği gibi. Biz sizden kendiniz hakkında bir kerede en vicdani şekilde bir açıklama yapmanızı talep ediyoruz ve gelecekte, bizim gözümüzden düşmemeniz için, böyle bir hatadan dolayı suçlanmayacağınızı, bunun yerine, görevinize uygun olarak, yetkinizi ve yeteneklerinizi yönetsel [*paternal*] amacımızın gelişmesine uygulamanızı bekliyoruz. Bunu başaramamanız durumunda, devam eden inatçılığınız karşısında tatsız önlemler alınacağını beklemelisiniz.

Saygılarımızla.

Berlin, 1 Ekim 1794

Majestelerinin özel, en lütufkâr emriyle, Woellner.

Hitaben –değerli ve en bilgili profesörümüz, kıymetli ve sadık Kant'a, Prusya'da Koenigsberg'de 12 Ekim 1794 tarihinde teslim edildi.

Kendi adıma en itaatkâr bir şekilde şu cevabı verdim:[6]

Haşmetmeabları vs. vs.

Majestelerinin 1 Ekim'de yayımlanan ve 12 Ekim'de bana tevdi edilen yüce emri, en alçakgönüllü görevimle ilgili olarak beni suçlamaktadır: Birincisi, benim kısa çalışmalarım da dâhil, özellikle *Saf Aklın Sınırları İçinde Din* kitabımda, "Kutsal Yazılar'ın ve Hristiyanlığın önemli ve temel öğreti-

[6] Burada yayımlanan versiyondan biraz farklı ifade edilen Kant'ın bu mektubunun orijinal taslağı, *Akademie* baskısı, XI, 508-11'de bulunabilir. (Ed.)

lerinin çoğunu çarpıtmak ve aşağılamak suretiyle felsefemi kötüye kullandığım gerekçesiyle kendimi dürüst bir şekilde anlatmak için ve bununla bir gençlik öğretmeni olarak görevimi ihlal etmekten ve çok iyi bildiğim en yüksek hükümran/babacan amacımıza karşı gelmekle suçlandığım için"; ve ikinci olarak, "gelecekte bu türden hiçbir şeyden suçlu olmamak için." Her iki noktayla ilgili olarak, aşağıdaki deklarasyonla, Majestelerinin huzurunda en alçakgönüllü sadakatimi kanıtlamakta başarısız olmayacağım.

Birincisine gelince, bana yöneltilen suçlamayla ilgili olarak, alçakgönüllü açıklamam aşağıdaki gibidir:

Bir gençlik öğretmeni olarak, ki akademik derslerimde bu adlandırmayı kabul ediyorum, derslerimde Kutsal Yazılar ve Hristiyanlıkla ilgili herhangi bir değerlendirmeyi asla karıştırmadım, asla da karıştırmam. Derslerimin temelini oluşturan ve böyle bir söylemle alakalı olabilecek tek şey olan Baumgarten'ın metinleri, bu iddiamı kanıtlamak için yeterlidir. Bu metinler saf felsefi metinler oldukları için, İncil veya Hristiyanlığa atıfta bulunan tek bir başlık içermez ve içeremez; ve hâlihazırda bilimin sınırlarının ötesine geçme veya bir bilimi diğeriyle karıştırma hatasına karşı hep kınayıcı olduğum ve uyarıda bulunduğum için, bu benim suçlanabileceğim en son yanılgıdır.

Aynı şekilde, *halkın bir öğretmeni* olarak, yazılarımda, özellikle de *Saf Aklın Sınırları İçinde Din* kitabımda, bildiğim en yüksek babacan amaca hiçbir şekilde aykırı davranmadım: diğer bir deyişle, memleketin/*ülkenin kamu dini*ne hiçbir zaman zarar vermedim. Bu, söz konusu kitabın halk için hiç de uygun olmadığı içeriğinden de anlaşılmaktadır: onlara göre bu anlaşılmaz, kapalı bir kitap, sadece akademisyenler arasında geçerli halkı alakadar etmeyen bir tartışmadır. Ancak fakültelerin kendileri, sahip oldukları en iyi bilgileri ve vicdanlarına göre, bu kitabı alenen yargılamakta özgürdürler. Sadece, onları kamuoyuna açıklamaları için kraliyet yaptırımlarını tartışmanın sonucu ne olursa olsun,

desteklemekle yükümlü olan halka (okullarda ve kürsülerden) öğretmekle görevlendirilmiş olanlardır; zira halk kendi dinî inançlarını kendi başlarına düşünemezler, ancak onlara yalnızca aynı yolla kuşaktan kuşağa aktarılan şeylere, yani yetkili fakülteler (teoloji ve felsefe) aracılığıyla incelenmesi ve düzeltilmesi yoluyla sahip olurlar. Buna bağlı olarak, kraliyet sadece izin verme hakkına değil, fakültelerden hükümete, ülkenin kamu dinî için yararlı olduğunu düşündükleri her şeyi yazılarıyla bildirmelerini isteme hakkına da sahiptir.

Adı geçen kitapta, Hristiyanlık hakkında hiçbir *değer biçmede bulunmadığım* için onu *aşağılamak* suçuyla suçlanamam. Aslında, değer biçmede bulunduğum din, sadece doğal dindir. Bu yanlış anlaşılmanın tek olası nedeni, dinde yer alan tamamen saf rasyonel öğretileri doğrulamak için bazı *İncil* metinlerinden alıntı yaptığım olgusudur. Ancak aynı uygulamayı ahlak felsefesinde kullanan merhum *Michaelis*,[7] bunu yapmaktaki amacının ne felsefeye *İncil*'e ait herhangi bir şey koymak ne de *İncil*'den felsefi bir şey çıkarmak olduğunu, ancak sadece rasyonel önermelerini, başkalarının yargılarıyla (bir ihtimal şairler ve hatipler) reel veya varsayılan/farazi mutabakatıyla açıklığa kavuşturmak ve onaylamak olduğunu açıklar. Bu konular üzerine akıl, sanki kendisi için yeterliymiş ve sanki vahyedilmiş öğretiler bu nedenle (nesnel olarak ele alınacak olursa, Hristiyanlığın reel bir aşağılanması olarak kabul edilmesi gereken bir iddia) gereksizmiş gibi konuşursa, yalnızca kendisine kendisinin değer biçtiğini ifade eder; yoksa kendisinin [teorik] yeteneğine

[7] Johann David Michaelis (1717-91), Goettingen'de Teoloji Profesörü ve *Fakülteler Arasındaki Çatışma*'nın adandığı C. F. Staeudlin'in meslektaşıdır. Ahlak felsefesi üzerine yazıları ölümünden sonra 1792'de Staeudlin tarafından yayımlanmıştır. Kant'ın işaret ettiği uygulama, Michaelis tarafından bu eserin 5. sayfasında özetlenmiştir: "Burada İncil'den hiçbir kanıt sunamam; ve ondan alıntı yapmak istersem, bu sadece örnekleme yoluyla veya başka herhangi bir insan kitabına -hukuki, ahlaki ya da tarihsel- atıfta bulunulduğu şekilde yapılmalıdır." (Ed.)

göre değil [ama] yapmamızı bizden istediği şeye göredir,[8] bu da tek başına herhangi bir dinin özü ve ahlaki açıdan pratik olanı (yapmamız gereken şeyi) içeren inanç ilkelerindeki evrenselliğin, birliğin ve zorunluluğun kaynağı olduğu ölçüde böyledir. Diğer yandan, ("meli-malı"nın her zaman savunulmadığı), yani inancın olası ilkeleri olarak vahyin tarihsel temellerine inanmak için nedenimiz olan şey, gereksiz/ikinci derecede bir şey olarak kabul edilir. Ancak bu, aklın onu asılsız ve gereksiz olarak gördüğü anlamına gelmez; zira vahiy saf rasyonel inancımızın kabul ettiği teorik eksikliğin telafi edilmesinde yararlıdır (mesela kötülüğün kökeni, kötüden iyiye dönüşme, insanın iyi olduğuna dair özgüveni vb. gibi sorularda) ve rasyonel bir ihtiyacı karşılamak için, az ya da çok zamana ve ilgili kişiye bağlı olarak, yardımcı olur. Buna ilaveten, birçok şekilde, diğerleri arasında adı geçen kitapta *İncil*'e verdiğim değerle Hristiyanlığa olan büyük saygımı kanıtladım; [bu kitapta] ruhun gelişmesine içtenlikle katkı sağlayan bir devlet dinini süresiz olarak inşa etmek ve sürdürmek için mevcut en iyi ve en yeterli kamu eğitimi aracı olarak övgüde bulundum. Neticede, okullarda, kürsülerdeki vaazlarda ve popüler yazılarda, *İncil*'in teorik öğretileri ve bunların içerdiği gizemler hakkında (fakültelerde buna izin verilmesi gerektiği için) artan itiraz ve şüphelerin aşırı cüretkâr tavrını tasvip etmedim. Ancak bu, henüz Hristiyanlığa yapılan en büyük saygı övgüsü değildir. Bu kitapta gösterdiğim gibi, onunla ilgili en iyi ve kalıcı methiye, dinin en saf ahlaki inançla onun uyumlu olmasıdır. Zira çoğu zaman bu şekilde küçük düşürülmüş Hristiyanlığın, sürekli restore edilmiş olması tarihsel bilimle değil, [benim ileri sürdüğüm] bu yolla olmuştur. Ancak sadece bu yolla,

[8] *Akademie* metni buradaki paragrafın anlamına aykırı göründüğünden, "yeteneğine göre değil, ama yapılmasını öngördüğü şeye göre ..." şeklinde okuyan ["*nicht nach ihrem theoretischen Vermogen, sondern nach demo Vas sie als zu thun vorschreibt* ..."] ed. Klaus Reich (1959), *Philosophische Bibliothek* baskısını takip ettim. (Ed.)

gelecekte benzer bir kaderle karşılaşmaya devam ettiğinde, onu tekrar eski hâline getirilebiliriz.

Son olarak, her zaman ve her şeyden önce iman ilkeleri konusunda, diğer inananlara kendilerinin emin olduklarından daha fazla başkalarına itiraz etmemeleri veya onlara bu konuda zorlamada bulunmamaları için vicdan sahibi bir dürüstlük tavsiyesinde bulunduğum gibi, bu nedenle yazılarımı oluştururken, bu yargıcın beni yalnızca ruhu yozlaştıran hatalardan değil, hatta rahatsızlık duyulabilecek her türlü dikkatsiz ifadeden koruması için yanımda durduğunu her zaman hayal etmişimdir. Ve işte bu yüzden şimdi, yetmiş bir yaşımda, bunun için insanların kalplerini tüm ayrıntılarıyla bilen dünyanın bir yargıcına hemen cevap vermem gerekebileceğini düşünmeden edemediğimde, benden talep ettiğiniz öğretilerimin bu açıklamasını, son derece samimi bir şekilde oluşturulmuş olarak açıklıkla sunabilirim.

İkinci noktaya gelince, Hristiyanlığı çarpıtmaktan ve aşağılamaktan (suçlandığım gibi) gelecekte suçlanmamak için, inanıyorum ki, zerre miktarı kadar bir şüpheye mahal bırakmayacak benim için en kesin yol, Majestelerinin en sadık tebası[9] olarak, bundan sonra alenen, derslerimde veya yazılarımda ister doğal ister vahyedilmiş olsun din üzerine söylemlerden tamamen kaçınacağımı içtenlikle ilan etmektir.

En derin bağlılıkla hayatımı sürdüreceğim.

Her daim akıldan uzaklaşmış bir inanca doğru bu aralıksız ilerlemenin başka bir tarihi, herkesçe bilinmektedir.

Kiliseye ait resmî makamlar için adayların değerlendirilmesi, şu aralar *Pietistic Schema Examinationis* sınavını esas alan *İnanç Komisyonu*'na emanet edilmiştir. Bu, teoloji alanındaki vicdan sahibi adayları sürü hâlinde kilise makamlarından uzaklaştırdı ve Hukuk Fakültesinde yığılmalara neden oldu; bu arada, avantajlı konumlara sahip ola-

[9] Dikkatle seçtiğim bu ifade de, bu dinî davada yargılama özgürlüğümden sonsuza kadar değil, sadece Majestelerinin yaşamı boyunca, feragat ettiğimi gösterir.

bileceği düşünülürken bir tür göç yaşandı. Bu komisyonun ruhu hakkında biraz fikir vermek gerekirse: şiddetli vicdan azabının bağışlayıcılıktan daha önce gelmesi gerektiği şeklindeki iddiaları, insan açısından derin bir pişmanlık (*maeror animi*) gerektirdi ve insanın bu kedere tek başına ulaşıp ulaşamayacağını sorguladılar. Cevap, *quod negandum ac pernegandum*du [tamamen reddedilmesi ve tamamen inkâr edilmesi]: tövbe eden günahkâr, özellikle bu tövbeyi gökten gelen bir duayla yapmalıdır. Bu durumda, öyle görünüyor ki, hâlâ bu tövbe için yalvarmak zorunda olan herhangi biri (suçları/günahları için) amellerinden [*deeds*] gerçekten *pişmanlık duymaz*. Ve bu, yalvarma/dua hakkındaki ifade kadar çelişkili görünüyor. Dua karşılık bulacaksa, imanla yapılmalıdır. Talepte bulunan kimse iman sahibi biriyse, bunu talep etmesine/istemesine gerek yoktur; ancak iman sahibi değilse, talepte bulunan dinlenmez.

◆◆◆

Bu safsata bu aralar artık kontrol altına alınmıştır. Din asli politik bir ihtiyaç olduğundan, bilimlerin ilerlemeleri için kurulan bir Yüksekokul Komisyonu aracılığıyla, yalnızca genel olarak milletler topluluğuna medeni yararı teşvik etmekle kalmayacak, aynı zamanda özellikle bilimleri de teşvik edecek mutlu bir olay yakın zamanda gerçekleşmişti. Bilge bir hükümetin tercihi, aydınlanmış bir devlet adamının[10] gözleri üzerine olmalıdır; bu devlet adamı, özel bir bilim dalı (teoloji) için tek taraflı bir tercihi olmayan, fakat meslek, yetenek ve tüm skolastik mesleğin geniş menfaat-

[10] 1798'de Adalet Bakanı, kilise ve okullar eyalet departmanı başkanı ve üniversitelerin Ober-Kurator'u olarak atanan Eberhard Julius von Massow'du. Kant'ın kendisine 1797'de Regierungspraesident olarak yazdığı, eski bir öğrenciyi boş bir profesörlük için tavsiye eden bir mektubun taslağı, von Massow'un Kant'ı 'birkaç yıl önce' bir ziyaretle onurlandırdığından ve ona karşı iyi niyetli olduğundan bahseder (XII, 187-88). (Ed.)

lerini geliştirme iradesine sahip biridir ve buna göre, bilim alanındaki kültürün ilerlemesini, her türlü yeni bağnazlığın zararlı sirayetine karşı güvence altına alacak bir iradeye sahiptir.

◆◆◆

Fakültelerin Çatışması genel başlığı altında, farklı zamanlarda ve farklı amaçlar için yazdığım üç makaleyi şimdi yayımlıyorum. Bununla beraber, alt fakültenin üç yüksek fakülteyle çatışması gibi, daha sonra, tek bir ciltte bir araya getirerek onları dağınık hâlde bırakmamam gerektiğini fark ettiğimden, bu makaleler sistematik bir birlik oluşturacak ve tek bir çalışmada birleşecek niteliktedir.

Birinci Kısım

Felsefe Fakültesi ile Teoloji Fakültesi Arasındaki Çatışma

Giriş

Üniversite kavramını ilk akla getiren ve bu tür bir kamu kurumunun kurulmasını öneren her kimse, tüm öğrenme içeriğini (gerçekten ona adanmış düşünürler), tabiricaizse, *kitlesel üretim*le ele almak kötü bir fikir değildi; [üniversite] bir iş bölümü yaparak, bilimlerin her branşı için kendi vekili olarak atanan bir kamu öğretmeni veya profesör olacak ve bunların hepsi birlikte bir üniversite (veya yüksekokul) adı verilen bir tür eğitimli topluluk oluşturacaktı. Üniversitenin belirli bir özerkliği olacaktır ve buna bağlı olarak (sadece akademisyenler bu şekilde akademisyenleri yargılayabilecekleri için) fakülteleri[1] aracılığıyla (her biri bir ana öğrenim dalında üniversite uzmanlarından oluşan daha küçük toplumlar) belirli işlevleri yerine getirme yetkisine sahip olacaktır: Alt okullardan gelmeye talip olan üniversite öğrencilerini kabul etmek ve sınavları kendi yetkisiyle yaparak derece vermek veya özgür düşünceli öğretmenlere (yani üniversite üyesi olmayan öğretmenlere) evrensel olarak geçerli 'doktor' unvanını vermek, diğer bir deyişle, *doktorlar* yaratmak.

Bu kadrolu akademisyenlere ek olarak, üniversite üyesi olmayan, ancak kabaca söylenirse büyük bir öğrenme çaba-

[1] Her bir fakültenin başında bir Dekan vardır. Astrolojiden alınan bu başlık, her biri 10 aşamayı idare eden (30 aşamalı) bir zodyak burcuna başkanlık eden üç astral ruhtan biri anlamına geliyordu. Yıldızlardan başlayıp, askeri kampa (*ab astris ad castra*; bkz. *Salmasius de annis climacteriis*, sayfa 561), ve nihayet (profesörlerin) 10 sayısının dikkate alınmadığı üniversiteye transfer edildi. Devlet görevlilerinin kendilerine renk kattıkları onursal unvanların çoğunu ilk düşünenler bilim insanları olduğu için, kendilerini unutmaları için neredeyse bu konuda hiç suçlanamazlar. [Fransız tarihçi ve hukukçu olan Claudius Salmasius (1588-1655), 1648'de *De annis climacteriis et de antiqua astrologia* adlı bir eseri yayımladı. (Ed.)]

sı içerisinde bir kesimi oluşturan öğrenimin büyük içeriğinin bir kısmı üzerinde çalışan sayıca daha fazla bilim insanları da var olabilir; bunlar ya (akademi veya bilimsel topluluklar olarak adlandırılan) çeşitli çalıştaylar gibi bağımsız organizasyonlardır ya da öğrenme söz konusu olduğunda, her biri kendi kendine öğrenme [alanını] genişletmek ve yaymak için çalışan, deyim yerindeyse doğal bir hâlde yaşayanlardır.

Dahası, bu ada uygun olan bilim insanları ile (tam olarak bilimlerin ilerlemesine değil de) kendi amacına uygun bir makama konumlanan, hükümetin verdiği bir belgeye sahip olan (üniversite diplomasına) *intelligentsia* üyeleri arasında ayrım yapmalıyız. Bu itibarla, onlar gerçekten üniversitede eğitim görmüş olmalılar; ama bir resmî makamda görev yapacak kadar yeterli olmaları koşuluyla, (teoriyle ilgili) öğrenmiş oldukları şeylerin çoğunu unutmuş olmaları muhtemeldir. İşlevlerinin altında yatan ilkeleri ancak bilim insanı sağlayabilirken, görevleriyle ilgili (dolayısıyla uygulamayla ilgili ne varsa) tüzüklerin ampirik bilgilerini muhafaza etmeleri yeterlidir. Buna uygun olarak, onlar *meslek erbabı* [*businessmen*] veya öğrenim teknisyenleri olarak adlandırılabilirler. (Din adamları, yargıçlar ve doktorlar) olarak hükümetin araçları olan bu insanlar, kamu üzerinde yasal etkiye sahiptirler ve *intelligentsia*nın özel bir sınıfını oluştururlar; bu sınıf, uygun gördükleri şekilde öğrenimlerini kamuya açık olarak kullanmakta özgür değiller, fakat fakültelerin sansürüne tabidirler. Bu yüzden de hükümet, fakültelere ait olan yargı yetkisini kullanmalarını önlemek için onları sıkı kontrol altında tutmalıdır; çünkü (rahip sınıfından olmayanla ilişkisindeki din adamı gibi) yeteneksiz insanlarla doğrudan ilgilenirler ve kesinlikle yasama organı olmasalar da, kendi alanlarında yürütme gücünü paylaşırlar.

Fakültelerin Genel Bölümlemesi

Fakülteler geleneksel olarak iki sınıfa ayrılır: üç yüksek fakülte ve bir alt fakülte. Açıktır ki, bu bölümleme, eğitimli

uzmanlardan ziyade hükümete referansla yapılmış ve bu terminoloji de ona göre benimsenmiştir. Zira bir fakülte, yalnızca öğretileri hem içeriği hem de kamu yararına sunulmaları bakımından hükümetin kendi çıkarınaysa, yüksek fakültedir. Hâlbuki öğrettikleri konusunda kendi yargılarını kullanabildikleri için, işlevi sadece bilimin yararlarını gözetmek olan fakülteye alt fakülte denilir. Şimdilerde hükümet öncelikle insanlar üzerindeki en güçlü ve en kalıcı etkiyi sağlamanın yollarıyla ilgilenmektedir ve yüksek fakültelerin öğrettiği konular tam da bu tür araçlardır. Sonuçta, hükümet, yüksek fakültelerin öğretilerini onaylama hakkını saklı tutar, ancak alt fakültelerin öğretilerini bilim adamlarının aklına teslim etmelidir. Ancak hükümet öğretilere yaptırımlar uyguladığında bile, o öğretileri kendisi *öğretmez*; *bir konuyu halka açıklarken*, sırasıyla ilgili fakültelerin sadece belirli öğretileri benimsemesi ve karşıtlarını dışlaması gerekir. Zira hükümet öğretmez, ancak kurumlarını kabul ederek,[2] onun istediği şeyi (bu doğru olsun ya da olmasın) öğretmek için sözleşme imzalayanlara yönelik egemenlik oluşturur. Eğer bir hükümet, kendini bu öğretilerin [hakikati] ile ve dolayısıyla bilimlerin gelişmesi veya ilerlemesiyle ilişkilendirirse, o zaman en yüksek kişiden hareketle, bilgin rolü oynamaya çalışacak ve onun bilgiçlik taslaması da sadece kendisine duyulan saygıyı zayıflatacaktır. Espriden anlamayan ve bilimlere vazifesi olmadığı hâlde dâhil olan herkesle nesnel olarak

[2] İngiliz parlamentosundaki ilkeye göre, hükümdarın tahtından yaptığı konuşma, bakanlarının işi olarak kabul edilmelidir (çünkü Meclis konuşmanın içeriğini yargılama, inceleme ve bunlara aleyhte tepki vermek hakkına sahip olmalıdır ve kendisinin hata, cehalet veya yalancılıkla suçlanmasına müsaade etmek monark'ın saygınlığını azaltacaktır). Buna göre bu ilke oldukça aşırı ve doğrudur. Aynı şekilde, hükümetin açık bir şekilde kamuya açıklamak için yaptırım uyguladığı belirli öğretilerin seçimi, bilimsel eleştiriye tabi tutulmalıdır; çünkü bu seçim hükümdara değil, bunu yapmak için atadığı bir devlet görevlisine atfedilmelidir. Bu monark'ın iradesini yanlış anlayabileceği veya kötü temsil edilebileceği varsayılan bir yetkilidir.

ilgilenemeyen (bu takdirde eğitimli uzmanlardan) insanlarla iç içe geçmek, hükümetin saygınlığına yakışmaz.

Üniversitedeki akademik organizasyonun, öğretileriyle ilgili olarak hükümetin emrinden bağımsız bir fakülte içermesi kesinlikle gereklidir;[3] verecek hiçbir emri olmayacak, her şeyi değerlendirmekte özgür olacak ve kendisini bilimlerin çıkarlarıyla, yani hakikatle ilgilenen bir fakülte: aklın, kamuoyuna serbestçe açıklama yapmaya yetkili olduğu bir fakülte. Çünkü bu tür bir fakülte olmadan, hakikat gün ışığına çıkmaz, ([çıkarsa] bu hükümetin kendi aleyhine olacaktır); akıl doğası gereği özgürdür ve bir şeyi (buyruk 'inan' değil, yalnızca özgür olarak 'inanıyorum'), doğru olarak savunmak için hiçbir buyruk kabul etmez. Bu fakültenin, büyük ayrıcalığına (özgürlüğe) rağmen, alt fakülte olarak adlandırılmasının nedeni, insan doğasında yatmaktadır; zira buyruklar verebilen biri, bir başkasının alçakgönüllü hizmetkârı olsa bile, emrinde kimsesi olmayan özgür bir insandan daha seçkin kabul edilir.

[3] Fransız hükümetinin bir bakanı, en seçkin tüccarlardan birkaçını topladı ve onlardan ticareti nasıl canlandıracaklarına dair öneriler sordu, sanki bunlardan en iyisini nasıl seçeceğini biliyormuş gibi. Biri bunu ya da şunu önerdikten sonra, şimdiye kadar sessiz kalan eski bir tüccar şöyle dedi: "İyi yollar inşa edin, karşılığı olan para basın, hızlı para alışverişi vb. için yasalar çıkarın! Bunun dışında, bizi rahat bırakın." [*Die Maxime laissez faire et laissezpassez*'de (Bern, 1886) August Oncken'e göre, Colbert'in Fransız Bakanı olduğu bu hikâye, "*laissez faire*"/bırakınız yapsınlar" maksiminin kaynağıydı.] Hükümet, genel olarak akademisyenler için hangi öğretileri kural olarak belirteceği konusunda Felsefe Fakültesi'ne danışacak olsaydı, benzer bir cevap alırdı: Tek kelimeyle anlama yetisinin ve bilimin ilerlemesine müdahale etmeyin.

Birinci Bölüm
Fakültelerin Birbirleriyle İlişkileri Üzerine

1. Yüksek Fakülteler Kavramı ve Bölümlemesi

İnsan yapımı bir kurum kendisini, bir deneyim nesnesinde (o zamanki tüm öğrenme alanı gibi) pratik olarak kanıtlayacak bir akıl İdesine (bir hükümetinki gibi) dayandırdığında, deneyimlemenin, sadece belirsiz de olsa, aklın içerdiği bir ilkeye ve ona dayanan bir plana göre yapıldığını –yalnızca olumsal derlemeler ve meydana gelen olayların keyfî kombinasyonları tarafından değil– dikkate almalıyız. Bundan dolayı bu tür bir plan, belirli bir tür bölümlemeyi gerekli kılar.

Bu nedenle, bir üniversitenin fakülteler ve sınıflar hâlinde düzenlenmesinin tamamen şansa bağlı olmadığını varsayabiliriz. Hükümete vaktinden önce bir bilgelik ve öğrenme atfetmeksizin, kendinin (halkı belirli öğretilerle etkileme) ihtiyacıyla, ayrıca ampirik kökenli gibi görünen bir bölümleme ilkesine *a priori* ulaşmayı başardığını söyleyebiliriz, böylece *a priori* ilkesi şu anda kullanımda olanla iyi bir şekilde örtüşür. Ancak bu, [mevcut sistemi] hiç kusuru yokmuş gibi savunacağım anlamına gelmez.

Akla göre (yani nesnel olarak), hükümetin (insanları etkileme) amacına ulaşmak için kullanabileceği özendirme tedbirleri arasında aşağıdaki düzen/sıra mevcuttur: Önce her birinin *ebedî* refahı, ardından toplumun bir üyesi olarak *medeni* refahı ve son olarak da *fiziksel* refahı (uzun bir yaşam ve sağlık) gelir. Bunlardan *ilki* hakkında halka açık öğretilerle, hükümet tebaasının en içteki düşüncelerini açığa çıkarmak ve en gizli niyetlerine rehberlik etmek için çok

büyük bir etki yaratabilir. *İkincisiyle* ilgili öğretiye göre, dış davranışlarını kamu hukukunun dizginleri altında kontrol etmeye yardımcı olurken, *üçüncüyle* ilgili öğretilerle, amaçlarına hizmet edecek güçlü ve çok sayıda insana sahip olacağından emin olmayı sağlar. Bu nedenle, yüksek fakültelere geleneksel olarak tahsis edilen makamlar –ilki teoloji, ikincisi hukuk ve üçüncüsü tıp– akla uygundur. *Doğal içgüdü*ye göre ise insanlar doktoru *hayatlar*ını uzattığı için en önemli kişi olarak görmektedirler. Onun yanında, olası *mülkler*ini güvence altına almayı vaat eden hukukçu gelmektedir. Ve sadece son bir defa (neredeyse ölüm anında), kurtuluşları söz konusu olduğunda, din adamını çağırırlar; zira din adamı bile, öte dünyanın mutluluğunu ne kadar övse de, aslında onun hakkında kendisi de hiçbir şeyin farkında değildir ve hararetle doktorun onu bu keder ve gözyaşı dünyasında [*vale of tears*][1] bir süre daha tutabileceğini umut eder.

Bu üç yüksek fakültenin her biri, hükümetin kendilerine emanet ettiği öğretileri, eğitim yoluyla yönetilen bir halk için gerekli olduğu gibi, *yazılı kayıtlar*a bağlıdır, aksi durumda, onların rehberliği için kurallı ve evrensel olarak erişilebilir bir norm olmayacaktır. Böyle bir metnin (veya kitabın) *tüzükler*, yani (doğrudan akıldan kaynaklanmayan) bir otorite adına seçim ediminden ileri gelen öğretiler içermesi açık seçiktir; aksi takdirde, hükümetin onayladığı bir şey olarak, basitçe itaat talep edemezdi. Bu da *akıl*dan da türetilebilen, öğretilerinde bile, kamuoyuna açıklanacak tüm hukuk yasaları için geçerlidir; yasalar, rasyonel gerekçelerini dikkate almaz, ancak kendisini harici bir yasakoyucunun emrine dayandırır. Hukukun kuralı kaidelerdir [*canon*] ve bu nedenle, fakültelerin kuralın ruhunun (varsayıldığı şekilde) tam özetleri olarak yazdıkları bu kitaplardan oldukça farklıdır, böylece (bilgili ve cahil) topluluk kavramlarını daha kolay

[1] Metafor Davud'un mezmurunda geçer. Kant burada 'gözyaşı vadisi' ifadesine gönderide bulunur. Eski Ahid'in Mezmurlar Kitabında, "Ölüm gölgesi vadisinde gezsem bile" (23: 4) diye geçer. (Çev.)

kavrayabilir ve daha güvenli bir şekilde kullanabilir, mesela *sembolik kitaplar* konusunda. Bunlara, yalnızca kaidelere daha kolay erişim sağlayan *organon* nedeniyle saygı duyulabilir ve ne olursa olsun hiçbir yetkiye sahip değillerdir. Belli bir alandaki en seçkin âlimler, böyle bir kitaba kendi fakülteleri için norm/ilke değeri yüklemeyi kabul etseler bile, bundan hiçbir otorite elde edilemez: Zira bilim insanlarının bunu yapmaya hakkı yoktur, sadece zamana göre pedagojik bir kitap olarak oluşturmaya hakkı vardır. Bu yöntem, zamana göre her zaman değiştirilebilen ve her halükârda, yönetmeliğin içeriğini hiçbir şekilde etkilemeden, yalnızca [kural üzerinde] ders verme biçimiyle ilgilidir.

Böylece (daha yüksek bir fakültenin üyesi olarak) *İncil* teoloğu, öğretilerini akıldan değil, *İncil*'den alır; hukuk profesörü, doğal hukuktan değil, memleketinin hukukundan alır; ve tıp profesörü *halk üzerinde uygulandığı şekliyle terapi yöntemi*ni insan vücudunun fizyolojisinden değil, *tıbbi düzenlemeler*den elde eder. Bu fakültelerden biri, akıldan türetilmiş gibi ele aldığı bir şeyi öğretileriyle karıştırmaya karar verir vermez, öğretiler aracılığıyla emirlerini buyuran hükümetin otoritesine aykırı davranmış olur ve hükümet tarafından korunan öğretiyi parıltılı ihtişamından acımasızca soyup atan, bunu da eşitlik ve özgürlük temelinde ele alan Felsefe Fakültesinin alanına da tecavüz etmiş olur. Bu nedenle, yüksek fakülteler, alt fakülteler ile uygunsuz bir birlikteliğe girmemeye büyük özen göstermeleri, fakat saygılı bir mesafede durmaları gerekir; böylece aklın görkemiyle tüzüklerinin haysiyeti zarar görmeyecektir.

A. Teoloji Fakültesinin Ayırt Edici Özelliği

İncil teoloğu, onun İncil'de konuştuğu temeller üzerinden Tanrı'nın varlığını kanıtlar, aynı zamanda onun doğasını da tartışır (mesela onun üçlü kişiliğinin anlaşılmaz gizeminden

bahsettiğinde, aklın metne ayak uyduramadığı noktada çok fazla ileri gider). Ancak bu yolla İncil teoloğu Tanrı'nın kendisinin Kutsal Kitap aracılığıyla konuştuğunu kanıtlayamaz ve buna da gerek yoktur, çünkü bu bir tarih meselesidir ve Felsefe Fakültesine ait bir konudur. Onu bir inanç meselesi olarak [ele alarak], bu yüzden, bilim insanı için bile o, *Kutsal Kitap*'ın kutsal olduğuna dair kesin (kanıtlanamaz ve açıklanamaz) bir duyguya dayanacaktır. Ancak (literal anlamında) *İncil*'in ilahi kökeni sorunu, halka açık tartışma ortamlarında hiç ortaya çıkarılmamalıdır. Bu konular bilimsel meseleler olduğu için, halk onları tam olarak anlayamayacak ve sonuç olarak, sadece saygısız spekülasyonlar ve şüphelerle kafaları karmakarışık bir hâl alacaktır. Bu tür konularda insanların öğretmenlerine olan güvenine itimat etmek çok daha güvenlidir. İncil teoloğu, metindeki ifadelere literal olmayan [mesela ahlak] bir anlam atfetme yetkisine de sahip olamaz. Yine Kutsal Yazılar'ın Tanrı tarafından yetkilendirilmiş bir insan yorumcusu olmadığı için, aklın müdahale etmesine izin vermek ve (daha yüksek bir otorite olmaksızın) kendi yorumunu korumaktan ziyade, tüm hakikate rehberlik eden bir ruh tarafından kendi anlama yetisinin doğaüstü bir açılımına güvenmelidir. Son olarak, bizim irademiz ve Tanrı'nın emirlerinin yerine getirilmesi söz konusu olduğunda, İncil teoloğu doğaya, yani insanın kendi ahlaki gücüne (erdeme) değil, insanın yalnızca kalbini dönüştüren ateşli bir inançla, yani kendisi de yalnızca lütuf yoluyla ümit edebileceği bir inançla, elde edebileceği (doğaüstü ama aynı zamanda ahlaki etkiyle) ilahi lütfa güvenmelidir. İncil teoloğu, bu ilkelerden herhangi birine kendi aklıyla burnunu sokarsa, o zaman, aklın en içten ve ciddiyetle aynı hedef için çabalamasına izin verse bile, kurtuluşunu sağlayan tek şey olan kiliseye ait inanç duvarının (Romulus'un erkek kardeşi gibi) üzerinden atlar ve bireysel aklının yargısal varsayımı ve felsefenin özgür ve açık alanlarına girer. Oracıkta kilise yönetiminden kaçarak anarşinin tüm tehlikelerine maruz kalır.

Ancak burada, sadece akıl ve felsefeye ait kötü şöhretli özgürlük ruhu tarafından henüz kirletilmemiş olan *saf* [*purus, putus*] İncil teoloğundan söz ettiğime dikkat edin. Zira iki farklı eylemi birleştirmeye ve birlikte yürümesine müsaade ettiğimiz sürece, her birini diğerinden ayıran özellik hakkında net bir kavram oluşturamayız.

B. Hukuk Fakültesinin Ayırt Edici Özelliği

Metin üzerinde bir otorite olarak hukukçu, *Ben*'i ve *Sen*'i güvence altına alan yasalar için aklını değil, en yüksek makam tarafından (gerektiği gibi, bir devlet memuru olarak hareket ederse) kamusal olarak ilan edilen ve onaylanan yasalara başvurur. Ondan bu yasaların doğruluğunu ve haklara uygunluğunu kanıtlamasını ya da aklın itirazlarına karşı onları savunmasını istemek haksızlık olacaktır. Zira bu kararlar önce neyin hak/doğru olduğunu belirler ve hukukçu, kararların kendilerinin doğru olup olmadığı daha ileri düzeyde bir soruyu saçma bularak hemen reddetmelidir. Akla uygun olmadığı iddiasıyla dış ve yüce bir iradeye itaat etmeyi reddetmek saçma olacaktır; çünkü hükümetin onuru tam olarak şundan ibarettir: Tebaasını, kendi fikirlerine göre neyin doğru neyin yanlış olduğuna karar vermekte özgür bırakmaz, ama onlar için yasama gücünün ilkeleriyle (doğruyu ve yanlışı belirler).

Ancak bir bakıma, Hukuk Fakültesi uygulamada Teoloji Fakültesine göre daha iyi durumdadır. Yasanın görünür bir yorumlayıcısı vardır, yani bir yargıç veya onun kararına uyulursa, bir Hukuk Komisyonu ve (en yüksek başvuru olarak) yasakoyucunun kendisi. Teoloji Fakültesi, kutsal kitabının sözlerinin/ayetlerinin yorumlanması gerektiğinde, o kadar da iyi görevini yerine getirmemiştir. Ancak bu avantaj, en azından ona eşit bir dezavantajla dengelenir. Yani deneyim daha fazla veya daha üstün sağgörü getirdikçe, her-

hangi bir seküler yasa kuralı her zaman değişime tabidir, hâlbuki kutsal kural, herhangi bir (çıkarma veya ekleme yoluyla) değişiklik olmayacağına hükmeder ve sonsuza kadar örtük kalması devamlılığını sağlar. Dahası, İncil teologları, hukukçunun, adaletin (*ius certus*) yönetimi için kesin olarak belirlenmiş bir norm beklemenin boşuna olduğu yakınmasına katılmaz. Zira onlar dogmalarının her durum için açık ve belirlenmiş bir normdan yoksun olduğu iddiasını reddederler. Ayrıca, uygulamadaki hukukçu (dava vekili ya da mahkemede avukat) bir müvekkiline kötü tavsiye vererek zarar verdiyse bundan sorumlu tutulmayı reddeder (*ob consilium nemo tenetur* [kimse aldığı tavsiyeye bağlı değildir]); ancak uygulayıcı teolog (vaiz veya ruhani danışman) sorumluluğu kendi üzerine almaktan ve en azından konuşmasını duyurmayı, gelecek dünyada alınan herhangi bir kararın bu alandaki kararlarına tam olarak uyacağını garanti etmekte tereddüt etmez. Fakat o, *İncil*'in otoritesine inanmamızı istediği her şeyin hakikatine ruhunu bağlayacağını resmen ilan etmeye davet edilirse, muhtemelen kabul etmeyecektir. Yine de, bu devlet öğretmenleri tarafından sürdürülen ilkelerin doğası, güvencelerinin doğru olduğundan her ne olursa olsun hiç şüpheye izin vermez. Bu deneyimlemenin onları bu hayatta çürüteceğinden korkmalarına gerek olmadığından, her şeyi daha emin bir şekilde verebilecekleri güvencelerdir.

C. Tıp Fakültesinin Ayırt Edici Özelliği

Tıp bilimi bir sanat olsa da, bu yönüyle o doğrudan doğadan alınan bir sanattır ve bu nedenle bir doğa biliminden türetilmesi gerekir. Buna göre, öğrenen biri olarak hekim, eğitimini alması ve yargısına tabi olması gereken bir fakültenin idaresi altına girmelidir. Ama hekimlerin halkın sağlığıyla ilgilenme şekli hükümetin yoğun ilgisini çekmesi gerektiğine göre, bu fakültenin meslek erbablarından (pra-

tisyen hekimler) seçilen bir meclis, yani *bir halk sağlığı kuruluyla* ve tıbbi düzenlemeler aracılığıyla halkla ilişkilerini denetleme hakkına sahiptir. Bununla beraber, diğer yüksek fakültelerin aksine, Tıp Fakültesi usul kurallarını, yetkili makamların emirlerinden değil, bizzat şeylerin kendilerinin doğasından çıkarması gerekir, böylece öğretileri de en geniş anlamıyla başlangıçta Felsefe Fakültesine ait olmalıdır. Yine Tıp Fakültesinin bu özel karakteristiği nedeniyle, tıbbi düzenlemeler, doktorların ne yapmamaları gerektiğiyle ilgilenmedikleri gibi ne yapmaları gerektiğiyle de çok fazla ilgilenmez: İlkeye göre, öncelikle, halk için doktorların var olmasını ve ikinci olarak, hiçbir sahte doktorun olmayacağını güvence altına alması gerekir (no *ius impune occidendi* [cezadan muaf tutarak öldürme yasası]: *fiat experimentum in corpori vili* [değersiz bedenler üzerinde deneyler yapılmasına izin ver]). Bu ilkelerin birincisine göre hükümet, halkın rahatlığını ve ikincisiyle de halkın güvenliğini (halk sağlığı konusunda) gözetir. Bu yüzden bu iki hizmet, *denetleme* işlevi olduğundan, tüm tıbbi düzenlemeler kesin olarak sadece tıp mesleğini denetlemekle ilgili olmalıdır.

Buna bağlı olarak Tıp Fakültesi, diğer iki yüksek fakülteden çok daha özgürdür ve Felsefe Fakültesine çok yakındır. Aslında, doktorların *eğitimi*yle ilgili olarak öğretileri açısından tamamen özgür bir fakültedir; bilgilerini doğadan elde edebildiklerinden, metinlerine en yüksek otoriteler tarafından müeyyide uygulanamaz. Ayrıca (yasalarla yasakoyucunun değiştirilemez iradesini kastediyorsak) açıkça söylenirse hiçbir yasaya da sahip olamazlar, ancak yalnızca yönetmelikleri (*hükümleri*) olabilir; ve öğrenme [kendi nesnesi olarak] sistematik bir öğreti içeriği gerektirdiğinden, bu düzenlemeler hakkındaki bilgi [Tıp Fakültesinin] öğretimini oluşturmaz. Bu fakülte gerçekten böyle bir bilgiye sahiptir. Ancak hükümetin bunu yaptırım olarak kullanma yetkisi olmadığı için (herhangi bir *kanun tüzüğü*nde yer almadığı için), bunu fakültenin takdirine bırakmalı ve sadece dis-

panserler ve hastaneler kurarak pratisyenlerin halka hizmet vermelerine yardımcı olma kaygısından uzak kalmalıdır. Ancak bu pratisyenler (hekimler), tıbbi denetimi ilgilendiren ve dolayısıyla hükümetin çıkarına olan konularda fakültelerinin kararına tabidir.

2. *Alt Fakülte Kavramı ve Bölümlemesi*

Alt fakülte, üst mevkiden birinin emrine göre yönergelerle uygulanmayan ya da bu şekilde uygulanmadıkları sürece kendi öğretileriyle meşgul olan üniversite makamıdır. O hâlde biz, itaatten dolayı pratik bir öğretiye pekâlâ boyun eğebiliriz, fakat bunu asla bize emredilmiş olduğu için (*de par le Roi*) doğru olarak kabul edemeyiz. Bu sadece nesnel olarak (yapılmaması gereken) imkânsız bir yargı değil, aynı zamanda öznel olarak (hiç kimsenin yapamayacağı) oldukça imkânsız bir yargıdır. Onun ifade ettiği gibi, hata yapmak isteyen insan gerçekten hata yapmaz ve aslında yanlış yargıyı doğru olarak kabul eder; o yalnızca, kendisinde bulunmayan bir rızayı yanlış bir şekilde beyan eder. Bu yüzden kamuoyunda açıklanacak belirli bir öğretinin *hakikat*i bir soru olduğu zaman, ne öğretmen yüksek bir emre itiraz edebilir ne de öğrenci emirle buna inandığını savunabilir. Bu ancak bir eylem söz konusu olduğunda gerçekleşebilir ve o zaman bile öğrenci böyle bir emrin gerçekten verildiğini ve en azından buna uyma yükümlülüğü veya buna hakkı olduğunu *özgür* bir yargıyla kabul etmelidir. Aksi takdirde, bunu kabul etmesi geçersiz boş bir numara ve yalan olur. Şimdi özgün olarak yargılama gücüne, yani (genel olarak düşünce ilkelerine göre), özgürce yargılama gücüne akıl denir. Bu yüzden benimsemesi, hatta izin vermesi gereken öğretilerin doğruluğunu cevaplaması gerektiğinden, Felsefe Fakültesi, özgür olarak tasarlanmalı ve hükümet tarafından değil, yalnızca akla göre verilen yasalara tabi olmalıdır.

Ancak bu tür bir bölüm de bir üniversitede kurulmalıdır; diğer bir deyişle, bir üniversitenin Felsefe Fakültesi olmalıdır. Üç yüksek fakülteyle ilişkili işlevi, onları kontrol etmek ve bu şekilde, onlar için faydalı olmaktır, çünkü (genel olarak öğrenmenin temel ve ilk koşulu olan) *hakikat* asıl şeydir, hâlbuki yüksek fakültelerin hükümete vaat ettiği fayda ikincil öneme sahiptir. Ayrıca, Teoloji Fakültesinin, Felsefe Fakültesinin reddedilmemesi veya susturulmaması koşuluyla, onun hizmetçisi (hizmetçinin hanımının ışığının *tutucusu* mu yoksa elbisesinin eteğinin *taşıyıcısı* mı olduğu sorusu hâlâ cevaplanmamıştır) olduğuna dair gururlu iddiasını da kabul edebiliriz. Zira [iddiasının] *alçakgönüllülüğü*, onu hükümete güvenilir ve aslında öncelikli olarak tavsiye etmek olmalıdır; onun iddiası, başkalarını özgür bıraktığı gibi, sadece tüm bilimlerin yararı için hakikati keşfetmekte özgür olmak ve onu istedikleri gibi kullanmaları için yüksek fakültelere önermektir.

Buna göre Felsefe Fakültesi iki bölümden oluşur: *tarihsel bilgi* bölümü (içinde tarih, coğrafya, filoloji ve beşerî bilimler, doğa bilimlerinde yer alan tüm ampirik bilgiler), diğeri saf *rasyonel bilgi* bölümü (saf matematik ve saf felsefe, doğa ve ahlak metafiziği). Aynı şekilde bu iki öğretim bölümünün birbiriyle ilişkisini inceler. Böylece kendi içeriği olarak değil, bilimlerin yararı için inceleyip eleştireceği nesneler olarak ele aldığı bazı bölümler (yani yüksek fakültelerin ayırt edici öğretileri ve ilkeleri) olmasına rağmen, (içinde tarihsel bir bakış açısından, yüksek fakültelerin öğretileri de dâhil) insan bilgisinin tüm bölümlerine kadar uzanır.

Buna bağlı olarak, Felsefe Fakültesi kendi hakikatini test etmek için herhangi bir öğretiye sahip çıkabilir. Hükümet, kendi yerinde ve temel amacına aykırı hareket etmeden bunun onu yapmasını yasaklayamaz; aynı şekilde yüksek fakülteler kamuoyu önünde ortaya çıkardıkları itiraz ve şüphelere, bu durumu rahatsız edici bulsalar da, tahammül etmek zorundadırlar; çünkü bu tür eleştirmenler olmasaydı,

onlar bir zamanlar meşgul oldukları şeyle yetinerek rahatsız edilmeden yatabilirler ve hangi unvana sahip olursa olsunlar despotça ona hükmedebilirler. Yalnızca yüksek fakültelerin meslek erbablarının (din adamları, hukuk görevlileri ve doktorlar), hükümetin görevlerini yerine getirme konusunda kendilerine emanet ettiği öğretilerle alenen çelişmeleri ve filozofun rolünü oynamaya teşebbüs etmeleri önlenebilir; zira hükümet tarafından atanan görevlilerin değil, sadece fakültelerin tek başına bunu yapmasına izin verilebilir, çünkü bu yetkililer o işle ilgili bilgilerini fakültelerden almaktadırlar.

Yani bu görevliler, mesela din adamları, hukukçular sınıfı, verilmiş olan kiliseyle ilgili dinî ve medeni kanunlar hakkındaki şüphe ve itirazlarını kamuoyuna sunmak isterlerse, halkı hükümete karşı isyan etmeye kışkırtmış olurlar. Diğer yandan, fakülteler, bilim adamları olarak itirazlarını ve şüphelerini sadece birbirlerine karşı ortaya koyarlar ve halk bu tartışmaları duysa bile, genelde ilgilerini çekmez; zira, bu anlaşmazlıkların kendi sorunları olmadığını kabul ettiklerinden, bu amaçla görevlendirilen hükümet yetkililerinin kendilerine duyurduklarını onaylamakla yükümlü olduklarını kabul ederler. Ancak Felsefe Fakültesinin zarar görmeden yararlanması gereken bu özgürlüğün sonucu, (kendileri daha iyi öğretici olan) yüksek fakültelerin bu yetkilileri giderek daha fazla hakikat yolunda öncü olacaklardır. Kendi adlarına vazifeleriyle ilgili daha fazla aydınlanan resmi görevliler de, yeni yöntem, aynı sonuca ulaşmanın yollarına dair daha net bir kavrayıştan başka bir şey içermediği için, açıklamalarından vazgeçmeyeceklerdir. Ve böyle bir değişim, öğretilecek içeriğin bütünlüğü içinde korunduğu [görüldüğü] zaman, geleneksel öğretim tarzında, yalnızca huzursuzluk yaratan polemikler ve saldırılar olmadan da ortaya çıkabilir.

3. Yüksek Fakültelerin Alt Fakülte ile İllegal Çatışması Üzerine

Görüşlerin kamusal çatışması, dolayısıyla bilimsel bir tartışma, konusu veya şekli nedeniyle illegal olabilir. Bu şekilde, kamuya açık bir öneri hakkında *tartışma*ya izin verilmezse, bu ve bunun tersini alenen *yargılama*ya izin verilmediğinden, kendi *soru*nu nedeniyle illegal olacaktır. Şayet taraflardan biri rakibinin aklına yönelik nesnel gerekçelere değil de, öznel gerekçelere dayanıyorsa, tartışmanın, *eğilimler*iyle yargılarını belirlemeye ve bu yolla da (rüşvet dâhil) hilekârlık veya (tehditler) güç yoluyla onayını almaya çalışarak sürdürülen yöntem ya da *form*u nedeniyle illegal olacaktır.

Bu durumda fakülteler, insanları etkilemek için kamusal alanda çatışmaya girer ve her biri bu etkiyi ancak insanları kendi refahlarını en iyi nasıl geliştireceklerini bildiğine ikna ederek elde edebilir. Fakat bu durumu başarmayı önerdikleri yöntemlere gelince, alt fakülte, yüksek fakültelerle taban tabana zıtlık oluşturur.

İnsanlar kendi refahların hakkında, öncelikle özgürlük olarak değil, doğal amaçlarının [gerçekleştirilmesi] olarak şu üç şeyi düşünürler: *ölümden sonra* mutlu olmak, *toplumdaki* yaşamları boyunca *mülklerini* kamu kanunlarıyla güvence altına almak ve son olarak, *yaşamdan fiziksel olarak* zevk almayı (yani sağlık ve uzun bir yaşamı) dört gözle beklemek.

Buna rağmen Felsefe Fakültesi, tüm bu isteklerle ancak akıldan türettiği ilkelerle başa çıkabilir. Bu nedenle, [bu fakülte] özgürlük ilkesine bağlıdır ve insanın kendisinin, *doğru yaşamak*, *adaletsizlik* yapmamak, zevklerinde *ölçülü olmak* ve hastalıklar karşısında sabırlı olmak, öncelikle kendine güvenmek gibi bu tür istekleri yerine getirmek için neler yapabileceğini ve yapması gerektiğini söyleyerek sınırlar. Aslında bunların hiçbiri büyük bir öğrenme süreci gerektirmez; ancak bu konularda, eğilimlerimizi sınırlandırır ve aklımızla yönetilirsek, ekseriyetle bunu öğrenme olmadan

da yapabiliriz. Ama bu kendi kendine çaba gerektirdiği için, insanlara uygun düşmez.

Bu yüzden (Felsefe Fakültesinin öğretimini, *istifade etme* eğilimlerinin ve onun için *çalışmak*tan kaçınmalarının yerine kötü bir alternatif olarak gören) insanlar, yüksek fakültelerden kendilerine daha kabul edilebilir öneriler sunmalarını beklerler. Daha sonra bu bilim adamlarından talepleri şu şekildedir. "*Filozofların* saçmalıklarına gelince, bunu başından beri biliyordum. Öğretim görmüş insanlar olarak sizlerin bana söylemenizi istediğim şey şudur: Hayatım boyunca bir hergele gibi yaşadıysam, son anda nasıl cennete gidebilirim? Yasayı çiğnersem, davamı nasıl kazanabilirim? Aynı şekilde fiziksel güçlerimi hoyratça kullanıp *suistimal etsem* bile, nasıl sağlıklı kalabilirim ve uzun süre yaşayabilirim? Elbette eğitim almanızın nedeni budur; böylece yeterli bir anlama yeteneğinden başka hiçbir şey iddia edemeyecek bizim gibi (bize meslekten olmayan sıradan kişiler diyorsunuz) birinden daha fazlasını bileceksiniz." Ama şimdi insanlar doğaüstü şeylerin bilgisiyle bu bilim insanlarına kâhin ve sihirbazmış gibi yaklaşıyorlar; zira cahil bir adam bir bilim insanından bir şey beklerse, onun hakkında kolayca abartılı düşünceler oluşturur. Bu yüzden doğal olarak birinin kendini böyle bir keramet sahibi olarak göstererek küstahlık sergilemesi durumunda, insanlar o kişiye sürü hâlinde akın edecek ve Felsefe Fakültesini aşağılayarak terk edeceklerdir.

Fakat öğretilerini çökertmek için değil, yalnızca halkın batıl inançla bu öğretilere ve onlarla bağlantılı ayinlere atfettiği büyü gücünü reddetmek için, Felsefe Fakültesinin onlarla kamuoyu önünde karşı koymasına izin verilmediği sürece, kendilerini bu tür yetenekli rehberlere pasif bir şekilde teslim ederek, sanki insanlar kendi yaptıkları herhangi bir faaliyetten muaf tutulmuşlar ve arzu ettikleri amaçlara kolaylıkla ve rahatlıkla ulaşmaya yönlendirileceklermiş gibi, üç yüksek fakültenin meslek erbapları her zaman böyle keramet sahipleri olmaya devam edeceklerdir.

Eğer yüksek fakülteler bu tür ilkeleri benimserse (ve bunu yapmak kesinlikle onların ödevi değildir), o zaman alt fakülteyle çatışırlar ve her zaman çatışacaklardır. Ancak bu çatışma aynı zamanda *illegal*dir; zira yüksek fakülteler, yasa ihlallerini engellemeler olarak görmek yerine, onları, her şeyi her zamanki kadar iyi, hatta başka türlü olabileceğinden daha iyi yapma konusundaki büyük sanatlarını ve becerilerini sergiledikleri bir fırsat olarak kabul ediyorlar.

İnsanlar kendilerine önderlik edilmesini isterler, yani (demagogların dediği gibi) *kandırılmak* isterler. Fakat (bilgeliği onlar için çok yüksek olan) fakülte bilim insanlarıyla değil, bir işi başarmaktan habersiz (*savoir faire*) ve halkın güvenine sahip ruhban sınıfından olanlar, yüksek yargı üyeleri [*legal officials*] ve doktorlardan oluşan fakülte meslek erbapları tarafından yönetilmek isterler. Ancak sadece bu uygulayıcılar aracılığıyla insanlar üzerinde iş görebilen hükümetin kendisi, akademisyenlerin saf iç görülerinden değil, uygulayıcılarının insanlar üzerinde uygulayabilecekleri etkinin hesaplanmasından doğan bir teoriyi fakültelere zorla kabul ettirecektir. Zira insanlar doğal olarak en az özveri gerektiren ve kendi akıllarını en az kullanan ve görevlerini kendi eğilimlerine en iyi şekilde uyduran doktrinlere en çok bağlı kalırlar. Mesela teolojide, neye inanmaları gerektiğini (veya gerçekten bilinse bile) ya da belirli ayinleri yerine getirmelerinin kendi günahlarını silip süpüreceğini sorgulamak zorunda kalmadan sadece örtük bir inançla kurtarılabileceklerine inandıkları doktrin ya da hukukta yer alan, yasanın lafzına uymanın onları yasakoyucunun niyetlerini sorgulamaktan muaf tuttuğu doktrin buna örnek verilebilir.

[Yüksek fakülteler bu tür ilkeleri benimserse], alt fakülte ile temel ve uzlaşmaz bir çatışmanın içine girer. İşte bu çatışma illegaldir, çünkü hükümet [bir önceki paragrafta] kendisine atfedilen ilkeye göre yüksek fakülteler için yasa çıkarırsa, bu ilkenin kendisi, anarşinin çıkmasına yol açacaktır. *Eğilim* ve genel olarak, bir kişinin kendi *özel amaçları* için

yararlı bulduğu şey, asla bir yasa olarak nitelendirilemez ve bu nedenle yüksek fakülteler tarafından bir yasa olarak ileri sürülemez. Bu tür ilkeleri onaylayan bir hükümet, bizzat aklın kendisine saldırmış olur ve bu sayede yüksek fakültelerin alt fakülteyle çatışmasına neden olur. [Bu] Felsefe Fakültesini tamamen yok edeceği için hoşgörülemez bir çatışmadır. Kabul edilmelidir ki, bu bir çatışmayı sonlandırmanın en hızlı yoludur; ama aynı zamanda (tıbbi terimlerle) *tehlikeyi göze alarak* yapılan bir yöntemdir, hayatı tehlikeye atan bir yöntem.

4. Yüksek Fakültelerin Alt Fakülte ile Legal Çatışması Üzerine

İçeriklerinden bağımsız olarak, hükümetin yüksek fakülteler tarafından kamuya açık olarak sergilenmesi için yaptırım hakkına sahip olabileceği öğretileri, yalnızca [hükümetin] seçiminden doğan kanunlar ve mutlak olmayan insan bilgeliği olarak kabul edilebilir ve saygı duyulabilir. Ancak hükümet bu öğretilerin doğruluğuna tamamen kayıtsız kalamaz ve bu bakımdan (Felsefe Fakültesinin çıkarlarını korumak zorunda olan) akla tabi kalmalıdır. O hâlde bu, ancak bu öğretileri alenen inceleme özgürlüğüne izin verildiği takdirde mümkündür. Bu yüzden, her ne kadar yüksek otorite tarafından onaylanmış olsa da, isteğe bağlı önermeler, her zaman aklın zorunlu olarak koruduğu öğretilerle uyumlu olmayabileceği için, yüksek ve alt fakülteler arasında, birincisi *kaçınılmaz*, ancak ikincisi *legal* de olan bir çatışma olacaktır; alt fakültenin sadece unvanı değil, *tüm* hakikati kamuoyunda ifade etmese bile, en azından kamuoyunda ilke olarak ortaya konan *her şey*in doğru olduğunu göstermek görevi de vardır.

Eğer onaylanmış bir öğretinin kaynağı *tarihsel*se, o zaman, kutsal olarak inancın tereddütsüz bağlılığına yüce olarak ne kadar övgüde bulunulursa bulunulsun, Felsefe Fa-

kültesi kökenini eleştirel bir titizlikle araştırma hakkına sahiptir ve bununla da hakikaten yükümlüdür. Tarihsel bilgi biçiminde (vahiy olarak) sunulmuş olsa da, şayet öğreti *rasyonel* bir kökene sahipse, alt fakültenin [üyelerinin] tarihsel anlatımda bu mevzuatın rasyonel temelini araştırması ve aynı zamanda onu teknik veya ahlaki açıdan pratik olarak değerlendirmesi engellenemez. Son olarak yasa olarak ilan edilen bir öğretinin kaynağı sadece *estetik* olabilir: Diğer bir deyişle, öğreti onunla bağlantılı bir hissetmeye dayanabilir (mesela, doğaüstü etkinin dindarca hissiyle her ne kadar, hissetme hiçbir nesnel ilke sunmasa da, yalnızca öznel olarak geçerlidir ve evrensel bir yasanın temelini oluşturamaz). Bu durumda, Felsefe Fakültesi, tecrübe edildiği varsayılan ve bu iddia edilen hissetmeyi kavramları belirlenen nesnenin kutsallığından korkmadan, bu sözde doktrinin dayanağının içerik ve kaynağını soğukkanlı akılla değerlendirmekte ve kamuya muhasebesini yapmakta özgür olmalıdır. Aşağıdaki paragraflar, böyle bir çatışma için biçimsel usul ilkelerini ve bundan kaynaklanan sonuçları içermektedir.

i. Bu çatışma dostane bir uzlaşma (*amicabilis compositio*) ile çözülemez ve çözülmemelidir, fakat (bir dava olarak) bir hüküm, yani kanun hükmüne sahip yargıç (akıl) kararı gerektirir. Zira anlaşmazlık, [alt fakültenin] anlaşmazlığın nedenini gizleyerek ve kendisini ikna etmesine izin vererek ancak sahtekârlıkla çözülebilir; ancak bu türden bir maksim, işlevi olarak hakikatin kamusal temsiline sahip olan bir *Felsefe* Fakültesinin ruhuna doğrudan aykırıdır.

ii. Bu çatışma asla bitemez ve onu devam ettirmek için her zaman hazırlıklı olması gereken Felsefe Fakültesidir. Zira kamuoyuna açıklanacak öğretilerle ilgili olarak hükümetin her zaman yasal hükümleri olmalıdır, çünkü herhangi bir görüşü kamuoyuna açıklama konusunda sınırsız özgürlük hem hükümet hem de halk için tehlikeli olacaktır. Ancak, hükümetin tüm tüzüklerinin [*statute*] insanlardan kaynaklandığı veya en azından onlar tarafından onaylandığı

için, her zaman hatalı veya uygunsuz olma tehlikesi vardır; ve bu, hükümetin yaptırımının yüksek fakültelere sağladığı tüzükler için de geçerlidir. Sonuç olarak, Felsefe Fakültesi, yüksek fakültelerin yönetme arzularından asla vazgeçmeyecekleri için korumasına emanet edilen hakikati tehdit eden tehlike karşısında asla silahlarını bırakamaz.

iii. Bu çatışma hükümetin itibarının değerini asla düşüremez. Çatışma, fakülteler ile hükümet arasında değil, bir fakülte ile diğer fakülte arasındadır ve hükümet etki altında kalmadan bunları izleyebilir. Bu fakültelerin meslek erbaplarını kamuoyuna açıklamalar yapmaları için yönlendirerek, aslında yüksek fakültelerin bazı ilkelerini kendi koruması altına almış olsa da, kamuoyuna açıklamak zorunda oldukları bu öğretilerin, görüşlerin ve kanaatlerin hakikati bakımından eğitimli toplumlar gibi yüksek fakülteleri değil, sadece (hükümetinin) kendi menfaatini korumaktır; zira bu ilkelerin içkin hakikati hakkında karar vermek ve böylece bilim insanı rolünü oynamak hükümetin itibarının denetimi altında olacaktır. Diğer bir deyişle, yüksek fakülteler, sadece meslek erbaplarına kamuoyuna açıklama yapmaları için verdikleri talimat ve bilgiler yüzünden hükümete cevap vermelidirler; halk arasında *sivil* bir cemaat olarak bu dolaşımlarından ve hükümetin nüfuzuna zarar verebileceklerinden, onun yaptırımına tabidirler. Diğer yandan, kuramcılar olarak fakültelerin birbirleriyle uzlaşmak zorunda oldukları öğretiler ve görüşler, farklı türden bir kamusallığa, yani bilimlere adanmış *eğitimli* bir cemaate yönlendirilir; yine İnsanlar bu konuda hiçbir şey anlamamayı kader olarak kabul ettikleri için, hükümet bilimsel tartışmalara müdahale etmeyi uygun görmez.[2] (Eğitim ku-

[2] Diğer yandan, (uygulayıcı rolleri gereği) fakültelerin meslek erbapları eğer çatışmayı sivil toplumun önünde yaparlarsa (halka açık olarak, mesela minberlerden), yatkın oldukları gibi (bilimsel konularda yargılama yetkisi olmayan) halkı yargı makamının huzuruna illegal olarak taşırlar ve bu bilimsel bir tartışma olmaktan çıkar. Aynı şekilde daha sonra, burada halkın eğilimlerine

rumunun sağ tarafı olarak) yüksek fakültelerin hiyerarşisi hükümetin tüzüğünü destekler; Ancak hakikat sorunu söz konusu olduğunda var olması gerektiği kadar özgür bir hükümet sisteminde, ayrıca bir muhalefet partisi (sol taraf) olmalıdır, işte bu da Felsefe Fakültesinin kürsüsüdür. Zira bu fakültenin titiz incelemeleri ve itirazları olmadan hükümet, neyin kendi çıkarına neyin de zararına olacağı konusunda yeterince bilgilendirilmeyecektir. Ancak fakültenin meslek erbapları, kendi inisiyatifleriyle, kamuoyuna açıklama yapmaları için verilen kararnamelerde değişiklik yapmak isterlerse, o zaman ihtiyatlı bir tavırla hükümet, kendileri için tehlikeli olabilecek yenilikçiler olarak onları [yargılama yetkisi] olduğu gerekçesiyle yargılayabilecektir. Bununla beraber, onları doğrudan yargılayamaz, sadece yüksek fakülteler tarafından verilen yasal jüri kararına göre yargılayabilir, çünkü hükümet bu *fakülte aracılığıyla* meslek erbaplarını belirli öğretileri açıklamaya yönlendirebilir.

iv. Bu çatışma, eğer gözlemlenirse, her iki fakültenin de daha büyük bir mükemmelliğe doğru sürekli bir ilerlemesini sağlaması ve nihayet hükümetin, seçiminin kamu yargı özgürlüğüne koyduğu tüm kısıtlamaları kaldırması yolunu hazırlaması gereken maksimler konusunda eğitimli ve sivil topluluğun mutabakatıyla oldukça uyumludur.

uygun doktrinler ortaya konulan ayaklanma ve hiziplerin tohumlarının atıldığı yukarıda bahsedilen illegal çatışma durumu başlar ve böylece hükümet tehlike altına girer. Halkın kendi kendini atadığı bu kürsüler, bunu yaparken, eğitimli mesleklere itibar etmiyor, sivil anayasanın haklarına tecavüz ediyor (politik mücadeleleri kışkırtıyor) ve gerçekten dilde yeni kelimeler kullanan kişiler olarak adlandırılmayı hak ediyorlar. Haklı olarak nefret edilen bu isim, doktrin ve pedagojik yöntemdeki yeniliklerin her yazarına ayrım gözetmeksizin uygulandığında kötü bir şekilde suistimal edilir (neden eski her zaman yenisinden daha iyi olmalı?) Ancak bilimsel soruları halkın kararına teslim ederek tamamen farklı bir yönetim biçimini ya da daha doğrusu herhangi bir hükümetin eksikliğini (anarşiyi) ortaya koyanlar, gerçekten neologis olarak damgalanmayı hak ediyor; zira alışkanlıkları, duyguları ve eğilimleri üzerinde çalışarak insanların yargılarını istedikleri yöne yönlendirebilirler ve böylece onları meşru bir hükümetin etkisinden uzaklaştırabilirler.

Bu yöntemle, sonuncunun bir gün ilk olması gerçekleşebilir (alt fakülte daha yüksek olabilir), bu aslında otorite olarak değil, otoriteye (hükümete) danışmanlık yaparak olabilir. Zira hükümet, Felsefe Fakültesinin özgürlüğünü sağlayabilir ve artan bir sağgörü bu özgürlük yoluyla kendi mutlak otoritesinden ziyade amaçlarını gerçekleştirecek araçları elde edebilir.

[5.] Sonuç

O hâlde bu uzlaşmazlık, bir ve aynı nihai sonuçta [*concordia discors, discordia concors*] birleşen iki tarafın *çatışması* (çabaları) bir *savaş* değildir, yani öğretimin *Benim* ve *Senin*le alakalı çelişen nihai amaçlarından kaynaklanan bir anlaşmazlık değildir.Buna göre politik Benim ve Senin gibi, bu kendi şartı olarak özgürlüğün mülkiyetten önce gelmesiyle *özgürlük* ve *mülkiyeti* kapsadığı için, yüksek fakülteye tanınan herhangi bir hak, alt fakültenin bu hakla ilgili endişelerini eğitimli halkın önüne getirmesine izin verir.

İkinci Bölüm
Fakülteler Arasındaki Çatışmayı Açıklığa Kavuşturmanın Örneği Olarak Teoloji ve Felsefe Fakülteleri Arasındaki Çatışma (Ek)

1. Çatışmanın Konusu

Açıkça konuşmak gerekirse, İncil teoloğu, o tüzüklere, yani, başka bir kişinin seçim eyleminden kaynaklanan yasalara dayanan, *kiliseye ait* dinî *inanç*la ilgili olarak Kutsal Metinler'den anlayan biridir. Diğer yandan rasyonel bir teolog, her insanın kendi aklından geliştirilebilecek içsel kanunlara dayanan *dinsel* inanç konusunda *akla dayanan bilgili/tecrübeli* bir kişidir. Din kavramı, (kaynağı ne kadar yüksek olursa olsun) asla talimatlara [*decrees*] dayanamayacağını göstermektedir; zira din, ilahi vahiy olarak kabul edilen belirli öğretilerin toplamı değil (buna teoloji denir), ilahi *emirler* olarak kabul edilen tüm görevlerimizin toplamıdır (ve özne açısından, bunları bu şekilde yerine getirme maksimidir). Konusu veya nesnesi söz konusu olduğunda, bu tür görevlerle ilgili olduğundan din, ahlaktan hiçbir noktada farklılık göstermez. Dinin ahlaktan ayrımı yalnızca formeldir: Kendi doğal ilkelerine göre akıl, ahlakın kendisinden türetilen Tanrı İdesini insanın tüm görevlerini yerine getirme iradesi üzerinde ahlaki etki vermek için kullanır. Tek bir dinin var olmasının nedeni de budur. Akıldan kaynaklanamayan ilahi vahiy ve onun yasal öğretilerinde doğrusu farklı inanç çeşitleri, yani, ilahi iradenin zihinlerimizi etkileyecek kadar duyumsal olarak temsil edildiği farklı biçimler olmasına rağmen, farklı dinler yoktur. Bildiğimiz kadarıyla, bu

formlar konusunda en yeterli olanı Hristiyanlıktır. O hâlde İncil'de bulunduğu şekilde Hristiyanlık, biri dinin akidesini/fıkhını [*canon*], diğeri de organonunu veya aracını oluşturan iki heterojen unsurdan oluşur. Dinin akidesine (tüzüğe sahip olmayan ve saf akla dayanan) *saf dinsel inanç* [*pure religious faith*] denilebilir; onun aracı, kutsal doktrinler ve davranış kuralları olarak kabul edilmesi için açıklanması gereken tüzüklere/nizamlara dayanan kiliseye dayalı dinî inanç olarak adlandırılabilir. Ancak, *kiliseye ait olan dinî inancı* [*ecclesiastical faith*] da (onu ilahi vahiy olarak benimseyebilmemiz koşuluyla) saf dinî inancımızın amacına yönelik bir rehber olarak kullanma görevimiz olduğu için, 'dinsel inanç' teriminin neden Kutsal *Yazılar*'a dayanan dogmaları da içerdiğini anlayabiliriz.

İncil teoloğu şöyle der: "Sonsuz yaşamı bulduğunuzu sandığınız Kutsal Metinler'i araştırın."[1] Fakat ahlaki gelişimimiz sonsuz yaşamın yegâne koşulu olduğu için, herhangi bir kutsal metinde sonsuz yaşamı bulmanın tek yolu, onunla el ele vermekten geçer. Zira sonsuz yaşam için gerekli olan kavramlar ve ilkeler gerçekten başka kimseden öğrenilemez: öğretmenin açıklaması, yalnızca kendi aklından hareketle kendisi için geliştirdiği bir durumdur. Ancak Kutsal Metinler, kendi içinde sonsuz yaşam için gerekli olandan daha fazlasını içerir; içeriklerinin bir kısmı tarihsel bir inanç meselesidir ve bu gerçekten de sadece duyumsal bir araç olarak (belirli insanlar ve belirli dönemler için) dinî inanç için faydalı olabilirken, dinî inancın esas bir bölümü değildir. O hâlde İncil Teologları Fakültesi, ilahi vahiy olarak bu tarihsel içeriği sanki dine aitmiş gibi güçlü bir şekilde savunmaktadırlar. Bununla beraber, Felsefe Fakültesi, bu kafa karışıklığı konusunda ne Teoloji Fakültesine ne de hakiki/doğru din için geçerli olan ilahi vahyin içerdiği şeye karşı çıkar.

[1] Bkz. John, 5:39. Metin şu şekildedir: "Kutsal yazıları arayın; zira onlarda sonsuz yaşama sahip olduğunuzu düşünürsünüz."

Bir öğretim yöntemi de bu araçla (yani din öğretilerine eklenenlerle) bağlantılıdır. Bu yöntem ilahi vahiy olarak değil, havarilerini takdirine bırakılmış bir şey olarak ele alınmalıdır. Bununla birlikte, doktrinin kendisinin (hakikat için) bir parçası olarak değil, havarilerin zamanındaki (insanlık için) düşünce tarzıyla ilişkili olarak geçerli olduğunu kabul edebiliriz: Bu ya havarilerin esasen dine karşı olmayan yaygın bir yanılsamaya (örneğin, şeytani varlığa inanç) karşı saldırıya gerek olmadığını kabul ederek, hatalı fakat yaygın olarak kabul edilen görüşlere sadece bir taviz verme olarak negatif bir şekilde değere sahip olarak ya da yeni olanı tanıtırken, bir 'halkın' artık sona erecek olan eski kurumsal dinî inancına olan taraflılığından yararlanarak pozitif bir şekilde değere sahip olarak [kabul edebiliriz] (Mesela eski dinsel anlaşmanın tarihini yeninin olayları için bir prototip olarak yorumlayarak, Yahudiliğin [bu kalıntılarını] inanç ilkelerine dâhil etme hatasına düşersek, bunlar bizi sıkıntıya sokabilir: *nunc istae relquias nos alfa* [*bunlar artık bizi yoruyor/bıktırıyor*] Cicero).

Bu nedenle, Hristiyanlıktaki kutsal metin bilgeliği, tefsir sanatında pek çok zorluğa tabidir ve (İncil teologlarının) yüksek fakültesi, onun ilkesi üzerinden alt fakülteyle çatışmaya mahkumdur. Zira öncelikle teorik İncil bilgisiyle ilgilenen yüksek fakülte üyeleri, gerçek vahiy olarak kabul edilmesi ve bu yüzden kelimenin tam anlamıyla ele alınması ve ona uygun olan anlamın onlara atfedilmesi gereken tüm öğretileri bir kenara bırakarak felsefe yapan alt fakülteden şüphe duymaktadırlar. Diğer yandan, dogmadan ziyade, pratik olana, yani din üzerinde düşünen alt fakülte üyeleri, araçlara, dogmaya, yani ahlaka ve akla dayalı olması gereken nihai amaca, deruni dine tamamen göz yummakla yüksek olanı suçlar. Böylelikle, kutsal bir metnin anlamı konusunda bir çatışma ortaya çıktığında, felsefe, yani amaç olarak hakikate sahip alt fakülte, anlamını belirleme ayrıcalığına sahip olduğunu iddia eder. Aşağıdaki bölüm

kutsal kitap tefsirinin felsefi ilkelerini içerir. Bununla, yorumun (felsefeye katkıda bulunmayı amaçlayan) felsefi olması değil, yalnızca yorum *ilkeleri*nin felsefi olması gerektiğini kastediyorum. Zira, herhangi bir ilke, tarihsel veya gramer eleştirisiyle ilgili olan dışsal ilkeler bile, herhangi bir ilke her zaman akıl tarafından belirlenmelidir ve bu özellikle burada doğrudur, çünkü metnin din için sunduğu şey yalnızca aklın bir nesnesi olabilir.[2]

2. *Çatışmayı Ortadan Kaldırmak İçin Kutsal Metinler'in Tefsirinin Felsefi İlkeleri*

i. Şayet kutsal bir metin, kutsal ilan edilen ancak tüm rasyonel kavramları (hatta ahlaki olanları) *aşan kesin teorik öğretiler* içeriyorsa, pratik aklın ilgili olduğu şeye göre yorumlanabilir; ancak pratik akılla çelişen ifadeler içeriyorsa, pratik aklın *ilgileri* doğrultusunda *yorumlanmalıdır*. İşte bazı yerinde örnekler:

a) Kelimenin tam anlamıyla ele alındığında, Kutsal Üçleme doktrini, onu anladığımızı düşünsek bile, *hiç de pratikle alakalı olmadığını görürüz*; aynı şekilde tüm kavramlarımızı aştığını fark edersek, daha da açık bir şekilde alakasız olduğunu görürüz. İlahi vasıfta [*divinity*] üç veya on kişiye ibadet etmemiz hiçbir şekilde fark etmez: öğrenci birini diğeri kadar kolayca kabul edebilir, çünkü tek bir Tanrı'daki [tanrısal ilkeler/*hipostases*] hiçbir şekilde pek çok sayıda kişinin hiçbir kavramına sahip değildir ve böyle olduğu için de bu ayrım onun davranış kurallarında hiçbir fark yaratmaz. Diğer yandan, (*Saf Aklın Sınırları İçinde Din*'de yapmaya

[2] Vorlaender'ın metninin düzeltmesini takip ederken, O şunu yazıyor: "Kant'ın şu cümleyi yazdığına inanıyorum: 'weil, was aus Schriftstellen fur die Religion auszumitteln sei, bios ein Gegenstand der Vernunft sein kann, auch...'" (VII, :49). ["çünkü din kutsal kitaplardan tespit edilenlerden öğrenebilir, hayat da aklın bir nesnesi olabilir."] (Ed.)

çalıştığım gibi), bu inanç ilkesine ahlaki bir anlam yükleyerek okursak, bu artık tutarsız bir inancı değil, ahlaki kabiliyetimize işaret eden anlaşılır bir inancı içerecektir. Aynı şey, Uluhiyet'in [*Godhead*] bir kişiliğinin insan olduğu doktrini için de geçerlidir. Zira, bu Tanrı-insanı, tam ahlaki mükemmelliğiyle, sonsuzluktan beri Tanrı'da mevcut olan ve onun tarafından sevilen[3] (Krş., *Din*, s. 73 vd) insanlığın İdeası olarak değil, ama ilahi vasfın gerçek bir insanda 'insan şeklinde mukim olması' ve onda ikinci bir doğa olarak çalışması olarak düşünürsek, o zaman bu gizemden pratik hiçbir şey çıkaramayız: Kendimizi bir Tanrı'ya rakip olarak göremeyeceğimiz için, onu örnek alamayız. Aynı şekilde daha ileri düzeyde bir zorlukta ısrar etmeyeceğim; eğer bir durumda böyle bir birlik mümkünse, Tanrı neden bütün insanların buna katılmasına izin vermedi ki, herkes mutlaka ondan huzura erebilsin. Benzer düşünceler, bu Tanrı-insanın diriliş ve yükseliş hikâyeleri hakkında bir araya getirilebilir.

Pratik amaçlar için, ölümden sonra saf ruhlar olarak yaşayıp yaşamayacağımıza ya da öteki dünyadaki kişisel kimliğimizin şimdi bedenimizi oluşturan aynı maddeyi gerektirip gerektirmediğine, böylece de ruhumuzun ayrı bir töz

[3] Bir 16. yüzyıl Venediklisi Postellus'un fanatizmi, bu noktada oldukça orijinal bir türdür ve sapkınlığın mükemmel bir örneğini temsil eder ve gerçekten de mantıki olarak saçmalayan insanlar, saf bir akıl fikrinin algılanabilir sunumunu duyuların bir nesnesinin temsiline dönüştürürlerse içinde yer alabilirler. Zira soyut olarak insanlığı değil, gerçek bir insanı bu İdeyle anlarsak, bu kişi o ya da bu cinsiyetten olmalıdır. Ve eğer bu ilahi ürün/döl erkek cinsiyetten (bir oğul) ise, erkeksi zaaflara sahiptir ve erkeklerin suçunu üstlenmiştir. Fakat diğer cinsiyetin günahları da dahil zaafları, özellikle erkeğinkinden farklı olduğu için, sebepsiz değil, kadın cinsiyetin de kefareti olarak (olduğu gibi ilahi bir kız) özel temsilcisinin olacağını varsaymaya meyilliyizdir. Ve Postellus, dindar bir Venedikli bakirenin şahsında, onu bulduğunu düşündü. [Postellus: Ünlü bir oryantalist ve vizyon sahibi olan Guillaume Postel, 1505 veya 1510'da Barenton yakınlarındaki Dolerie'e doğdu ve 1581'de Paris'te öldü. Bahsedilen kitap *Les tres merveilleuses victoires des femmes du nouveau-monde, et comment elles doivent a tout le monde par raison commander, et meme a ceux qui auront la monarchie du monde vieil: Yeni dünyanın kadınlarının çok harika zaferleri ve hüküm sürmek için herkese ne kadar borçlu oldukları ve hatta eski dünyanın monarşisine sahip olmaları üzerine.* (Ed.)]

olmadığına ve bedenimizin hayata döndürülmesi gerektiğine tamamen kayıtsız kalabiliriz;. Zira kişi bedeni olmadan idare edebiliyorsa, onunla beraber sonsuza kadar sürüklenerek kim bedenine bu derece düşkün olabilir? Bu yüzden havarinin vardığı sonuç şudur: "Mesih dirilmiş olmasaydı" (bedeni hayata gelmemiş olsaydı), "biz de yeniden dirilmezdik" (ölümden sonra yaşamaya devam etmezdik) [yargısı] geçerli değildir. Ama bu bir çıkarım olmayabilir (zira kimse bir ilham esası üzerinden tartışmaz); O sadece, Mesih'in hâlâ hayatta olduğuna inanmak için nedenimiz olduğunu ve bu kadar mükemmel (bedensel) bir insan ölümden sonra yaşamaya devam etmeseydi, inancımızın boşuna olacağını kastetmiş olabilir. Aklın kendisine (tüm insanlara olduğu gibi) önerdiği bu inanç, sağlam bir imanla doğru olarak kabul ettiği ve gelecekteki yaşamında ahlaki inancın temeli olarak kullandığı, ahlaki inancından ayrı, kendisinin bu hikâyeye itibar etmekte zorlanacağını fark edemeyen halka açık bir olayın tarihsel inancına doğru harekete geçirdi. Havarinin onu temsil etme tarzı, eğitim aldığı düşünce okulunun izini taşıyor olsa da, bu yolla ahlaki amaca ulaşılacaktı. Bunun yanı sıra, bu olaya yönelik ciddi itirazlar vardır. Kendisinin bir anısı olarak (üzücü bir diyalog) Rab, İsa'nın son akşam yemeği tertipleyerek, Mesih öğrencilerine resmî bir şekilde veda ediyor gibi görünüyor (onlarla çabucak gerçekleşecek bir yeniden buluşmayı dört gözle beklemiyor gibi). Çarmıhtaki yakarışları, (yaşamı boyunca Yahudileri gerçek dine götürme) amacındaki başarısızlığı ifade ediyor, hâlbuki ulaşılan bir amaç için tatmin olmayı bekleyemezdik. Son olarak, Luka'ya göre öğrencilerin sözleri: "İsrail'i kurtaracağını düşünmüştük," [önermesi] dirilişiyle ilgili herhangi bir haberin onlara ulaşması şöyle dursun, onunla üç gün içinde bir yeniden birleşme beklediklerini ima bile etmiyor. Fakat din ile meşgul olurken, pratikle ilgili olarak akıl tarafından telkin edilen inancın kendisi için yeterli olduğu durumda, neden her zaman (alakasız konular arasında) tam yerinde bırakıl-

ması gereken tarihsel bir anlatı nedeniyle tüm bu öğrenilmiş araştırma ve tartışmaları karmakarışık hâle getirelim?

b) Aslında sözleriyle amaçladığı gibi, akılla çelişen şeyden daha çok, kutsal yazara başka hiçbir sözün atfedilemeyeceği bir metinle karşılaşıldığında bile, aklın, metni kendi ilkeleriyle tutarlı bulduğu bir şekilde yorumlamaya hakkı olduğu en yüksek tefsir kuralını tamamen ihlal ediyor gibi görünüyor: [Başka bir deyişle], hata yapmakla suçlanmaya istekli değilsek, metni literal olarak yorumlamamamız gerektiği gibi bir ihlaldir bu. Yine de en seçkin teologların onayıyla her zaman yapılan budur. Tanrı'nın mahiyeti ve iradesi hakkındaki rasyonel kavramımızla literal olarak çelişen Kutsal Metinler'i yorumlamalarıyla, İncil teologları, insan terimleriyle (insan hislerine göre) ifade edilenin Tanrı'ya layık (Tanrı'ya uygun) bir anlamda yorumlanması gerektiğini uzun zamandır kendi kuralları hâline getirdiler. Bununla onlar din meselelerinde, aklın kutsal yazıların en yüksek yorumlayıcısı olduğunu açıkça itiraf etmektedirler. Onlar bu kuralı Aziz Paul'ün kader hakkındaki görüşüyle ilgili olarak oluşturdular, ki onun bu kişisel görüşüne göre kelimenin en keskin anlamında insanların kaderlerinin önceden belirlenmiş olduğunu açıkça göstermektedir. Onu izleyen büyük bir Protestan kilisesi, bu öğretiyi kendi akidesine adapte etse de, bu kilisenin geniş bir kesimi daha sonra doktrini terk etti veya mümkün olduğu kadar anlamını değiştirdi, çünkü akıl, kaderin, özgürlük ve eylemin başkasına yüklenmesi konusunda o öğretilerle ve dolayısıyla tüm ahlakla bağdaştırılamayacağını çıkarımlar. Kutsal kitap öğretilerine inanç, ahlaki ilkelere aykırılığı içermeyip, yalnızca doğal fenomenleri yargılamak için rasyonel ilkelere aykırı olsa bile, neredeyse oybirliğiyle kabul edilmiştir ki, Kutsal Metin tefsirleri de aynı şekilde devam etmiştir. Mesela, şeytani varlıklar (iblisler) hakkında pek çok İncil öyküsü, (her türlü hurafeye ve sahtekârlığa açık kapı bırakmamak için) aklın onlarla tutarlı olabileceği şekilde yorumlanmış olmalıdır; ve her ne kadar

kutsal yazılar bu masalları kutsal tarihin geri kalanıyla aynı tarihsel üslupta anlatsa ve yazarlarının bunların kelimenin tam anlamıyla doğru olduğunu düşündükleri neredeyse kesin olsa da, bunu böyle yapma hakkını nereden aldıkları konusunda karşı çıkılmamıştır.

ii. Sadece vahiy yoluyla bilebileceğimiz Kutsal Kitap öğretesiyle ilgili olarak iman, kendinde *övülmeye değer* değildir ve böyle bir inanç eksikliği, hatta ona karşı olduğunda şüphe duyma, kendinde hiçbir *sorumluluk* içermez. Dinde önemli olan tek şey *amellerdir* [*deeds*] ve bu nihai amaç ve buna göre ona uygun bir anlam, her İncil dogmasına atfedilmelidir.

Dogma, inanmamız gereken şey değil (zira iman hiçbir emir kipi kabul etmez), ama pratik (ahlaki) amaçlar için kabul etmeyi mümkün ve yararlı bulduğumuz şeydir, her ne kadar onu kanıtlayamıyor ve bu yüzden sadece inanabiliyor olsak da. Bu ahlaki düşünceyi görmezden gelirsek ve yalnızca teorik onay/bağlılık anlamında, mesela tarihsel olarak başkalarının tanıklığına veya bazı varsayımlara dayanan ya da diğerleri olmadan belirli verili bir fenomeni açıklayamayacağım şeye onay/bağlılık gibi bir inancı ilke olarak kabul edersek, böyle bir iman [*faith*], dinin bir parçası olmaz, çünkü o ne daha iyi bir insan var eder ne de böyle bir insanın varlığını kanıtlar; böylece şayet böyle bir inanç [*belief*] ruha yapmacık bir şekilde uygulanırsa, ona sadece korku ve umutla bağlanılırsa, o zaman böyle bir inanç samimiyete ve dolayısıyla da dine karşı bir inanç olur. Aynı şekilde, belirli metinler, vahyedilen öğretiye olan inancı yalnızca kendi başına değerli kılmakla kalmayıp, ahlaki açıdan iyi işlerden bile üstün görürlerse, bunları, mesela şüphesiz, "inanan ve vaftiz edilenler kurtulacaktır" vb. metinlerin gerçek anlamı bu yorumlamaya aykırı olsa da, yine de ruhu akılla geliştiren ve yükselten ahlaki inanca atıfta bulunarak yorumlamalıyız. Bu nedenle, bu resmi dogmalara ve bunların özgünlüğüne ilişkin şüphe, ahlaki açıdan yardımsever/nazik bir ruhu

rahatsız edemez. Yine de bu aynı önermeler, *kiliseyle ilgili belirli bir dinî inancı* [*ecclesiastical faith*] *açıklamak* için temel gereksinimler olarak kabul edilebilir. Fakat dinî imanın [*religious faith*] bir aracı olan kiliseyle ilgili dinî inanç, değişebilir olduğu ve dinî imana denk gelinceye kadar kademeli arınmaya açık olması gerektiği için, kendisi bir iman nesnesi yapılamaz. Bu, kiliselerin halk tarafından saldırıya uğrayabileceği, hatta ayakkabıları ıslatmadan diğer tarafa geçebileceği[4] anlamına gelmez; zira kamu birliğine ve barışa göz kulak olan hükümetin himayesi altındadır. Bununla beraber, öğretmen [halkı] dogmanın kendisine kutsallık atfetmemeleri, ancak vakit kaybetmeden onun sunduğu dinî imanı yok saymamaları konusunda uyarır.

iii. Eylem [*action*], insanın aktifliğini edilgin bir şekilde düzelten/iyileştiren daha yüksek bir neden, bir dış etkiden (kaynaklanan) bir tesirle değil, insanın kendi ahlaki güçlerini kullanmasının bir sonucu olarak ortaya konulmalıdır. Literal olarak alındığında, ikinci görüşü içeriyor gibi görünen Kutsal Metinler'in yorumu, bu nedenle tasarlayarak onları eski görüşle tutarlı hâle getirmeye yönlendirilmelidir.

Doğayla, şayet mutluluğumuzu artırmaya bizi sevk eden ilkeyi ve lütufla içimizdeki baskılanamayan ahlaki yaratılışı, yani saf ahlak ilkesini anlıyorsak, o zaman doğa ve lütuf yalnızca birbirinden farklı olmakla kalmaz, aynı zamanda çoğu zaman çatışır. Ancak doğayla (pratik anlamda), genel olarak kendi gücümüzle belirli amaçlara ulaşma yeteneğimizi kastediyorsak, lütuf, kendi varlığına içkin, ancak (görevinin düşüncesi) doğaüstü olan bir ilkeyle eylemlere kararlı olduğu ölçüde insanın doğasından başka bir şey değildir. Bu ilkeyi açıklamak istediğimiz için, her ne kadar onunla ilgili fazla bir şey bilmesek de, onu Tanrı tarafından bizde neden olun-

[4] Eski Ahid, İşaya 11:15 "Ve Rab Mısırdaki deniz dilini büsbütün yok edecek; ve Irmağın üzerinde elini kavuran yeli ile sallıyacak, ve onu vurup yedi dereceye bölecek, ve insanları çarıklarla geçirecek." Kitab-ı Mukaddes çevirisinden alınmıştır. (Çev.)

muş iyiye, kendi kendimize oluşturmadığımız yatkınlığa bir uyarıcı olarak, ve dolayısıyla lütuf olarak temsil ediyoruz. Diğer bir deyişle, (insan doğasındaki kötülük olarak) günah, ceza hukukunu (sanki köleler için) gerekli kılmıştır; bununla beraber, lütuf, içimizde iyinin gelişeceğine dair umuttur; iyiye yönelik asli ahlaki yatkınlığımıza olan inançla ve Kendi Oğlu'nda Tanrı'yı razı ederek insanlığın örneği ile uyanan bir umut. Yine lütuf, onun bizde hareket etmesine izin verirsek veya bu kutsal örnekte gösterilen türden davranışa eğilimimizin etkin olmasına izin verirsek, (özgür varlıklar olarak) bizdeki günahtan daha güçlü olabilir ve olmalıdır. Sadece bizdeki kutsallığa neden olan bir dış güce pasif bir teslimiyeti emrediyor gibi görünen Kutsal Yazılar, o zaman farklı yorumlanmalıdır. Bu yatkınlık, aklın (nedenlerin teorik arayışında) asla ulaşamayacağı ilahi bir kaynağa, böylece de ona sahip olmamız övülmeye değer değil, daha çok lütuf işi olmasına işaret ediyor olsa da, bu ahlaki yatkınlığı geliştirmek için *kendi kendimize çabalamamız gerektiği* yazılardan açıklığa kavuşturulmalıdır.

iv. İnsanın kendi amelleri, vicdanı önünde onu (kendini kesinlikle yargıladığı için) haklı çıkarmaya yetmiyorsa, akıl (bunun neyi içerdiğini belirtmemekle birlikte) yargılamasında eksik olanı tamamlamak için inanç üzerine doğaüstü bir tamamlayıcı kabul etme hakkına sahiptir.

Aklın bu hakka sahip olması açık seçiktir. Zira insan, görevi bakımından mesleğinin (kutsal yasaya uygun) gerektirdiği şey hâline gelebilmelidir; ve bunu kendi güçleriyle doğal olarak yapamazsa, ona Tanrı'nın yardımıyla (bu ne şekilde olursa olsun) dışarıdan ulaşmayı umabilir.

Dahası, eksikliği için bu tamamlayıcı olan imanın kutsallaştırıcı olduğunu, zira insanın ancak bu sayede nihai amacına ulaşabileceğinden (Tanrı'nın rızası için) şüphe etmekten vazgeçebilir ve böylece Tanrı'yı razı edecek bir yaşam sürmek için ihtiyaç duyduğu (umudunun yegâne koşulu sonsuz yaşam için) cesaret ve istikrarlı davranışa sahip olabileceğini

ilave edebiliriz. Ancak bu yeni bir şeyi sağlamanın [*replenishment*] ne anlama geldiğini tam olarak anlayıp ifade etmemize gerek yoktur (son tahlilde bu, insan aklını aşan bir şeydir ve Tanrı'nın Kendisinin bize bu konuda söyleyebildiği bütün bunlara rağmen, bizim için tasavvur edilemezdir); aslında bu bilgiyi hak olarak talep etmek bile haddini bilmemek olurdu. Bu durumda, bu tür özel bir vahiy içeriyor gibi görünen Kutsal Metinler, sadece (tüm insanlar için) ahlaki iman olarak değil, ayrıca bazı insanların zaten bu inanca dayandığı itikada [*creed*] uyacak şekilde tasarlanmış bu ahlaki imanın aracı olarak yorumlanmalıdır. Bu nedenle, herkesin paylaşamayacağı (mesela Yahudi Hristiyanlar için) tarihsel kanıtlar gerektiren saf kiliseye ait dinî imanla ilgisi vardır, hâlbuki din (ahlaki kavramlara dayandığı için) kendi içinde eksiksiz ve şüphesiz olmalıdır.

Ancak İncil teologlarının Kutsal Metinler'in felsefi bir yorumu fikrine karşı hep birlikte haykırışlarını duyuyorum. Onlara göre, felsefi yorum, Hristiyanlığı değil, öncelikle doğal bir dini hedefler. Benim *cevabım* şudur: Hristiyanlık, bu hâliyle akla dayandırılması gereken ve bu ölçüde doğal olması gereken dinin İdesidir. Ama doğaüstü bir kaynağı olduğu düşünülen Kutsal Kitap, bu dini insanlara tanıtmak için bir araçtır; ve (kaynağı ne olursa olsun) *İncil*'in [*Bible*] ahlaki akıl ilkelerini kamuya yayarak ve onları insanların ruhunda güçlendirerek teşvik ettiği ölçüde, onu dinin aracı olarak görüyoruz ve bu bağlamda doğaüstü vahiy olarak kabul ediyoruz. Artık yalnızca doğaüstü vahyi kabul etmemeyi ilke hâline getiren bir din *doğalcı* [*naturalistic*] adını alacaktır. Bu yüzden, bu sadece doğal bir şey olsa da, Hristiyanlık doğalcı bir din değildir çünkü *İncil*'in dini tanıtmak için doğaüstü bir araç olabileceğini ve bunu halka öğretmek ve açıklamak için bir kilise kurulabileceğini inkâr etmez: Sadece dinî doktrin söz konusu olduğunda bu kaynağı dikkate almaz.

3. Onlara Verilen Cevaplarla Birlikte Kutsal Metinler'in Tefsir İlkelerine İlişkin İtirazlar

Bu tefsir kurallarına karşı, ilk olarak, bunların hepsinin Felsefe Fakültesinin yargıları olduğuna dair ve onlara bu yetiyi vermekle İncil teoloğunun işine müdahale ettiğini varsayan itiraz çığlıkları duyuyorum. Bana göre dogma tarihsel bilgi gerektirirken, akıl dinsel iman için tek başına yeterlidir. Akıl, dinî imanın aracı olduğu ölçüde dogmayı yorumladığını iddia eder, bu da doğrudur. Fakat dogmanın değeri yalnızca nihai amaç olarak din için bir araç olduğuna göre, böyle bir iddia daha mantıklı olabilir mi? Yine hakikat hakkındaki argümanları çözümlemek için akıldan daha yüksek bir ilke olabilir mi? Dahası, Felsefe Fakültesi, tüzüklerini, bu kurallarla tutarlı olduklarını göstererek kendi öğretilerini doğrulamak için kullanırsa teologlara zarar vermez; İlahiyat Fakültesinin bundan onur duyması beklenir. Ancak iki fakülte, kendilerini *İncil*'i yorumlama konusunda hâlâ derin bir anlaşmazlık içinde bulurlarsa, uzlaşma adına sadece şunu önerebilirim: *İncil teologları amaçları adına akla sırt çevirilerse, o zaman felsefi teologlar [philosophical theologians] önermelerini doğrulamak için İncil'i kullanmayı bırakacaklardır.* Ancak İncil teologlarının böyle bir uzlaşmayı kabul edeceğinden ciddi olarak şüpheliyim. *İkinci* itiraz, bu yorumların alegorik ve mistik olduğu ve dolayısıyla ne *İncil*'e ne de felsefeye ait olduğu yönündedir. *Cevabım*, bunun tam tersinin doğru olduğu şeklindedir. İncil teoloğu, dinin kabuğunu dinin kendisi olarak kabul ederse, [kutsal metinleri alegorik olarak yorumlaması gereken odur:] o, tüm Eski Ahit'i, mesela, hâlâ gelecek olan dinî devletin sürekli bir *alegorisi* (prototipler ve semboller) olarak açıklamalıdır ya da (doğrudan daha doğru olamayan) doğru dinin daha sonra ortaya çıktığını ve Yeni Ahit'i gereksiz kıldığını kabul etmelidir. Kutsal Metinler'in rasyonel yorumunun, mistik olduğu suçlamasına gelince, (Swedenborg[5]

[5] Emanuel Swedenborg (1688-1772), *Tinsel bir Kâhin'in Hicivli Düşleri*'nde

gibi) mistisizmden kaçınmanın tek yolu, felsefenin Kutsal Metinler'de ahlaki bir anlam arayışı içinde olması ve hatta bunu onlara empoze etmesidir. Zira (din adını alan herhangi bir şeye temel olan düşünce olarak) doğaüstü, ahlakla ilgili olanlarda olduğu gibi akıl kavramlarını belirlemeye dayanak oluşturmadıkça, dinî meseleler söz konusu olduğunda, kurgu aşkınlıkta kaçınılmaz olarak kaybolur ve herkesin kendi özel, içsel vahiylerinin sahip olduğu ve artık kamusal hakikatin mihenk taşı olmadığı bir Illuminism'e götürür.

Aklın, İncil'in rasyonel yorumuna itirazları vardır, bunları kısaca not edeceğiz ve yukarıda belirtilen yorumlama kuralları listesine göre çözümlemeye çalışacağız:

a) *İtiraz*: *Vahiy olarak* İncil, akılla değil kendi terimleriyle yorumlanmalıdır; çünkü içerdiği bilginin kaynağı akıldan çok başka yerde bulunmaktadır.

Cevap: kesinlikle bu kitabı ilahi vahiy olarak kabul ettiğimiz için, (kendisiyle tutarlı olması gereken) tarih çalışmasına uygun ilkelere başvurarak onun yalnızca teorik bir yorumunu veremeyiz; bu kitabı, rasyonel kavramlara göre pratik bir şekilde yorumlamalıyız. Zira deneyimin sağladığı türden ayırıcı özellikler, bize vahyin ilahi olduğunu asla gösteremez; (en azından *conditio sine qua non*, vazgeçilmez koşul gibi) onun kutsallığının işareti, aklın Tanrı'nın değerini bildirdiği şey ile uyumudur.

b) *İtiraz*: Bir teori her zaman pratik olan her şeyden önce gelmelidir; ve söz konusu teori açıklanmış bir doktrin ise, onlara nüfuz edemeyecek olsak bile teşvik etmek zorunda kalabileceğimiz ilahi iradenin amaçlarını içerebilir. Öyle görünüyor ki, bu teorik önermelere inanç başlı başına zorunludur ve bunlarla ilgili şüphe duyma, suçlamayı gerektirir.

Cevap: Bu, buyurduğu formalitelerden öteye gitmeyen pratikle ilgilenen kiliseyle ilgili dini iman açısından bağışlanabilir; olgu olarak bir kilisenin dogmasının imkânsız

(1766) Kant'ın görüşlerini rasyonalist metafizikçilerin 'hayalleri' ile karşılaştıran İsveçli din yazarıdır. (Ed.)

olmaması, üyelerinin doğru olduğunu kabul etmek için ihtiyaç duydukları tek şeydir. Ancak onun hakikatine [ikna yoluyla] iman etmedikçe akideye sahip olamayız ve onun hakikati (kendilerini ilahi beyanlar olarak tanımlayan) tüzüklerle tasdik edilemez; zira tekrar edersek, yalnızca tarih, bu kuralların ilahi olduğunu kanıtlamak için kullanılabilir ve tarihin *kendisi*ni ilahi vahiy olarak gösterme hakkı yoktur. Dahası, yalnızca davranış ahlakına, amellere yöneltilmiş olan dinî inanç için, tarihsel öğretilerin, hatta İncil öğretilerinin kabulü, kendi içinde olumlu veya olumsuz hiçbir ahlaki değere sahip değildir ve alakasız olan neyse onun alanında yer alır.

c) *İtiraz*: "Kalk ve yürü"[6] çağrısını ruhsal olarak ölmüş birine, onu hayata döndürmek için doğaüstü bir güç eşlik etmediği sürece nasıl gerçekleşebilir?

Cevap: Bu çağrı insana, ahlaki hayatın doğaüstü ilkesini içerdiği ölçüde, kendi aklından gelir. Kendi kendine ortaya çıkabileceği için onu hemen hayata döndürmeyebileceği doğrudur: [ilk başta] belki de onu sadece kendisini harekete geçirmek ve iyi bir hayata doğru (güçleri sadece uykuda olan ve tükenmemiş biri gibi) çabalamak için uyandırır. Ancak bu çaba, zaten hiçbir dış etkiye ihtiyaç duymayan bir ameldir ve böyle devam ederse amaçlanan türden bir davranış üretebilir.

d) *İtiraz*: iyi niyet gösterisiyle, Tanrı'nın yargılarımızda eksik olanı bilinmeyen bir şekilde karşılayacağına inanmak, hissettiğimiz ihtiyaçları karşılayacak bir nedeni karşılıksız olarak varsaymaktır (yalvarmaktır/bir dilencilik yapmaktır [*it is to commit a petitio principii*]);[7] zira üstün birinin lütfundan bir şey beklediğimizde, bunu elbette olağan bir şey olarak almamız gerektiğini varsayamayız; bunu, ancak bize

[6] Matta 9: 5. (Çev.)

[7] *Petitio principii*; tartışmadan doğruluğunun ispat edildiğini varsayma; soru sormanın mantıksal yanılgısı ya da tartışma konusu olan bir meselenin hiçbir delile dayanmadan doğru olarak iddia edilmesidir. (Çev.)

gerçekten vaat edilmişse ve bu nedenle, resmi bir sözleşmede olduğu gibi, yalnızca bize verilen kesin bir vaadin kabulü gibi bekleyebiliriz. Öyle görünüyor ki, onu bir şans vuruşu/hareketi olarak değil, yalnızca ilahi *vahiy* yoluyla vaat edildiği ölçüde anlayacağımızı varsayabileceğimizi ve tamamlayacağımızı umut edebiliriz.

Cevap: "Günahlarınız bağışlanmıştır"[8] rahatlatıcı ifadesinde vücut bulmuş Tanrı'dan doğrudan bir vahiy, aşırı duyarlı bir deneyim olacaktır ve bu da imkânsızdır. Yine bu (din gibi) aklın ahlaki ilkelerine dayanan ve bu nedenle en azından pratik amaçlar için *a priori* kesin olan şey açısından da gereksizdir. Görevleri olarak kabul ettikleri her neyse onu yerine getirmek için tüm güçleriyle çabalayan ahlaksız yaratıklarla ilgili olarak kutsal ve iyiliksever bir yasa koyucunun kararlarını başka bir şekilde tasavvur etmenin başka bir yolu yoktur; yine, belirli, ampirik olarak verilen bir sözün yardımı olmadan, şayet onun yardımına güvenimiz ve rasyonel bir inancımız varsa, saf bir ahlaki tutumun ve dolayısıyla beklentimiz olan tezahür eden lütfu alabileceğimizin kanıtını, deneysel inançla elde edebileceğimizden daha iyi gösteririz.

Vahyin sahip olduğu bakış açısındaki ahlak ilkesine göre, *dinle ilgili oldukları ölçüde* Kutsal Metinler'i yorumlamamız bu yolladır; aksi takdirde yorumlarımız ya pratik içerikten yoksun olur ya da iyinin önündeki engeller oluşturur. Bundan başka, yalnızca ahlaki bir yorum gerçekten özgündür, yani içimizdeki Tanrı tarafından verilen bir yorumdur; zira o bizimle kendi anlayışımız ve aklımızla konuşmadıkça kimseyi anlayamayacağımız için, saf ahlaki kavramlar oldukları ve dolayısıyla yanılmaz oldukları ölçüde, bize açıkça tebliğ edilen bir öğretinin kutsallığını tanıyabilmemiz, sadece *aklımızın* kavramları gereğidir.

[8] Matta 9: 5. (Çev.)

[4.] Dinî Mezhepler Üzerine

Aslında din adını almayı hak eden şey, mezheplere bölünemez (zira din tek, evrensel ve gerekli olduğu için, değişemez din vardır). Ancak ister sadece İncil'e isterse de geleneğe dayandırılmış olsun, sadece dinin aracı olan şeye inanmanın bir dinin nesnesi olarak alındığı ölçüde, kiliseyle ilgili dinî inanç bakımından mezheplere ayrılabilir.

Hristiyanlık bir *mesih* inancı olarak anlaşılırsa, sadece mezheplerini sıralamak, Herkül'e özgü bir görev ve aynı zamanda kimsenin takdir etmediği bir görev olurdu; zira bu şekilde anlaşılan Hristiyanlığın kendisi, (halk üzerindeki bölünmemiş hâkimiyetinin son döneminde) aşağıda gelen soru sorulduğunda, daha dar anlamıyla *Yahudilik*ten farklı olarak, mesih inancının yalnızca bir mezhebidir:[9] "Sen gelecek olan mısın yoksa başka birini mi bekleyelim?" Bununla ilgili olarak, Romalıların ilk başta Hristiyanlığa nasıl baktıklarını görürüz. Fakat bu anlamda Hristiyanlık, dogmalara ve Kutsal Metinler'e dayanan belirli bir halkın imanı olacaktır ve bunun tüm insanlar için doğrudan geçerli olup olmadığını, bundan sonra uymak zorunda olduğumuz nihai vahiy olup olmadığını veya geleceğin, daha da yakın bir şekilde sona yaklaşacak başka ilahi kanunları getirmesini bekleyip bekleyemeyeceğimizi bilemeyeceğiz.

Bu durumda, belirli bir plana göre kiliseyle ilgili dinî inancı mezheplere ayıracaksak, ampirik olarak verilmiş

[9] Dinimizin takipçilerinin sanki birden fazla Mesih varmış ve her inanan bir Mesih'miş gibi kendilerine Christen dedikleri, Almancanın dil kullanımının (veya kötüye kullanımının) bir özelliğidir. Onlar kendilerine Hristiyan [*Christianer*] demeyi tercih etmeliler. Fakat, "Hristiyan," (Peregrinus Proteus'ta olduğu gibi) hakkında pek çok kötü şey söylenebilen insanlar doğrudan bir mezhebin adı olarak kabul edilirdi. [Vorlaender'a göre, Kant muhtemelen Wieland'ın 1791'de yayınlanan bir çalışmasına atıfta bulunuyor. (Ed.)] Bundan dolayı, *Halle Scientific Journal*'dan bir eleştirmen, bir eleştirmen Jehovah adının Jahweh olarak telaffuz edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Fakat isim bu şekilde değiştirilseydi, Evrenin Rabbini değil, yalnızca ulusal bir ilahı tanımlıyormuş gibi görünüyor olacaktı.

olanla başlayamayız. İnanç konularında farklı görüşlerle oluşan silsilelerde, bir ayrımın farklı mezheplere yol açacağı adımı belirlemek için aklın *a priori* düşünebileceği farklılıklarla başlamalıyız.

Kabul edilen görüşe göre, iman konularında bölünme ilkesi ya din ya da (A ile A olmayan arasında birbirlerine zıtlaşan) *paganizm*dir. Dinini itiraf edenler genellikle mümin [*believers*] adını alırken, putperestliği iddia edenlere *kafirler* denir. Din, tüm kutsal ibadetlerin özünü insanın ahlakında konumlandıran iman türüdür; paganizm, ya doğaüstü bir ahlaki varlık (*Ethnicismus brutus*) kavramından yoksun olduğu için ya da ahlaki açıdan iyi bir yaşam sürmekten başka bir şey yaptığı için, dolayısıyla din için gerekli olmayan bir şey olduğu için, dinin parçası olmayan türdür (*Ethnicismus speciosus*).

O hâlde ilahi emirler olarak da kavranacak olan iman ilkeleri, bunlar ya sadece bizim için koşullu olan ve [eğer onları bilmek istiyorsak] açığa çıkarılması gereken *yasal* doktrinler ya da gerekliliklerinin bilinciyle ilgili ve *a priori* olarak kabul edilebilen ahlaki doktrinler, yani rasyonel doktrinlerdir. Yasal öğretilerin toplamı, *kiliseyle ilgili* dinî [veya dogma] inançtan oluşurken, ahlaki öğretilerin toplamı saf dini imandan oluşur.[10]

Bir dogmanın [*catholicismus hierarchius*] *evrensel geçerliliği*nin olduğunu iddia etmek, bir çelişki içerir: zira koşulsuz evrensellik zorunluluğu önceden varsayar ve bu, yalnızca aklın bizzat iman ilkeleri için yeterli dayanakları sağladığında meydana geldiğinden, hiçbir yasama organı tarafından belirlenen tüzük evrensel olarak geçerli olamaz. Diğer yandan, saf dinî iman, *evrensel geçerliliği* haklı olarak iddia edebilir. Dolayısıyla saf dinî inanç meselelerinde mezheplere bölünme asla gerçekleşemez. Mezhepçilik nerede bulunursa

[10] Bu ayrımın kesin olduğunu veya olağan kullanıma uygun olduğunu söylemiyorum; ama şu an için geçerli bir ayrım olabilir.

bulunsun, kiliseyle ilgili dinî inancın bir hatasından kaynaklanır: [bu hata] tüzüklerini (ilahi vahiy olsalar bile) dinin temel bölümlerini dikkate alma ve bu yüzden iman meselelerinde ampirizmi rasyonalizmin yerine koyma ve sadece olumsal olanı kendi içinde gerekli olduğu kadar devretme hatasıdır. Ancak, olasılıklı doktrinler söz konusu olduğunda, her türlü çelişkili nesne veya nesnelerin yorumu var olabileceğinden, saf dinsel iman tarafından düzelmedikçe, saf dogmanın iman meselelerinde sayısız mezhep için üretken bir kaynak olacağını kolayca görebiliriz.

Dinî inancın dogmayı nasıl saflaştırdığını tam olarak belirtmek için, kanaatimce aşağıdaki önerme, kullanabileceğimiz en uygun mihenk taşıdır: Herhangi bir dogma, temel dinî öğretiler olarak yalnızca *yasayla belirlenmiş* iman öğretilerini ortaya koyduğu ölçüde, bir tür *paganizm harmanlanması* içerir; zira paganizm, temel olarak dinin formalitelerini/dışsal amellerini (temel olmayanlarını) geçirmekten ibarettir. Bu harmanlama, öyle bir dereceye kadar mevcut olabilir ki, tüm dini salt bir dogmaya dönüştürür, bu da uygulamaları yasaların yazılı hâle gelmesi konumuna yükseltir ve böylece katıksız [*sheer*] *paganizm* hâline gelir.[11] Ve [bir kilise], doktrinlerinin yine de ilahi vahiyler olduğunu söyleyerek bu saygısız isimden kaçamaz. Zira bu tür yazılı hâle getirilmiş doktrinler ve kiliseyle ilgili dinî görevler yüzünden bu tür bir iman pagan olarak adlandırılmayı hak etmez, daha ziyade onlara onun atfettiği koşulsuz değer nedeniyle bunu hak eder (İçsel ahlaki içerikleri olmamasına rağmen, dinin kendisinin bir parçası ve onun salt aracı olarak değil; ve burada bu yüzden önemli olan şey, vahiy

[11] Etimolojik açıdan, paganizm, ormandaki insanların dinî hurafesidir, yani dinî inancını hiçbir dinî yönetim sistemine ve dolayısıyla kamu hukukuna sahip olmadan yaşayan bir grubun hurafesidir. Bununla beraber, Yahudiler, Müslümanlar ve Hindular, kendilerinden farklı herhangi bir şeyi yasa olarak tanımayı reddederler ve kendilerininkiyle tam olarak aynı kiliseyle ilgili dinî törenlere sahip olmayan diğer insanlara ayıplama unvanını (Goj, Dschaur vb.) verirler, yani kafirler unvanını.

meselesi değil, bunun pratik tavrında [bir kilise tarafından] benimsenme şeklindedir). Kurtuluşu telaffuz eden kilise dinî otoritesi veya bu tür bir imana göre lanetleme, kilise yasası/ruhbanlık [*clericalism*] olarak adlandırılacaktır. Yine kendi tarzlarıyla Protestanlar, aklın hakkında hiçbir şey söylemediği ve en kötü ve değersiz insanın, en iyi olanlar da dâhil, itirafta bulunabileceği ve gözlemleyebileceği ilkelere ve ayinlere mezhepsel inancın itikatlarının özünü oluşturduğunu söylemekte ısrar ederlerse, hatta onlar ilkelerin ve ayinlerin olağan dışı gücünden kaynaklanan (ve dolayısıyla kendilerine ait kökleri olmayan) görkemli erdemlerin artçılarını da ekleseler bile, bu onursal unvandan mahrum bırakılmamalıdırlar.

O zaman, kiliseyle ilgili dinî inanç kendi başına otorite olarak konuşmaya başladığı ve saf akideyle/*imanla* düzeltilmesi gerektiğini unutur unutmaz, mezhepçilik devreye girer. Zira, (pratik rasyonel iman olarak) saf akideyle/dinî iman, özgürlüğümüzün bilincini içeren bir etki olarak, insan ruhu üzerindeki etkisini kaybedemeyeceği için, herkes kendi görüşüne uygun bir şey koymaya veya dogmadan uzak durmaya çalışır; aksine kiliseyle ilgili dinî inanç bilincimize güç kullanarak baskı yapar.

Dogmanın insanın vicdanı üzerinde kullandığı baskı, üç tür harekete neden olur: kiliseden tamamen uzak durma, yani (ayrılıkçılarla) kiliseyle kamuya açık ilişkiden kaçınma; (hizipçiler tarafından) muhalifler kilise doktrinlerinin içeriğini kabul etse de, kilisenin yapısına ilişkin bir kamuoyu tartışması; ya da belirli inanç doktrinlerinden muhaliflerin, her zaman gizli olmasa da, devlet (mezhepler) tarafından onaylanmayan belirli toplumlara birleşmesi. Yine bu mezheplerin bazıları (tabiricaizse dindarlık kisvesi altında toplanmış gruplar [*cliques of pious*]) aynı bilgi hazinesinden daha da özel, halkın büyük takipçilerine yönelik olmayan gizli doktrinleri gelir kapısı olarak görüyorlar. Son olarak, farklı itikatları içinde kaynaştırarak herkesi tatmin etmek

isteyen sahte arabulucular (senkretistler) ortaya çıkıyor. Bu senkretistler mezhepçilerden bile daha kötüdür, çünkü temelde genel olarak dine karşı kayıtsızdırlar ve halkın bir dogmaya sahip olması gerekiyorsa, hükümetin amaçlarına uygun olduğu sürece hemen birinin diğeri kadar iyi olduğu tutumunu benimserler. Bu ilke, yönetici bunu hükümdar sıfatı olarak kendi yeteneğiyle elde ettiğinde oldukça doğrudur, hatta akıllıcadır. Ancak, bu konuyu kendi sahip olduğu çıkarına, aslında ahlaki çıkarına göre düşünmesi gereken öznenin kendi yargısı olunca, dine en büyük aşağılamayla ihanet edilmiş olacaktır; zira din, dogmamızda benimsediğimiz aracısının karakterine kayıtsız kalamaz.

(Protestanlıkta olduğu gibi kiliseleri çoğaltacak kadar ileri giden) mezhepçilik üzerine, bir devlette birçok din türünün (açıkça söylersek kiliseyle ilgili dinî iman biçimlerinin) mevcut olmasının arzu edildiğini söylemeye alıştırılırız. Yine bu, aslında, hayra alamet olduğu ölçüde arzu edilir bir durumdur, yani bu alamet, insanların inanç özgürlüğüne izin verildiğinin bir alametidir. Ancak burada övgüye değer olan yalnızca hükümettir. Başlı başına onun temelini oluşturan ilke, din kavramının gerektirdiği şekilde, temel inanç esasları üzerinde evrensel bir mutabakat getirecek ve bu anlaşmayı, esas olmayan ilkelerinden kaynaklanan çatışmalardan ayıracak nitelikte değilse, dinle ilgili olarak böylesi kamusal durumlar şüpheden uzak şeyler değildir. Nihai amacını teşvik etme konusunda, dinin aracılığının göreceli etkililiği hakkındaki görüş ayrılıkları, dinin bizzat kendisi (yani insanların ahlaki gelişimi konusunda), bu yüzden farklı dinî mezhepler değil, daha fazla kilise mezhepleri üretebilir; zira bu, dinin (dahası görünmez kilisenin) birliğine ve evrenselliğine doğrudan karşıdır. Kendi dogmalarına bağlı kalan, Aydınlanmış Katolikler ve Protestanlar bu amaç için bekler ve çabalarken, bu ölçüde birbirlerine iman kardeşleri olarak bakabilirlerdi: hükümetin lehine, zaman tedrici olarak inancın formalitelerini amaçlarının kutsallığını, dinin ken-

disine (ve bu nedenle söz konusu iman, saf ahlaki irade tutumundan başka bir şeyle Tanrı'nın lütfunu veya affını elde edebileceğimize dair iman olamamasına) yaklaştıracaktır. (*Mesihî* bir iman anlamında Hristiyanlığa) tüm Yahudilerin[12] ihtidasını hayal etmeden, şimdi olduğu gibi, arındırılmış dinî kavramlar aralarında uyandırılırsa ve artık hiçbir amaca hizmet etmeyen, hatta herhangi bir doğru dinî tutumu ortadan kaldıran antik kültün kıyafetini üzerinden çıkarmaları durumunda olsa bile, bunun mümkün olduğunu düşünebiliriz. Uzun zamandır *içlerinde insan olmayan giysiler* (dinsiz bir kilise) olduğundan ve dahası, giysileri olmayan bir insan (kilisesiz din) iyi korunmadığından, bir kilisenin belli usullerine ihtiyaçları vardır, çünkü kilise onları mevcut hâliyle son amaca en iyi şekilde götürebilir. Bundan dolayı oldukça zeki ve en talihlilerinden biri olan Yahudi Ben David'in[13] *İsa*'nın dinini (muhtemelen onun aracılığıyla, yani *İnciller* [*Gospel*] aracıyla), alenen benimseme önerisi üzerine düşünebiliriz. Dahası, gerçekleştirildiği takdirde Yahudilere ayrı bir inanç bırakacak ve yine de tüm vatandaşlık haklarına sahip ve inancı hükümet tarafından onaylanabilecek eğitimli ve medeni insanlar olarak hızla dikkatleri üzerine çekecek tek plandır budur. Şayet bu gerçekleşmiş olsaydı, Yahudiler, İsa'nın bir Yahudi olarak Yahudilere konuşma şeklini, ge-

[12] Moses Mendelssohn, bu talebi (bir *argümantatio ad hominem* yoluyla) *becerikliliğine* güven duyacak bir şekilde eseri *Jerusalem oder uber religiose Macht und Judentum*'da reddeder. (Ona göre) Sina Dağı'ndan Tanrı (gök gürültüsü ve şimşekle) kutsal olarak verdiği yasamızı iptal edene kadar, Allah, kanunumuzu Sina Dağı'ndan (gök gürültüsü ve şimşekle) verdiği ciddiyetle kaldırıncaya kadar –yani kıyamete kadar– ona bağlı kalacağız. Görünüşe göre bununla şunu söylemek istiyordu: Hristiyanlar, önce kendi imanınızla Musevilikten kurtulun, sonra biz de bizimkinden vazgeçelim. Ancak bunun onun iyi niyetine bir katkı sağlayıp sağlamadığına karar vermek onun dindaşlarına kalmıştır; zira bu sert meydan okumayla, görünüşte sadece en küçük kısmının inancı için gerekli olduğunu düşünmesine rağmen, onlara baskı yapan yükten kurtulma umudunu bıraktı.

[13] Lazarus Ben David (1762-1832), 1794'ten 1797'ye kadar Viyana'da Kant'ın felsefesinin propagandasını yapmaktaki rolüyle tanınıyordu. Aslen Berlin'liydi. (Ed.)

nel olarak insanlara ahlak öğretmeni olarak konuşma biçiminden ayırmak için Kutsal Metinler'i (Tevrat ve İncilleri) yorumlarken özgür bırakılabileceklerdi. Yahudiliğin kendi hayatını sonlandırması [*euthanasia*], bazıları Hristiyanlıkta (bir mesih inancı olarak) muhafaza edilmesi zorunlu olan tüm antik yasal öğretilerden bağımsız saf ahlaki bir dindir. Ancak bu mezhepler ayrılığı da, yeryüzündeki büyük dinsel değişim dramasının sonucuna (her şeyin restorasyonuna) yol açarak, zamanla, en azından ruhen yok olmalıdır, sadece bir çoban ve bir sürü olarak kalacağı zaman.

Fakat sadece Hristiyanlığın ne olduğu sorusunu değil, aynı zamanda onun gerçekten insanların kalbinde yer alması için (ve bu, dinî inancın insanları daha iyi hâle getirmesi için ne yapılacağı sorusuyla birlikte) öğretmeye nasıl başlayacağımız sorusunu sorarsak, bu daima aynı olduğu için, amaçlara göre mezhebe bölünme hiç gerçekleşmemelidir. Ancak amaç için araçları seçmemiz bir mezhepler bölümlemesi meydana getirebilir; aynı sonuç için birden fazla sebep düşünebildiğimiz için, hangi araçların uygun ve ilahi olduğu konusunda farklı ve çelişkili görüşlere sahip olabiliriz ve bu yüzden böyle bir dinde esas olan (öznel anlamda) şeyle alakası olanlarda bile ilkelerimizle aynı fikirde olmayabiliriz.

O hâlde, deneysel araçlar kuşkusuz eylemlerimizi etkileyebileceği, fakat davranışımızı etkilemeyeceğinden, bu amaca yönelik araçlar deneysel olamaz. Bu yüzden de, duyularla algılanan şeyin ötesinde olanın doğaüstü olması gerektiğini düşünen biri için yukarıdaki soru şu soruya dönüşür: Tanrı'nın doğrudan etkilemesiyle (birinin ötekine, yeni bir insana dönüşmesinden kaynaklanan) yeniden doğuş nasıl mümkün olmaktadır ve insan bunu gerçekleştirmek için ne yapmalıdır? Tarihe başvurmaksızın (sadece belirli görüşlerin kabul edildiğini söyleyebilen, ancak bunların mutlaka meydana geldiği konusunda konuşamayan) doğal bir etki için doğaüstü bir nedene başvurmayı önemsiz bir mesele olarak gören insanların, bu sorun üzerinden kaçınılmaz ola-

rak mezheplere bölünmelerini *a priori* tahmin edebileceğimiz iddiasını hâlâ savunuyorum. Aslında, diğer sözde dinî mezhepler sadece kilise mezhepleri olduğu ve bölünmeleri dinin çekirdeği/özüyle ilgili olmadığından, bu bölünmenin bize iki farklı dinî mezhepten şöz etme hakkı veren tek ayrım olduğu sonucuna götürür. Bununla beraber, herhangi bir sorunu ele alırken, önce problemin ne olduğunu belirtmeli, sonra çözüme kavuşturmalı ve sonunda çözümün kendisinden bekleneni ortaya koyduğunu kanıtlamalıdır. Buna göre de:

i) (Cesur Spener'in[14] tüm kilise dini öğretmenlerini hararetle göreve çağırdığı) problem şudur: Din eğitiminin amacı (sanki zaten iyi insanlarmışısız ancak iyiliğimizin derecesi konusunda ihmalkârmışız gibi) daha iyi insanlar değil, bizi *başka* insanlar yapmak olmalıdır. Bu tez (isim uygun olmasa da) *Ortodoksluk* mezhebine dâhil edildi; bu mezhebe göre Tanrı'yı razı etme biçimi saf vahiy doktrinine inanmaktan ve kilisenin öngördüğü (dua, kiliseye gitme ve ekmek-şarap ayinleri) uygulamaları incelemekten ibarettir. Onlar buna (gerçekte kuralları çiğnemekle karma karışık hâle gelmiş günahları, her zaman imanla ve buyurulan ibadetlerle telafi edilebilecek olan) onurlu davranış koşulunu da eklediler. Bu nedenle problemin akılda güçlü bir temeli vardı.

ii) Ancak, dinin ilkelerindeki doğaüstü özellikten beklenebileceği gibi, çözüm tamamen *mistik* olarak sonuçlanmıştır; buna göre, duyular üstü olsa da, insan doğasındaki orijinal, bozulmaz ahlaki eğilim, etkisi doğaüstü olmadığından, yine de beşer tabiatı olarak adlandırılır; sadece şayet tin (Tanrı) insanın gelişmesinin doğrudan nedeni olsaydı, bu etki doğaüstü olabilirdi. Bu durumda doğası gereği günahkâr olan insan, ahlaki eğilimiyle bile değil, kendi güçleriyle gelişmeyi umut edemez. O hâlde zorluğu aşmak için mistik bir çözüme inananlar,

[14] Phillip J. Spener (1635-1705), *Pia desideria* (1675) adlı çalışmasıyla Pietizm'in rehber eseri olmuştur. (Ed.)

bu doğaüstü etkiyi hissetmeye göre iki mezhebe ayrılırlar: bir mezhebe göre, kalbi parçalara ayıran (vicdan azabıyla ezen) türden olmalıdır: diğerine göre, kalbi eriten türden (böylece de insan Tanrı ile kutsanmış bir birliktelikte hemhal olur). Böylece (kötü dışında insanları iyi yapma) probleminin çözümü, iki karşıt bakış açısıyla başlar (Bunlar, bilinçli bir tercihin iyi olduğu, ancak bu tercihin yerine getirilmesinin noksan olduğudur). Bir mezhebe göre bu, sadece kendimizi içimizdeki kötülüğün gücünden *özgür kılma/kurtarma* meselesidir ve daha sonra iyi ilke kendiliğinden ortaya çıkacaktır: diğerine göre ise, iradeyle ilgili tutumumuzda ve daha sonra doğaüstü bir etkiyle iyi ilkesi kabul edilince, artık kötülük için bir yer mevcut değildir ve sadece iyinin kuralları geçerlidir.

Sadece doğaüstü etkiyle olabilen bir insanın ahlaki başkalaşımı fikri, uzun zamandır müminlerin zihinlerini *rahatsız ediyor* olabilir; keza daha yakın zamanlarda bu açıkça ifade edildi ve (Pietistler) *Spener* ve *Frank*'ın[15] takipçileri ile Moravyalı Zinzendorf'un İhvanları[16] (Moravyalılar) arasında ihtida doktrini üzerine bir mezhepler bölünmesine yol açtı. Pietist hipoteze göre (insan doğasının karışımı olan) iyiyi kötüden ayırma ameliyesi, doğaüstü bir ameliyedir, tövbe ile kalbin parçalanması ve *sıkıştırılması*, umutsuzluğun sınırında olan, bununla beraber, sadece göksel bir tinin etkisiyle gerekli yoğunluğa ulaşabilen bir keder [ruhun/aklın ıstırabı, *maeror animi*] ameliyesidir. İnsan, (acıyı tamamen yürekten atmak için) kederin yeterince büyük olmadığı gerçeğine kederlenirken, kendi kendine bu keder için yalvarmalıdır. O hâlde merhum Hamann'ın[17] dediği gibi: "Kendini-

[15] Halle'de papaz ve profesör olan A. H. Franck (1663-1727), Pietist hareketinin, özellikle de kurduğu hayır kurumları ile dikkat çeken liderlerinden biridir. (Ed.)

[16] Kont Nikolaus Ludwig von Zindorf (1700-1760), Bohemya'da 1467'de Bohemya Ihvanları olarak kurulan ve 1722'de Moravyalı Ihvanlar olarak yeniden kurulan tarikatın Alman lideridir. (Ed.)

[17] John Georg Hamann (1730-88), aklı gelenekten, tarihten ve deneyimden ayırma girişimi yapan Aydınlanma eleştirmenidir. *Der Streir der Fakultaten*'in Philosophische Bibliothek baskısına (s. XII-XIII) girişinde, Klaus Reich, Kant'ı bu ünlü özdeyişi özünde ahlaki bir anlamda almaya götüren Hamann ve Kant

bilmenin cehennemine bu düşüş, tanrılaştırmaya yol açar." Diğer bir deyişle, tövbe alevi kendi zirvesine ulaştığında, iyi ve kötünün birbirine karışması dağılıp parçalanır ve iyi davranışla Tanrı'yı razı edecek şekilde hizmete hazır olan yeniden doğanların saf madeni/mayası, onu çevreleyen ama kirletmeyen cürufla parlar. Bu nedenle, bu radikal değişim, bir *mucize* ile başlar ve *akıl* onu buyurduğu için, normalde doğal olarak kabul edeceğimiz şeyle sona erer: yani ahlaki açıdan iyi davranışla. Ancak mistik eğilimli bir hayalgücünün zirvesinde bile, hiç kimse, onu bir makine yapmadan, insanı kendi başına bir şey yapmaktan arındıramaz; böylece insanın yapması gereken, (duayı bir *amel* olarak saymaya istekli olduğumuz sürece) şevkle ve durmaksızın dua etmektir ve ancak bundan sonra, doğaüstü etkiyi bekleyebilir. Fakat, onların söylediklerine göre, çünkü dua imanla yapılırsa karşılık bulabilir ve imanın kendisi bir lütfun sonucudur, yani insanın kendi gücüyle başaramayacağı bir şeydir; bu görüşün, lütuf aracılığıyla kısır bir döngüye girmesi ve son tahlilde, gerçekten de bu şeyin nasıl üstesinden gelineceğinin bilinememesi sonucunda da vicdan azabını doğurur.

Moravyalı görüşe göre, insan günahkârlığının farkına vardıkça, kendi *aklıyla*, oldukça doğal bir şekilde gelişmesine doğru ilk adımı atar; zira ahlaki yasada akıl, suçunu gördüğü aynayı kendi önüne tuttuğundan/kendinden kaçmayı önlediği için, ahlaki eğilimini iyiye doğru kullanarak, bundan sonra yasayı kendi maksimi yapacağına karar vermeye yönlendirir. Ancak bunun çözüme ulaşması bir *mucize*dir. Diğer bir deyişle, insanın kötü ruhun sancağına sırtını dönmesi ve iyinin sancağı altında toplanması kolay bir şeydir; fakat doğal olarak yapamayacağı şey, kötülüğe geri dönmesi değil, bunda sebat etmesi, aksine iyilikte sürekli ilerlemesidir. Bunun için, göksel bir ruhla doğaüstü komünyonu hissetmeden,hatta onunla sürekli bağlantıdan kaynaklı farkında olmaktan başka bir

arasındaki yazışmalardan, özellikle *Metaphysic of Morals*'ından (VI, 440) uzun uzun alıntılar yapar. (Ed.)

şeye ihtiyacı yoktur. Tanrı ve insan arasındaki bu ilişkide, bir tarafın hoş görmemede başarısız olamayacağı, diğer tarafın da bağışlanmak için yalvaramayacağı doğrudur; ancak insan, kendisi sürekli bir dua olan bu bağlantıyı, kesintisiz geliştirmeye özen gösterirse, bir soğuma ve (lütuftan) tekrar günaha düşme konusunda endişelenmesine gerek yoktur.

Burada, yeni bir insan oluşumu sorununa anahtar olarak sunulan iki mistik hissetme teorisine sahibiz. İkisi arasında söz konusu olan şey, (her ikisi de, Tanrıyı razı eden bir davranış olan) tüm dinin amacı ve *nesnesi* değildir, ancak bu teoriyi bizim kendi içimizde çözme gücünü elde etmemiz için gerekli olan *öznel* koşullardır. Söz konusu öznel durum (bu onlar için boş bir isim olan) erdem olmaz, sadece *lütuf* olabilir; her iki taraf da bu gücü doğal olarak elde edemeyeceğimiz konusunda hem fikirdir. Ancak daha sonra teorileri farklılaşıyor, bir taraf kötü ruhun egemenliğinden ancak onunla *korku dolu bir mücadele* ile kurtulabileceğimizi düşünürken, diğer taraf bunu oldukça gereksiz bulur ve hatta iki yüzlü olduğu gerekçesiyle eleştirir; bunun yerine, (*pactum turpe/temel anlaşma* olarak) kötü ruhla daha önce yapılmış olan anlaşma buna hiçbir itirazda bulunmayacağından, iyi ruhla hemen ittifak kurar. İnsanın yeniden doğuşuna dâhil olan bu tür hissetmeler, bu iki tarafın teorilerinde olduğu kadar keskin bir şekilde çeliştiğinde, ilk ve son kez gerçekleşen doğaüstü ve radikal bir ruhsal devrim olarak, farklı yeniden doğuş teorileri, görünüşte bir mezhepler bölümlemesi olarak belirebilir.[18]

[18] Bütün bir halkın bu mezheplerden birine göre yetiştirilmesi mümkün olsaydı, bu insanlar muhtemelen ne tür bir ulusal fizyonomiye/çehreye sahip olurlardı? Zira hiç şüphe yok ki böyle bir fizyonominin ortaya çıkması, çok sık tekrarlanan zihinsel izlenimler, özellikle doğaya aykırıysa, kişinin görünüşünde ve ses tonunda kendini ifade eder ve yüz ifadeleri sonunda kalıcı özellikler hâline gelir. *Kutsanmış* ya da, Herr Nicolai'nin onlarla ilgili dediği gibi, kutsal olarak kutsanmış yüzler, böyle bir insanı (tam olarak kendi yararına değil) diğer medeni ve aydınlanmış halklardan ayırır; zira bu bir dindarlık karikatürüdür. Ancak 'Pietist'i bir mezhep adı hâline getiren dindarlığa saygısızlık değildir (ve belli bir aşağılama her zaman böyle bir isimle bağlantılıdır); daha ziyade Pietistlerin fantazisiydi ve –bütün alçakgönüllük gösterilerine rağmen– cennetin

iii) *Kanıt*: ikinci maddede verilenden hareketle, birincide verilen problemin çözümü ortaya konulmuş olur. Bu kanıt imkansızdır. Zira doğaüstü bir deneyim yaşadığımızı kanıtlamamız gerekirdi ve o bu açıdan bir çelişkidir. Rıza gösterebileceğimiz en fazla, kendimizde bir mucize ve dolayısıyla doğaüstü bir şey dışında nasıl açıklayacağımızı bilmediğimiz bir değişikliği (mesela, yeni ve daha iyi istençler) deneyimlemiş olmamızdır. Ancak kendimizi bile ikna edemediğimiz bir deneyim, aslında bir deneyimdir. Çünkü bu deneyim (doğaüstü olarak) anlama yetimizin doğasında ve onun tarafından kurulan herhangi bir kurala doğru izlenemeyeceğinden, deneyim ne yapacağımızı bilemediğimiz, bilginin unsurları olup olmadıklarını ve dolayısıyla gerçek nesnelere sahip olup olmadıklarını veya sadece fantezi ürünü olup olmadıklarını bilmediğimiz belirli duyumsamaların bir yorumudur. Tanrı'nın doğrudan etkisini bu şekilde *hissettiğimiz*i iddia etmek, kendisiyle çelişir, zira Tanrı İdesi yalnızca akılda doğar. İşte, ondan sonra, herhangi bir kanıtın mümkün olmadığı bir çözümle birlikte bir problem ortaya çıkar; ve bu yüzden bundan asla rasyonel bir sonuç çıkaramayız.

O hâlde, İncil'in, Spener'in problemini çözmek için başka bir ilke önerip önermediğini sorgulamalıyız, az önce tartıştığımız mezhepsel ilkelerden farklı ve bu da saf Ortodoksluğun verimsiz dinî ilkesinin yerini alabilecek bir ilke olmalıdır. Aslında, İncil'de böyle bir ilkenin varlığı göze çarpmaz; ayrıca bu ilke ve onu içeren Hristiyanlıkla açık olan şey, İncil'in bu kadar kapsamlı bir etkinlik alanı kazanabilmesi ve dünya üzerinde bu kadar kalıcı bir etki yaratmış olmasıdır; bu etki,

doğaüstü olarak tercih edilen çocukları olarak öne çıkmak oldukça gurur verici bir iddiaydı; gördüğümüz kadarıyla, davranışları ahlaki açıdan dünyanın çocukları dedikleri insanlardan en az bir nebze daha iyi olsa da. [Christian Friedrich Nikolai (1733-1811), çok başarı bir yayıncı, çeşitli edebiyat dergilerinin editörü, romancı ve 'popüler filozof' idi. En tanınmış eserlerinden biri, 1781'de Almanya ve İsviçre'de *Bir Yolculuğun Tasviri* başlıklı, Almanya ve İsviçre'nin ekonomik, sosyal, kültürel ve dinî hayatına ilişkin on iki ciltlik bir çalışmaydı. (Ed.)]

(bu şekilde) vahyedilmiş doktrin, mucizelere inanç ve birlikte ağlayan insanların sayısıyla ilgili olmayacak bir etkidir; çünkü bu durumda o, insanın kendi ruhundan alınmış olmayacaktı ve buna göre her zaman ona yabancı kalacaktı.

Zira bizde, onu bir kez gördüğümüzde merak etmekten vazgeçemeyeceğimiz bir şey vardır, bu *insanlığın* kendi İdesinde, bir deneyim nesnesi olarak insanda asla şüphelenmememiz gereken bir asaleti doğuran şeyle aynı şeydir. Bu, onlarla çatışabilecek her türlü zevkten vazgeçmek anlamına gelse bile, ahlaki yasalara tabi ve onlara itaat etmek için aklımızla yazgılı varlıklar olduğumuz gerçeğine şaşırmıyoruz. Zira ahlaki yasalara itaat, saf aklın nesnesi olarak şeylerin doğal düzeninde objektif olarak yer alır ve bu yasaların nereden geldiğini sormak, muhtemelen, kaynaklarını öğrenene kadar onlara uymayı ertelemek, hatta geçerliliğinden şüphe etmek için sıradan, sağlam bir anlama yetisi asla aklımıza gelmez. Ancak yapmamız gerekeni oldukça isteyerek ve net bir şekilde *kavradığımız* şeyi yapabileceğimiz için ahlaka karşı duyusal doğamızı feda etme *yeteneğimiz* üzerine düşünüyoruz. İçimizdeki duygusal insanın duyarlı olana üstünlüğü, *en büyük hayranlığın* nesnesidir, öyle ki (aralarında bir çatışma söz konusu olduğunda) ona sahip olanın gözünde çok önemli olsa da, duyulur olan önemsiz bir şeydir; ve insanlığımızdan ayrılamaz olan bizdeki bu ahlaki eğilim üzerine düşünmemiz, yalnızca (üretilmiş olmayan) bu hakiki ideal üzerinde ne kadar uzun süre düşünürsek o kadar büyür. Bizdeki *duygusal yön* [*supersensible*] kavranamaz ve buna rağmen de pratik olduğu için, onu doğaüstü [*supernatural*] olarak değerlendirmeye yönlendirenleri hoş görebiliriz, yani, onu başka ve daha yüksek bir ruhun etkisi, gücümüz dâhilinde ve bize ait olmayan bir şey olarak kabul etmeyi. Yine de, onlar bu konuda büyük ölçüde yanılıyorlar, çünkü onlara göre bu gücün etkisi amelimiz olmayacak ve bize yüklenemez ve bu yüzden de onu üretme gücü bize ait olmayacaktı. O hâlde, (yeni insanın) sorunu için gerçek çözüm, bizde anlayamayacağımız bir şekilde yerleşik bu gü-

cün İdesini değerlendirmekten ve onu en erken gençliklerinden başlayarak kamu eğitimiyle devam ettirerek insanları etkilemekten ibarettir. İncil'e göre de başka hiçbir şey yok gibi görünüyor: Bu, bu devrimi gerçekleştirmede aklın yerini alması gereken doğaüstü deneyimlere ve fantastik duygulara değil, öğretiler ve örneklerde tezahür ettiği Mesih'in ruhuna atıfta bulunuyor gibi görünüyor; böylece biz onu kendimiz yapabilelim, veya daha ziyade, ahlaki eğilimimizle zaten bizde mevcut olduğu için, açıkça ona yer açabilelim. Bu nedenle, ruhu olmayan *Ortodoksluk* ile aklı öldüren mistisizm arasında, aklımızın kendinden doğabilen bir iman öğretisi, İncil öğretisi yer alır. Bu öğreti, tüm insanların kalplerinde temel gelişimlerine doğru ilahi güçle birlikte hareket eden ve onları tek bir evrensel (görünmez olsa da) kilisede birleştiren, pratik aklın *eleştirisi*ne dayanan hakiki dinî doktrindir.

Ancak bu ifadenin asıl amacı gerçekten soruyu cevaplamaktır: Hükümet, mistik bir mezhebe bir kilisenin müeyyidesini verebilir mi, yoksa böyle bir mezhebi, ayrıcalıklı bir onurlandırmada bulunmadan, tutarlı bir şekilde kendi amacı ile hoş görebilir ve koruyabilir mi?

Hükümetin işinin tebaasının gelecekteki mutluluğuyla ilgilenmek ve onlara bu mutluluğa giden yolu göstermek (zira yönetici genellikle kendi dinini halktan ve onların öğretmenlerinden aldığından, bunu tebaaya bırakacaktır) olmadığını (kabul etmek için nedenimiz olduğu için) kabul edersek, o zaman hükümetin kiliseyle ilgili dinî inanç hakkındaki amacı, ancak bu araçlar vasıtasıyla, uysal/söz dinler ve ahlaki açıdan iyi tebaalara sahip olmak olabilir.

Bu amacı göz önünde bulundurarak hükümet, ilk olarak, her türlü (İncil'i dışarıda bırakan kilise dinî inancını) natüralizmi reddedecektir: zira natüralizm, hükümetin etkisine boyun eğen bir kilise biçimi ortaya çıkarmaz ve bu bizim varsayımımızla çelişir. Bu yüzden, tebaanın kamu öğretmenlerini İncil Ortodoksluğuna bağlayacaktır; ve bu öğretmenler, tekrar, Ortodoksluk ile ilgili olarak ilgili fakültelerin kararına tabi olacaklardır, çünkü aksi takdirde kilise nüfuzlu din

adamlığı [*clericalism*] türeyecektir, yani kiliseyle ilgili dinî inancın mensupları kontrolü ele alacak ve halkı kendi amaçlarına göre yöneteceklerdir. Fakat hükümet, onun otoritesiyle *Ortodoksluğu* onaylamaz; zira dogmaya inanmanın din için yeterli olduğu görüşü olarak Ortodoksluk, ahlakın doğal ilkelerini ikincil bir önemde kabul eder, hâlbuki ahlak, hükümet halka güvenmek istiyorsa, muktedir olabileceği en temel dayanaktır.[19] En azından hükümet, halkın kendilerinin doğaüstü ilhamla paylaşabilecekleri görüş olarak, kamusal kiliseyle ilgili bir dinî inanç derecesine kadar mistisizmi yükseltebilir, çünkü mistisizm hakkında kamuya açık hiçbir şey yoktur ve bu yüzden de tamamen hükümetin etkisinden kurtulur.

[5.] Fakülteler Arasındaki Çatışma'nın Çözümü ve Barış Kararı

Herhangi bir çatışmada, sadece saf ama pratik bir akılla, Felsefe Fakültesinin rapor hazırlama ve formel usul kuralları söz konusu olduğunda, hiç kimse durumu düzenleme ayrıcalığı konumuna itiraz edemez. Ancak içeriğiyle ilgili olarak, Teoloji Fakültesi üstünlüğün işareti olarak bir akıl

[19] Dinî meselelerde devletin ilgisini çekebilecek tek şey şudur: yararlı vatandaşlar, iyi askerler ve genelde imanlı tebaalara sahip olmak için din öğretmenlerini tabi kılması gereken doktrinler. O hâlde, bu maksatla, Ortodoks yasal öğretileri ve lütuf araçlarını emretmeyi seçerse, çok kötü sonuçlar doğabilir. Bir insan için bu kuralları kabul etmek kolay bir şeydir ve kötü niyetli biri için iyilik yapmaktan daha kolaydır, halbuki istenç tutumunun ahlaki gelişimi uzun ve zorlu bir mücadeledir. Bu yüzden, bir adam öncelikle bu kurallardan kurtuluşu umut etmeyi öğrenirse, (ihtiyatlı olsa da) görevini çiğnemek konusunda çok tereddüt etmesi gerekmez. Çünkü o, her gizeme olan Ortodoks inancı ve lütuf araçlarını acilen kullanması ile Tanrı'nın cezalandırıcı adaletinden (çok uzun süre beklemeseydi) kaçmak için yanılmaz bir yolu vardır. Diğer yandan, kilisenin öğretisi doğrudan ahlaka yönlendirilseydi, vicdanının yargısı oldukça farklı olurdu: yani telafi edemeyeceği herhangi bir kötülüğün hesabını gelecekteki bir yargıca hesabını vermesi gerektiğini ve hiçbir dinî aracın, hiçbir imanın ya da korkunun zorladığı hiçbir duanın bu kaderi engelleyemeyeceği öğretilseydi farklı olurdu. (*desine fata deum flecti sperare pecan do*= ilahi istencinizi dua ederek değiştireceğinizi ummaktan vazgeçin). O hâlde hangi inançla devlet daha güvenli bir hâle gelir?

verme makamında bulunuyor, [bu durum] akıl meselelerinde diğerlerinden daha fazla sağgörü talep edebileceği için değil, insanın daha çok merakıyla ilgilendiği ve bu nedenle (yine de sadece *prima inter pares* [eşitler arasında ilk olarak]) en yüksek fakülteye sahip olduğu içindir. Ancak *a priori* olarak bilinebilecek saf rasyonel dinin yasalarına göre konuşmaz (zira daha sonra kendini alçaltacak ve filozofların kürsüsüne saldıracaktı): daha ziyade, bir kitapta, özellikle de İncil'de yer alan *yazılı yasal* iman emirlerine göre konuşmaktadır, yani insanın yüzyıllar önce Tanrı ile karara vardığı eski ve yeni bir antlaşmayı ortaya çıkaran yasa kitabına göre. İçerdiği öğretilerin ve masalların eleştirel incelemesine dayanan kanıtlardan ziyade, (felsefeden de elde edilebileceği için ahlaki inanca değil) tarihsel inancın bir nesnesi olarak kendi özgünlüğü, okunmasının insanların kalplerinde yaratabileceği etkiyle daha iyi tespit edilebilir. Dahası, yorumlanması, sıradan insanların aklına bırakılamaz, ancak uzmanların sezgisine mahsustur.[20]

Kutsal Kitap imanı, kaynağı olarak Tanrı'nın İbrahim'le yaptığı antlaşmanın bir kitabına sahip olan bir mesihe olan tarihsel inançtır. Bu *Musacı-Mesihci* ve bir Evanjelik-*Mesihci* dogmadan oluşur ve Tanrı'nın halkının kökeni ve kaderi, dünya tarihinde başlangıçta hiçbir insanın mevcut olmadığı, onu her şeyin (kıyamete kadar) takip ettiği, (yaratılış bah-

[20] (İncil'in okunmasıyla ilgili) bu noktada, Roma Katolik dogma sistemi Protestan dogma sisteminden daha tutarlıdır. Reformcu vaiz La Coste, dindaşlarına şunları söylüyor: "İlahi kaynağı kendisinden (İncil'den) konuşturun, burada onu saf ve katkısız olarak alabilirsiniz; ama İncil'de orada bulduğumuzdan başka bir şey bulmamalısınız. Şimdi sevgili dostlar, lütfen İncil'de ne bulduğunuzu bize söyleyin, böylece de sadece sonunda bulduğumuzu sandığımız şeyin yanlış bir yorum olduğunu açıklamanıza izin vererek, onu kendimiz aramakla zamanımızı boşa harcamayalım." Yine Katolik kilisesi şunu söylüyor: (Katolik) Kilisesinin dışında kurtuluş yoktur, Protestan Kilisesinin onu söylediğinden daha tutarlı konuşuyor: Katolikler de kurtarılabilir. Zira, eğer öyleyse (Bossuet diyor), o zaman en güvenli tercih, Katolik Kilisesine katılmaktır; zira kimse daha fazla kurtuluş isteyemez. [Pierre la Coste, leipzig'deki Reform Kilisesinin papazıdır ve yazılarının Almanca çevirileri 1756'da yayımlanmıştır. (Ed.)]

sinde) eksiksiz bir şekilde açıklanır. Bu tam da kutsal bir biçimde vahiy almış bir yazardan beklenebilecek bir öyküdür. Yine de, kutsal kronolojinin en önemli dönemlerine ilişkin şüphe uyandıran bir sayılar kabalasının varlığı, İncil'in içerdiği *tarihsel öykünün* özgünlüğü, inanan kişinin inancını bir dereceye kadar zayıflatabilir.[21]

[21] (Bu döngüde 4 tane olan) her biri 29½ yıl uzunluğunda 70 kıyamet ayı, 2065 yıla karşılık gelir. Bunun her 49. yılını (bu dönemde 42 tane olan) en büyük dinlenme yılı olarak çıkarın ve İbrahim'in Tanrı'nın kendisine verdiği Kenan ülkesini Mısır için terk ettiği 2023 yılını tam olarak buluruz. Ondan sonra bu toprakların İsrail çocuklarınca işgal edilmesine kadar süren 70 Kıyamet haftası (490 yıl), -bu hafta-yılları 4 ile çarpın, (1660) ve 2023'ü ekleyin ve bu, P. Petaus'un hesaplamasına göre, Mesih'in doğum yılını (3983) yılını verir, bu hesaplama tam olarak bir yıl bile şaşmaz. Bundan 70 yıl sonra, (aynı zamanda mistik bir dönem de olan) Kudüs'ün yıkılışı. Ama Bengel (*Ordine Temporum*, s. 9 ve 218 vd) Mesih'in doğum tarihi olarak 3939'a mı ulaşıyor? Bu, *numerus septenarius*'un [yedi sayısının] kutsal karakterinde hiçbir şey ideğiştirmez; zira Tanrının İbrahim'e çağrısı ile Mesih'in doğumu arasındaki yıl sayısı, her biri 490 yıllık 4 kıyamet dönemini veya her biri 7×7 veya 49 yıllık 40 kıyamet dönemini kapsayan 1960 yılıdır. Buna göre, büyük dinlenme yılı için 49. Yıldan 1 ve en büyük dinlenme yılı olan 490. Yıldan (44'le birlikte) 1 çıkarırsak, tam olarak 3939 rakamına ulaşırız. Böylece, Mesih'in doğumuna atfedilen 3983 ve 3939 tarihleri sadece bu noktada farklılık gösterir. 3939 tarihi, dinlenme yıllarının sayısının 4 büyük çağın zamanına dâhil olandan çıkarılmasıyla 3983 tarihinden elde edilmiş olur. Bengel'e göre kutsal tarih tablosu şu şekildedir: 2023 İbrahim'e kenan topraklarına sahip olacağına dair sözün verilmesidir. 2502 onu ele geçirdiği tarihtir. 2981 ilk tapınağın kutsanmasıdır. 3460 ikinci tapınağın inşa edilmesi emrinin verilmesidir. 3939 Mesih'in Doğuş yılıdır.
Tufan yılı da aynı şekilde önceden hesaplanabilir: 490 (70×7) yılda 4 çağ 1960 yapar. Bundan her 7. yıldan (280) çıkarırsak, 1680 yılına ulaşılır. Bu 1680'den, (24) içerdiği her 70. Yıldan 1 çıkarılır ve bu Tufan yılı olarak 1656'ya karşılık gelir. Ayrıca, bundan Tanrı'nın İbrahim'e çağrısı için 366 tam yıl vardır ve bunların 1'i artık bir yıldır [4 yılda bir Şubat ayının 29 çektiği yıldır]. Bu konuda ne diyeceğiz? Kutsal sayılar bir ihtimal dünyadaki olaylar düzeninin belirledi mi? Frank'ın cyclus iobilaeus'u da bu mistik kronolojinin merkezinde dönmektedir. [Fransız Cizvit teolog Denis Petau (1583-1652), en önemli eserleri arasında *Opus doctrina temporum* olmak üzere birkaç kronolojik eser yazmıştır; Werttembergli bir teolog olan Johann Bengel (1687-1752), 1836 yılını millenyumun başlangıcı olarak aldığı *Ordo temporum a prinvipio per periodos oeconomige divinae tarihselsus ataue propheticus* adlı eser yazdı; Johann Georg Frank (1705-1784) 1774 yılında *Praeclusio chronologiae fundamentis* adlı çok uzun bir başlıkla mistik bir kronoloji yayımladı...: *in cyclo Jobeleo biblico detectae et ad chronologiam tam sacram quam profanam applicatae*. Kant'ın sorusuna gelince: "Buna ne diyeceğiz?" sorunun cevabı, *Pragmatik Bir Bakış Açısından Antropoloji*

Şimdilerde Tanrı'nın *yazılı yasal* kuralı (ve bu şekilde vahyedilmiş) istenci, insan aklından türetilmemiş, ancak ahlaki açıdan akılla nihai amaca doğru, diğer bir deyişle, İncil'e doğru, mükemmel bir uyum içinde olması, insanları ve tebaayı zamansal ve ebedi esenliklerine yönlendirmek için en etkili organ olacaktı, eğer Tanrı'nın sözü olarak onaylanmış olabilseydi ve özgünlüğü belgelerle kanıtlanabilseydi. Ancak onu onaylama yolunda birçok zorluk vardır.

Zira, eğer Tanrı gerçekten insanlarla konuşmuşsa, insan hiçbir zaman Tanrı'nın konuştuğunu *bilemez*di. İnsanın duyularıyla sonsuz olanı kavrayabilmesi, onu duyarlı varlıklardan ayırması ve bu şekilde *kabul etmesi* pek mümkün değildir. Ancak bazı durumlarda insan işittiği sesin Tanrı'nın sesi olmadığından emin olabilir. Zira ses ona ahlaki yasalara aykırı bir şey yapmasını emrederse, o zaman görüntü ne kadar görkemli olursa olsun ve ne kadar bütün doğayı aşıyor görünürse görünsün, onu bir yanılsama olarak düşünmelidir.[22]

O hâlde öğretileri ve örnekleriyle Evanjelik-Mesihçilik inancı olarak norm görevi gören İncil'in belgelerinden çıkardığımız kaynak, (olası bir hataya maruz kalan bir insan olarak kaldığından) yazarının ilahi bilgisi olamaz. Daha ziyade aynı insanlardan öğretmenler/vaizler tarafından onlara vaaz edildiğinde, içeriğinin halkın ahlakı üzerindeki etkisi olmalıdır. Ancak bu öğretmenlerin kendileri (bilimsel meselelerde) yetersiz olduklarından, İncil'in belgelerini her insanda yerle-

kitabında "Sembolleri Kullanmanın Gücü Üzerine" başlığı altında bulunabilir (VII, 194 vd.) "Ayrıca, burada, sanki her şey onlara uymak zorundaymış gibi, insanın hayal gücünün sembolleri nesnelerle karıştırarak veya içkin bir realiteyi sembollere yerleştirerek kendisiyle oynadığı garip yönteme dikkat etmeliyiz..." (Ed.)]

[22] Bir örnek olarak, İbrahim'in, Tanrı'nın emriyle (zavallı çocuk, bilmeden ateşe odun bile getirdi) tek evladını kesip yakarak yapacağı kurban mitini kullanabiliriz. İbrahim, sözde ilahi olan bu sese cevap vermeliydi: "Evladımı öldürmememem gerektiğinden gayet emindim. Ama senin, [bu aniden ortaya çıkan] hayalet görüntün [*apparition*], Tanrı olmadığından da, bana (görünmez) gökten seslenen bu sesten bile emin değilim."

şik olan evrensel rasyonel dinin saf membaından alınmış olarak kabul etmeliyiz; ve İncil'in halkın kalpleri üzerindeki son derece yaygın ve güçlü etkisinin nedeni işte bu sadelik/kolaylıktır. Bir hükümetinki gibi, sivil toplumda dinin uygulamasına bir *biçim* veren belirli yazılı yasal ilkeler aracılığıyla, İncil dinin aracıydı. Ruhun (ahlaki içeriği) söz konusu olduğunda, o zaman, bu yasaların kuralı kendisini yetkilendirir ve kendisi özgünlüğünü ilahi bir kural (ilahi emirler olarak tüm görevlerimizin toplamı) olarak belirleyen belgedir. Kuralın belgesi (yazılı yasal unsura) gelince, bu kitabın kararlarının güvenilirliğinin onaylanmasına ihtiyacı yoktur, çünkü onlar, içinde gerekli olana [*principale, asli olan*] değil, sadece bununla alakalı olana [*accessorium, yardımcı olan*] bağlıdır. Ancak gerekli olmayan statüleri de kutsallaştırmak için, bu kitabın kaynağını yazarının [*deux ex machine*, Tanrının eli/makine bir Tanrı] esinlenmesine dayandırmak, onun ahlaki değerine olan güvenimizi güçlendirmek yerine zayıflatması gerekir.

Tarihsel hiçbir açıklama, böyle bir yazının ilahi kökenini doğrulayamaz. Bunun kanıtı, dini insan kalbine yerleştirmek ve değişik (antik ve modern) dogmalarla saflığını kaybederse eski hâline getirmek için kendi test edilmiş gücünden çıkarılabilir. İncil'in temeli/işleyişi bu yüzden bir *doğa* eylemi olması ve genel ilahi *takdir* sürecinde ahlaki terbiyenin ilerlemesinin bir sonucu olması sona ermez; bunu bu şekilde açıklamalıyız ki, böylece de her ikisi de aklın başarısızlığa uğramasına neden olacak şekilde, Kutsal Kitabın varlığını *septik olarak* kesin bir ilineğe/tesadüfe ya da *batıl inanç* olarak bir *mucize*ye dayandırmayalım.

Buna göre şu sonuçlara ulaşılabilir:

İncil kendi içinde (ahlaki) tanrısallığının pratik amaçları için yeterli olan bir delil ihtiva eder; [bu] sistematik bir inanç doktrinin metni olarak, hem ilmihal öğretisinde [soru cevap şeklinde] hem de vaazda her zaman insanların kalplerine tesir eden bir etki bırakır. Bu, onu yalnızca evrensel içsel akılcı dinin organı olarak değil, aynı zamanda bize sonsu-

za kadar yol gösterici bir çizgi olarak hizmet edecek olan meşru bir inanç doktrinin mirası (yeni ahit) olarak korumak için yeterli nedendir. Kökenini teorik ve tarihsel olarak araştıran ve tarihsel içeriğini eleştirel bir şekilde çalışan bilim insanlarının, onu teorik bir bakış açından hareketle kanıtlar konusunda hemen hemen istekli bulmaları çok az önemlidir. Ahlaki içeriğinin *tanrısallığı*, yerleşim yerlerinde okunmayan eski bir parşömen gibi, bütünle tutarlı ayarlamalar ve varsayımlarla anlaşılır hâle getirilmesi gereken tarihsel öyküsünü *insanlık* için akılla denk tutar. Ahlaki içeriğinin kutsallığı bu ifadeyi doğrular: İncil'in sanki *ilahi bir vahiymiş gibi* muhafaza edilmesini, ahlaki olarak kullanılmasını ve sadece rehber olarak dine tahsis edilmesini hak ettiğini [doğrular].

Hükümet, sivil düzeni ve barışı tesis etmek ve yönetmek için bu büyük aracı ihlal eder ve onu boş uçarı kişilere bırakırsa, dogmanın bu kontrol ve denetiminin içine sığmadıklarını hayal eden ve coşkularını ya *theophilanthropye*[23] adanmış kamu kiliselerinde ya da özel vahiylerin feneriyle mistisizmde ifade ettiklerini ifade eden bu güç dâhilerinin cüreti, kısa sürede göstermiş olduğu hoşgörüden pişmanlık duymalarına neden olacaktır. Dahası, sahip olduğumuz İncil zamanla gözden düşürülürse, onun yerini başka birinin almasının beklentisi içinde olamayız; halk için mucizeler aynı olayda iki defa gerçekleşmez, çünkü birincisinin devamlılık konusundaki başarısızlığı, herhangi bir kimsenin ikinciye olan inancını engelleyecektir. Diğer yandan, imanın içsel inanç içeriğinden ziyade metinde sunulan usullerden daha fazlasını konumları gereği yapan İncil yazarlarında hatalar ortaya çıktığında, (devletin tehlikede olduğu) panik havası yaratan *yaygaracıların* yükselttiği bağırış çağırışlara dikkat etmeliyiz; zira bir doktrini incelemeye karşı konulan yasaklama, inanç özgürlüğüne aykırıdır.

[23] Hem insan hem de Tanrı sevgisi; Fransız Devrimi'nde ortaya çıkmış bir felsefe. (Çev.)

Ancak tarihsel inancın bir görev ve kurtuluş için esas olduğunu savunmak batıl inançtır.[24]

Dinde neyin yazılı yasa olduğuna dair, tefsircilerin bulgularının *özgün* mü yoksa *doktrinel* olarak mı ele alınacağını bize söylemesi için, İncil'le ilgili hermenötiklerine [*hermeneutica sacra*, kutsal hermönetik] ihtiyaç duyabiliriz; [bu konu] bilimsel bir sistemle ilgili olduğundan, uzman olmayanlara bırakılamayacak bir konudur. İlk durumda, tefsir, kelimenin tam anlamıyla (filolojik olarak) yazarın kastettiği anlamıyla uyumlu olmalıdır. Ancak ikinci durumda, yazar, tefsirinde, (felsefi olarak) metne ahlaki açıdan (öğrencinin eğitimi) pratik amaçlar için kabul ettiği anlamı atfetmekte özgürdür; çünkü salt tarihsel bir önermeye olan inanç, ken-

[24] Batıl inanç ister fiziksel ister ahlaki meselelerde olsun, doğa yasalarıyla açıklanabilecek olandan daha fazla doğal olmadığı varsayılana güvenme eğilimidir. Bu yüzden şu soru sorulabilir: İster (ampirik inanç olarak) İncil'le ilgili inanç, isterse (saf rasyonel ve dini inanç olarak) ahlak, öğretmenin rehberi olarak hizmet etmeli midir? Diğer bir deyişle, öğreti, İncil'de olduğu için mi Tanrı'dandır yoksa Tanrıdan olduğu için mi İncil'dir? Doktrinin kutsallığını kanıtlamak için kitabın ilahi otoritesini önceden varsaymamızı gerektirdiği için, ilk önerme açıkça tutarsızdır. Böylece, herhangi bir kanıtı kabul etmese de, yalnızca ikinci önerme kabul edilir (*Supernaturalium non datur scientia* [doğaüstü konularda bilimsel bilgi yoktur]). İşte bunun bir örneği şudur: Musacı-Mesihci inancın müritleri, Tanrı'nın İbrahim ile olan antlaşmasına dayanan umutlarının, İsa'nın ölümünden sonra tamamen suya düştüğünü anladılar (biz onun İsrail'i kurtaracağını umuyorduk); zira onların İncilleri sadece İbrahim'in çocuklarına kurtuluş sözü vermişti. Şimdi, havariler Pentekost'ta toplandıklarında, içlerinden biri, incelikli Yahudi tefsir sanatına uygun olarak, (Yunanlı ve Romalı) paganların da, İbrahim'in (dünyayı kurtarıcının kendi kurbanının sembolü olarak) Tanrıya sunmaya istekli olduğu tek oğlunun kurban edildiğine inanırlarsa, bu antlaşmaya kabul edebileceğine dair mutlu bir fikre kapıldı. Zira sonra, (daha sonra sünnet olmasa da, ilk başta sünnete tabi olacakları) imanda İbrahim'in çocukları olacaklardı. Büyük bir insan topluluğunda muazzam bir umuda neden olan bu keşfin, Kutsal Ruh'un doğrudan eseriymiş gibi büyük bir sevinçle karşılandığı ve bir mucize olarak kabul edildiği ve İncil'le ilgili (havarilerle ilgili) tarihinde olduğu gibi kaydedildiğinden hiç şüphe yoktur. Fakat din, bizden buna hakikat [*fact*] olarak inanmamızı veya bu inancı doğal insan aklına zorla kabul ettirmemizi istemez. Sonuç olarak, şayet bir kilise kurtuluş için zorunlu olan böyle bir dogmaya inanmamızı emrederse ve biz buna korkudan tabi olursak, inancımız batıl inanç olur.

di içinde ölüdür. O hâlde, literal yorumlama, İncil âlimleri ve dolaylı olarak insanlar için de belirli pragmatik amaçlar için yeterince önemli olabilir. Ancak bu tür bir yorumlama, sadece tanıtımını yapmakta başarısız olmakla kalmaz, hatta dinî öğretimin, ahlaki açıdan daha iyi insanların gelişimi açısından, gerçek amacını da engelleyebilir. Zira Kutsal Kitap'ın insan olarak yazarları bile (İncil baştan sona ardı sıra bir mucizenin işlendiğini kabul etmedikçe), hatalar yapmış olacaklardı, mesela Aziz Paul, kader doktrinini Musacı-Mesihçi Kutsal Yazıların doktrinlerinden iyi niyetle İnciller doktrinlerine taşıması gibi; her ne kadar, bazı kişilerin daha doğmadan lanetlenmelerinin akıl almaz oluşundan büyük ölçüde mahcubiyet duysa da. Yine, şayet Kutsal Kitap âlimlerinin hermönetiği, yorumlayıcının *sürekli alması gerektiği vahiy olarak* varsayılıyorsa, dinin ilahi karakteri, sürekli peşin hükümlü olmalıdır. Bu yüzden, kutsal yazarın sözleriyle hangi anlama bağlı olabileceğini (deneysel olarak) bilmeyi amaçlamayan, daha ziyade ahlak adına, birlikte sunulan bir İncil metnine aklın hangi öğretiyle (*a priori*) atfedebileceğini bilemediğimiz *doktrinel* yorumlama, tarihsel bir inanç meselesi olarak belirli kilise dogmalarından ayırt edilmesi gereken, içsel ve evrensel din konusunda İncil'lerle insanları doğru bir şekilde eğitmenin tek yoludur. Bu yolla, her şey aldatmasız dürüst ve açık bir şekilde gerçekleşir. Diğer yandan, şayet herkesin kavradığı (kurtuluşa götüren biricik mizaç olan) ahlaki inanç yerine, hiçbirinin kanıtlayamayacağı tarihsel inanç verilirse, insanlar (sahip olmaları gereken) amaçları konusunda kendilerini *aldatan* öğretmenlerini suçlayabilirler.

Bir halka bir kutsal yazıya saygı göstermesi öğretilmişse, insanların ahlaki ilgilerine, terbiyelerine, ahlaki gelişim ve dolaysıyla kurtuluşlarına önem veren bu kutsal yazının doktrinel yorumlaması, aynı zamanda din açısından da özgündür: diğer bir deyişle, Tanrı bu insanların İncil'de bildirildiği gibi kendi iradesini bu şekilde anlamasını ister. Zira

burada sorun halkı disiplin altında tutan sivil (politik) bir hükümet değil, sonunda bu halkın istencinin ahlaki tutumunun özüne sahip olan bir hükümet (dolayısıyla ilahi bir hükümet) sorunudur. Bizim (ahlaki açıdan pratik) aklımız konuşan Tanrı, kutsal yazılarda herkesin anlayabileceği sözlerinin yanılmaz bir yorumlayıcısıdır. Bu durumda, (mesela onları tarihsel bir şekilde yorumlayacak biri), onun sözlerini resmen tanınmış herhangi başka bir yorumlayıcının olması oldukça imkansızdır; zira din saf rasyonel ilgi meselesidir.

Yine bu yüzden, fakültenin teologlarının kendilerine düşen görevi, dolayısıyla İncil'le ilgili inancını koruma hakkı vardır; ancak bu, filozofların onu her zaman akıl eleştirisine tabi tutma özgürlüğünü olumsuz etkilemez. Buna göre, (dinî buyruk ile) kısa bir süreliğine, yüksek fakülteye bahşedilen bir diktatörlük söz konusu olunca, bu özgürlük en iyi şekilde kutsal bir formülle güvence altına alınabilir: *Provideant consules, ne quid respublica detrimenti capiat* [Cumhuriyete zarar gelmesin diye konsüllerin ihtiyaçlarını karşılayın].

Ek
Bu Kutsal Kitabın Pratik Kullanımı ve Olası/Makul Süreliliğiyle İlgili İncil Hakkında Tarihsel Sorular

Hükümetin bilgeliği şu hususu garanti altına alır: fikirlerimizin değişimlere uğrayabileceği durum her ne olursa olsun, İncil uzun süre aramızda onurlu bir yer tutmaya devam edecektir, çünkü hükümetin sivil toplumdaki insanların uyum içinde ve barış içinde yaşamalarına olan ilgisi onunla yakından bağlantılıdır. Ancak İncil'in sonsuza dek yaşayacağını garanti etmek, hatta yeryüzündeki yeni bir Tanrı krallığının binyılına geçmesi bile bizim tahmin gücümüzün çok ötesine geçer. Buna göre, kiliseyle ilgili dinî inancın insanlara rehberlik eden bu harika araç olmadan, en sonunda yapması gereken şey nedir?

İncil'leri (Eski ve Yeni Ahit) kim bir araya getirdi ve genel kaideler hangi döneme dayanmaktadır?

İman normu kabul edilginde, onu korumak için filolojik ve eski zamanlara ait bilgiye her zaman ihtiyaç duyulacak mı, yoksa bizzat kendi başına ve evrensel uzlaşmayla akıl, bir gün onu dinin hizmetine yönlendirebilecek mi?

Kutsal *Kitap*'ın sözde Septuagint[1] versiyonunun gerçekliğini kanıtlamak için yeterli belgeler var mı? Ne zamanı kesin olarak tarihleyebiliriz? Ve benzerleri sorular.

Bu kitabın pratik kullanımı, özellikle vaazlarda kamusal kullanımı, şüphesiz insanın gelişmesine ve ahlaki saikinin

[1] MÖ 3. yüzyıla tarihlenen, 72 din adamının çevirdiği varsayılan Eski Ahid'in Grek versiyonuna verilen addır. (Çev.)

(terbiyesinin) canlandırılmasına yardımcı olmuştur. Diğer tüm amaçlar, eğer onunla çatışırlarsa, buna öncelik vermelidir. Buna göre, bu maksimin, şüphe duyulabilir olabileceği ve metnin *dolambaçlı bir şekilde* [*periphrastic*] ele alınmasının, başarısız olunmamışsa, *nasihat verici* [*hortatory*] bir davranışı gölgede bırakmış olması şaşırtıcıdır. İncil'i halka açıklarken, vaiz, çoğu zaman yanıltıcı tahminlerden başka bir şey olmayan filoloji araştırmalarının Kutsal Kitap'tan *söylettiği* bilgiyle değil, fakat (Tanrı'nın ruhuna göre) ahlaki bir zihnin ona *kattığı* şeyle ve asla yanıltamayacak ve faydalı sonuçlar üretmekte asla başarısız olmayacak öğretilerle rehberlik etmelidir. Diğer bir deyişle vaiz, kutsal yazarların kendilerinin bununla neyi kastetmiş olabileceklerini aramaya teşebbüs etmeden önce, metni sadece (veya en azından *asli olarak*), ondan yapılabilecek ahlaki açıdan geliştirici herhangi bir şey için bir fırsat olarak ele almalıdır. Nihai amaç olarak (herhangi bir vaazın olması gerektiği gibi) terbiyeye yönelik bir vaaz, dersini dinleyicilerin yüreklerinde, yani en cahil insanda bile mevcut olan doğal ahlaki yatkınlıktan hareketle geliştirmelidir; zira ancak o zaman neden olduğu istenç tavrı saf olmaya sebep olacaktır. Bu öğretilerle bağlantılı Kutsal Yazıların *tanıklığı* da hakikatlerini doğrulayan tarihsel argümanlar olarak değil (zira ahlaki açıdan aktif akıl, böyle bir tartışmaya ihtiyaç duymaz ve ayrıca deneysel bilgi bu türden hiçbir şey veremez), sadece aklın pratik ilkelerinin doğruluğunun kutsal tarihin olgularına uygulanması yoluyla daha anlaşılır hâle getirildiği örnekler olarak ele alınmalıdır. Ancak bu da, dünyanın her tarafındaki halklar ve devletler için çok değerli bir kazanımdır.

Ek
Dindeki Saf Mistisizm Üzerine[1]

Felsefenin bir temsiller, kavramlar ve İdeler bilimi veya tüm bilimlerin bilimi veya bu türden başka bir şey olmadığını *Saf Aklın Eleştirisi*'ni yazarken öğrendim. Daha ziyade felsefe bir insan bilimi, insanın temsillerinin, düşüncelerinin ve hareketlerin bilimidir: İnsanın tüm bileşenlerini olduğu gibi ve olması gerektiği gibi, yani hem doğal işlevleri hem de ahlak ve özgürlük ilişkileri açısından sunan bilimdir. Antik filozoflar, dünyada insana verdikleri rol konusunda oldukça yanılıyorlardı, çünkü onu dünya içinde bir makine olarak gördüler, tamamen dünyaya veya dış şeylere ve koşullara bağlı olarak ve bu yüzden onu tümüyle dünyanın pasif bir parçası yaptılar. Şimdi aklın eleştirisi ortaya çıktı ve insana dünyada tamamen *aktif* bir varoluş sağladı. İnsanın kendisi, tüm temsillerinin ve kavramlarının asli yaratıcısıdır ve tüm

[1] Bu, Carol Arnold Wilmans'ın *De similitudine inter Mysticismum purum et, Kantianam religion is doktrinam* (Bielefelda-Guestphalo, Halis Saxonum 1797) adlı tezine eklenen bir mektuptur. Samimiyet ve onursal bir yakınlıktan dolayı onun izniyle burada yayınlıyorum. Şimdi kendini tıp bilimine adamış bu genç adamı, bilimin diğer alanlarında da kendisinden çok şey beklenebilecek biri olarak seçip ayırıyor. Ayrıca bunu yaparken, görüşlerimin tamamen onunkiyle örtüştüğünü teminat altına almak istemiyorum. [Kant ve Wilmans, Eylül 1797 ile Mayıs 1799 arasında daha ziyade tek taraflı bir yazışma yürüttüler (bkz. XII, 202, 207, 230, 259, 277, 279). Bu mektuplardan sadece şimdiki ve sonuncu değiş tokuşla korunmuştur. Wilmans'a son mektubunda, Kant, görünüşte, Kant'ın konumunu neden tamamen onaylayamadığını sorduğu, Wilman'ın 28 Ekim 1798 tarihli mektubunu yanıtlamamadaki gözden kaçırmasının nedeni açıklar. Kant, Wilmans'ın anlama yetisi görüşünün ve bunun akılla olan ilişkisinin, bir ve aynı konuda bilinç birliğini imkânsız kıldığını söyler. Eksik belgelerde, Wilmans, temsilin tüm çeşitliliğini içeren anlama yetisinin tamamen maddi ve akıldan tamamen farklı olduğu görüşünü açıkça ortaya koymuştu. (Ed.)]

eylemlerinin tek yaratıcısı olmalıdır. O '*olan*' ve bu '*olması gereken*', insanda oldukça farklı iki işleve yol açar. Sonuçta, insanda aynı zamanda oldukça farklı iki unsur buluyoruz, bir yandan duyarlılık ve anlama yetisi, diğer yandan akıl ve özgür istenç; bu ikisi aslında farklıdır. Doğada her şey *olduğu* gibidir: *-meli/-malı* sorusu orada ortaya çıkmaz. Aynı şekilde, duyarlık ve anlama yetisi, sadece ne olduğunu ve nasıl olacağını belirlemeyi amaçladıklarından, doğada, fiziksel dünyada kendi işlevlerine sahip olmalı ve bu yüzden ona ait olmalıdır. Akıl, hissedilebilir doğanın ötesinde ne olabileceğini görmek için sürekli olarak doğaüstüne girmeye çalışır. Teorik bir güç olmasına rağmen, bu yüzden, hissedilebilir olan şeyde işleve sahip olmadığı görülmez. Bununla beraber, özgür istenç, dışsal şeylerden bağımsızdır, çünkü bunlar insanın eylemlerindeki güdüler olmamalıdır; buna göre, o sadece doğaya ait olabilir. Fakat bu bizi nereye götürür? İnsanın tamamen iki farklı dünyadan yola çıkması gerektiği gerçeğine: duyu ve anlama yetisi alanına ve böylece de bu dünyevi olana, ama aynı zamanda bilmediğimiz başka bir dünyaya, ahlaki bir krallığa.

Anlama yetisine gelince, formuyla, özünde bu dünyevi olanla sınırlıdır; zira yalnızca kategorilerden, yani yalnızca hissedilebilir şeylere atıfta bulunabilen ifade tarzlarından oluşur. Bu nedenle sınırları kesin olarak belirlenmiştir: Kategoriler nerede bitiyorsa, anlama yetisi de orada bitiyor; zira kategoriler biçimlendirir ve meydana getirir. (Bana göre, doğada en zeki insandan en aptal canavara kadar bir anlama yetisi güçleri basamağı bulduğumuzda [içgüdüyü de ele alabildiğimiz için, özgür istenç salt anlama yetisine ait olmadığı sürece bir tür anlama yetisi], yalnızca dünyevi ve doğal anlama yeteneği için kanıt bulabiliriz). Fakat bu, insanlık ile birlikte ortaya çıkan ve asli olarak tüm insanlarda aynı şey olan ahlakla ilgili husus değildir. Bu yüzden, anlama yetisi, sadece doğaya ait olmalıdır; ve eğer insan sadece anlama yetisine sahip olsaydı, akıl olmaksızın ve özgür is-

tenç olmaksızın ya da ahlak olmaksızın, onu hayvanlardan ayıracak hiçbir şey olmayacaktı, o sadece bulundukları basamağın tepesinde durabilen bir şey olacaktı. Fakat, insan ahlak sahibi olduğu için, o, özgür bir varlık olarak hayvanlardan, (içgüdüsü çoğu kez insanın anlama yetisinden daha açık ve kesin bir şekilde işleyen) en zeki olanlarından bile tamamen ve özünde farklıdır. Bununla beraber, anlama yetisi ayrıntılarıyla insanın aktif gücüdür; tüm temsilleri ve kavramları tamamen onun eserleridir: Kendi anlama yetisiyle kendiliğinden düşünür ve böylece de *kendi* dünyasını yaratır. Dış şeyler, anlama yetisinin etkinliği için yalnızca ara sıra ortaya çıkan nedenlerdir: Harekete geçmesi için onu teşvik ederler ve bu eylemin ürünleri temsiller ve kavramlardır. Bu yüzden, bu temsillerin ve kavramların işaret ettiği şeyler, bizim anlama yetimizin temsil ettiği şeyler olamaz; zira anlama yetisi, reel şeyleri değil, yalnızca temsilleri ve *kendi* nesnelerini yaratabilir. Diğer bir deyişle, bu temsiller ve bu tür anlama yetisi kavramlarıyla, şeyleri kendi içlerinde olabilecekleri gibi olasılıklı olarak bilemeyiz. Duyularımız ve anlama yetimizin ifade ettiği şeyler, kendi içlerinde yalnızca görünüşlerdir, yani ara sıra ortaya çıkan nedenlerin dayanışması ve anlama yetisi etkinliğiyle üretilen duyu ve anlama yetimizin nesneleridir. Fakat bu, onların yanılsama oldukları anlamına gelmez: Pratik hayatta sırf reel şeyleri ara sıra olan nedenler olarak varsaymamız gerektiğinden, onları bizim için reel şeyler ve temsillerimizin nesneleri olarak görebiliriz. Doğa bilimi bir örnek oluşturur. Dışsal şeyler eylem yapabilen bir beden üzerinde çalışır ve böyle yaparak da onu harekete geçmeye teşvik eder. Bunun sonucu hayattır. Fakat hayat nedir? Kişinin dünyadaki varoluşunun ve dışsal şeylerle ilişkisinin fiziksel olarak farkına varmasıdır. Beden, dışsal şeylere tepki verdiği, onları kendi dünyası için aldığı ve özleri hakkında kendisini daha fazla düşünmeden, kendi lehine kullandığı ölçüde yaşar. Dışsal şeyler olmadan, bu beden yaşayan bir beden olmayacaktı; ve bedenin

eylem yeteneği/kapasitesi olmadan, dış şeyler onun dünyası olmazdı. Anlama yetisi de aynıdır: Dünyası, dışsal şeylerle karşılaşmasından doğar ve onlar olmaksızın ölürdü. Fakat anlama yetisi olmadan, hiçbir temsil olmazdı, temsiller olmadan nesneler olmazdı ve nesneler olmadan dünyası da var olmazdı. Aynı şekilde, başka bir anlama yetisini dikkate alırsak, delilik örneğinin de açıkça gösterdiği gibi, başka bir dünya da var olacaktır. Bu yüzden, anlama yetisi nesnelerini ve bunlardan oluşan dünyayı inşa eder, ancak reel şeylerin, etkinliklerinin ve dolayısıyla temsillerinin ara sıra ortaya çıkan nedenler olduğunu böyle bir yolla inşa eder.

Bu, öncelikli olarak insanın bu doğal güçlerini insanın aklından ve özgür istencinden ayırır. Zira hem akıl hem de özgür istenç etkin güçler iken, eylemlerinin ara sıra ortaya çıkan nedenlerini duyulur dünyadan almamalıdırlar. Öyleyse teorik bir güç olarak akıl, duyulur dünyada hiçbir nesneye sahip olamaz; eyleminin ara sıra ortaya çıkan nedenleri gerçek şeyler değil, belki sadece anlama yetisinin oyunu olduğu için, sadece İdeleri, yani hiçbir nesneye karşılık gelmeyen akıl temsilleri üretebilir. İşte bu nedenle akıl, bu duyu dünyasında burada teorik, spekülatif bir güç olarak değil (ve yine de içinde bir güç olarak var olduğu için, başka bir dünyaya yola çıkmalıdır), ama sadece özgür istenç adına pratik bir güç olarak kullanılabilir. O hâlde özgür istenç tamamen ve basitçe pratiktir. *Onun* özü, eyleminin bir tepki değil, daha ziyade saf bir nesnel eylem olması gerektiğini ya da onun iradesinin [*volition*] amacı ve nesnesinin çakışmaması gerektiğinden oluşur; yine buna göre, bu temsillere bağlılık, tıpkı spekülatif aklın İdelerden bağımsız hareket etmesi gerektiği gibi, sapkın ve yozlaşmış bir tür eylem üreteceğinden, reel hiçbir şeyin onlara karşılık gelmemesi ve istencin yanlış ve temelsiz bir şekilde belirlenmesine kolaylıkla yol açabileceğinden, anlama yetisinin temsillerinden bağımsız hareket etmesi gerekir. Bu yüzden, özgür istencin eyleminin güdüsü, temelini insanın kendi iç varlığında bulmalı ve bu

istenç özgürlüğünden ayrılamaz olmalıdır. O hâlde bu güdü/neden, bizi doğadan tamamen uzak tutan ve onun üzerine yükselten ahlak yasasıdır; ahlaki varlıklar olarak, istenç [*will*] eylemlerimizde nedenler ve güdü olarak doğal şeylere ihtiyacımız yoktur ve onları irademizin nesneleri olarak kabul edemeyiz. İnsanlıkla ilgili ahlaki kişilik, tek başına, onların yerini alır. O zaman bu yasa bize yalnızca insana ait olan ve onu doğanın geri kalanından ayıran belirli bir karakteri garanti eder: Bizi bağımsız ve özgür varlıklar yapan ve kendisi de, dolayısıyla, bu özgürlüğe dayanan, ahlaktır. Bu yüzden bizi öncelikle insan yapan şey, anlama yetisi değil, ahlaktır. Anlama yetisi tamamen aktif bir güç ve, o derecede de, bağımsız bir güç olmasına rağmen, eylemi için hâlâ dış şeylere ihtiyaç duyar ve bunlarla sınırlıdır. Aksine, özgür istenç tamamen bağımsızdır ve yalnızca iç yasa tarafından belirlenmelidir; diğer bir deyişle, insan kendisini asli asaletine ve yasa dışında her şeyden özgür kalmaya yükselttiği ölçüde, yalnızca kendisi tarafından belirlenmelidir. Dışsal şeyler olmaksızın, anlama yetimiz hiçbir şeydir, en azından *bu* anlama yetimiz olmayacaktı; fakat akıl ve özgür istenç, faaliyetlerini sürdürebilecekleri alan ne türlü olursa olsun aynı kalır. (Bundan biraz akla yatkın bir şekilde, kabul edilebilir doğaüstü [*hyperphysical*] sonuç çıkarabilir miyiz: "İnsan bedeninin ölümüyle birlikte, insanın tüm dünyevi temsilleri, kavramları ve bilgisiyle birlikte anlama yetisi de ölür ve kaybolur, çünkü bu anlama yetisinin kullanımı dünyevi, hissedilebilir şeylerle sınırlıdır ve insan, doğaüstüne yükselmeye çalışır çalışmaz, bu kullanım sona ererse", o zaman aklın kullanımıyla nerede yer değiştirir? Bu, bununla ilgili sadece belirsiz bir kavramlara sahip olsalar ve bunu iddia etmiyor olsalar da, daha sonra mistikler arasında da bu fikri buldum. Kesinlikle, bu birçok insanın huzura ermesine ve muhtemelen de ahlaki gelişimine yardımcı olacaktır. İnsan, anlama yetisinden bedeninden sorumlu olduğundan daha fazla sorumlu değildir. Kusurlu bir vücuda sahip bir

insan, iyi bir fiziksel yapının gerekli olmadığının bilgisiyle, onun burada dünyada avantajlı bir durum olduğunu söyleyerek kendisini teselli edebilir. Aynı görüş anlama yetisi açısından genel olarak kabul görmüşse, insanların ahlakı bundan yararlanmamalı mıdır? Modern fizyoloji, anlama yetisini bedene bağlı olarak ve beynin çalışmasıyla üretildiğini düşündüğü için, bu fikirle tamamen uyumludur. Bu konuda Reil'in fizyoloji hakkındaki yazılarına bakın.[2] Ruhun maddi doğası hakkındaki antik görüşler bile, bu şekilde, reel bir şeye indirgenebilir).

İnsanın ruh güçlerinin eleştirel araştırmasına devam ettiğimizde, şu soru doğal olarak ortaya çıkıyor: Aklın, doğası gereği hiçbir teorik temeli yeterince bu İdeyi kurabilecek ve garanti edebilecek durumda olmasa da, evrenin ahlaki yaratıcısının, dolayısıyla kendimizin ve ahlaki yasanın kaçınılamaz ve önlenemez İdesi için haklı gerekçesi var mıdır? Buradan, özel hayattaki herkese açık ve yeterli bir kanıt olması kaçınılmaz olan Tanrı'nın varlığına ilişkin güzel ahlaki argüman ortaya çıkar, [Tanrı'nın] kanıtlanması konusunda isteksiz olanlar için bile. Buna göre kurduğu bir dünya-yaratıcısı İdesinden hareketle, sonunda içimizde yaşayan ahlaki yasanın yaratıcısı olarak tüm görevlerimizi belirleyen evrensel bir ahlaki yasa-yapıcının pratik İdesi ortaya çıkar. Bu İde insana tamamen yeni bir dünya sunmaktadır. İnsan duyu ve anlama yetisi dünyasından başka bir âlem için, yani ahlaki bir krallık için, Tanrı'nın krallığı için, yaratıldığını anlar. O zaman görevlerini de ilahi emirler olarak kabul eder ve orada onda yeni bir farkındalık, yeni bir hissetme, yani din ortaya çıkar. Aralarında öğretilerinizin neredeyse kelimesi kelimesine uygulamaya geçirildiğini gördüğüm, ayrılıkçı [*separatist*, kiliseden ayrılma taraftarı] denen ama kendilerine *mistik* diyen bir grup insanla tanıştığımda, saygıdeğer

[2] Johann Christian Reil (1759-1813), Halle'de Tıp Profesörü ve daha sonra Berlin'de, 1796'da *Archiv fur Physiologie*'yi kurdu. (Ed.)

baba, yazdıklarınızı incelemem sonucunda bu noktaya ulaştım. İlk başta, öğretilerinizi mistik terimleriyle tanımlamak gerçekten zordu, ama ısrarla araştırdıktan sonra bunu da başardım. Bu insanların tamamen kilisesiz [*public worship*] yaşamaları; birinin görevlerini yerine getirmesine bağlı olmayan tüm 'ilahi hizmetleri' reddetmeleri; yazılı yasaları olarak İncil'i değil, sadece ezelden beri içimizde yaşayan içsel bir Hristiyanlığın ilkelerini alıyorlarsa da, kendilerini dindar insanlar ve gerçekten de Hristiyan olarak görmeleri bana tuhaf geldi. Davranışlarını gözlemleyince, onlarda (her sürüye kişisel çıkarlarından dolayı giren uyuz koyunlar hariç) saf ahlaki bir istenç tavrı ve eylemlerinde neredeyse Stoacı bir tutarlılık gördüm. Onların öğretilerini ve ilkelerini inceledim ve tüm ahlaki ve dinî doktrinlerinizin temellerine şu farkla farkına vardım: Adlandırdıkları gibi, içsel yasayı deruni/ruhsal bir vahiy ve bu nedenle de Tanrı'yı kesinlikle onun yaratıcısı/yazarı olarak görüyorlar. İncil'i, öyle ya da böyle kutsal kökenli bir kitap olarak, onu ileri düzeyde tartışma konusu yapmadan kabul ettikleri doğrudur; fakat daha yakından araştırılınca, İncil'in kutsal kökenini, içerdiği öğretinin kendi içsel yasası ile tutarlı olmasından çıkarıyorlar. Zira biri onların nedenini sorarsa, şöyle cevap veriyorlar: İçsel yasanızın emirlerine veya İncil'in öğretilerine itaat ederseniz, İncil, kendinizde onu bulacağınız gibi, kalbimde doğrulanmıştır. Zira aynı nedenle, İncil'i, kanunname [*code of laws*] olarak değil, sadece kendilerinde asli olarak temellendirilmiş şeyin olduğunu anlamalarına yol açan tarihsel bir tasdik olarak görüyorlar. Kısaca, eğer bu insanlar filozof olsaydı (bu terim için özür dilerim!) doğru Kantçılar olurdu. Fakat onların çoğu, şimdi ve sonra onları daha yüksek konumlarda ve birkaçını eğitimli insanlar arasında görsem de, her biri tüccar, zanaatkâr ve köylüdürler. Fakat aralarında hiçbir teoloğa rastlamadım. Zira teologlar için onlar, onların gözünde gerçek bir beladır, çünkü bu insanlar, kilisede ibadeti desteklemedikleri hâlde, örnek davranışları ve sivil

düzene tam olarak boyun eğmeleri onları suçlamanın oldukça ötesine taşır. Bu separatistleri, Quaker'lardan ayıran şey dinî *ilkeleri* değil, onları günlük yaşamlarına uygulama biçimleridir; mesela, kendilerine özgü bir kıyafet benimsemezler ve hem eyalet hem de kilise vergilerini ödemezler. Eğitimli üyeleri arasında, hiçbir zaman fanatizmle karşılaşmadım, aksine dinî meselelerde özgür, önyargısız akıl yürütme ve yargılama söz konusuydu.

İkinci Kısım

Felsefe Fakültesi ile Hukuk Fakültesi Arasındaki Çatışma

[Birinci Bölüm]
Eski Bir Soru Tekrar Ortaya Çıktı: İnsan Irkı Sürekli İlerliyor mu?

1. Bu Konuda Ne Bilmek İstiyoruz?

Biz insanlık tarihinin bir fragmanını ve aslında geçmişten değil, gelecek zamandan alınmış, dolayısıyla öngörülebilir bir tarihi arzuluyoruz; (güneş ve ay tutulması gibi) bilinen yasalara dayanmıyorsa, bu tarih, kehanet niteliğinde ve yine de doğal olarak belirlenmiştir; ancak bu doğaüstü bir iletişim ve kişinin gelecek zamana bakışını genişletmekten başka bir yolla elde edilemiyorsa, bu tarih (kehanetle ilgili) *önceden haber veren/uyarıcı* tarih adını alır.[1] Genel olarak insan *ırkı*nın sürekli olarak daha iyiye doğru ilerleyip ilerlemediği sorulmuşsa, önemli olan şey, insanın (gelecekte yeni ırkların ortaya çıkıp çıkmayacağı) doğal tarihi değil, daha ziyade *ahlaki tarihi* ve daha doğrusu, soyla ilgili *nosyon*a [*singulorum*] göre bir tür olarak değil, yeryüzünde sosyal olarak ortak amaçlı ve halklarca benimsenen [*umiversorum*] insanların toplamı olarak insanın tarihidir.

2. Onu Nasıl Bilebiliriz?

Gelecek zamanda olmasından korkulan şeylerin kehanet niteliğinde bir tarihsel anlatı olarak, sonuçta, o zaman olması beklenen olayların olası bir temsili olarak bilebiliriz. Fakat

[1] Pythia'dan çingene kızına, (bilgisi veya dürüstlüğü olmadan onu yapan) her kim kehanetle uğraşırsa bir falcı/kâhin olduğu söylenir.

bir tarih *a priori* nasıl mümkün olabilir? Cevap: önceden ilan ettiği olayları kâhinin kendisi yaratır ve tasarlarsa.

Yahudi peygamberlerin, er ya da geç devletlerinin sadece çöküşünü değil, tam bir fesih beklediklerini kehanet etmeleri iyi hoştu, zira kendileri bu kaderin yazarlarıydılar. Ulusal liderler olarak, anayasalarına o kadar çok kurumsal dinî yük [*ecclesiastical freight*] yüklediler ve sivil yükü ona bağladılar ki, devletleri, kendi başına var olmaya son derece elverişsiz ve özellikle komşu ülkelerle birlikte yaşamaya elverişsiz hâle geldi. Bunun sonucu olarak, rahiplerinin yakınmaları doğal olarak rüzgârlarda kaybolmaya mahkûmdu, çünkü rahipler, kendileri tarafından yaratılan savunulamaz bir anayasa tasarımlarında inatla ısrar ettiler; ve böylece sorunu yanılmaz bir şekilde öngörebildiler.

Etkileri genişledikçe, politikacılarımız da kesinlikle aynı şeyi yapıyor ve kehanetlerinde de aynı derecede şanslılar. Onlara göre, insanları, dünyadan habersiz ukalalar ya da olması gerektiği gibi iyi huylu hayalci fanteziler olarak değil, oldukları gibi almalıyız. Ancak 'oldukları gibi'nin yerine, adaletsiz kısıtlama yoluyla, hükümetin eline verilen hain komplolar yoluyla, onları, inatçı ve isyana meyilli 'yapmış olduklarını' söylemek daha iyi olurdu; belli ki o zaman, hükümet dizginlerin biraz gevşemesine izin verirse, sağduyulu olduğu varsayılan devlet adamlarının kehanetlerini doğrulayan üzücü sonuçlar ortaya çıkar.

Kilise din adamları da, zaman zaman dinin tamamen yok edileceğini ve Deccal'in yakında ortaya çıkacağı kehanetinde bulunurlar; ve bunu yaparken, onu çağırmak için tam olarak gerekli olan her şeyi yerine getirirler. Bunun böyle olmasının nedeni, o insanların doğrudan daha iyiye ulaştıran kendi ruhani gruplarının [cemaatlerinin] ahlaki ilkelerine baskılama yaptığını görmemeleri, daha ziyade, onu dolaylı olarak etkilediği varsayılan temel görevlerde tarikatları ve tarihsel inançlar konusunda yalanlar uydurmalarıdır; şüphesiz, bundan hareketle medeni bir anayasadaki gibi mekanik fikir birliği oluşturulabilir, ancak hiçbiri ahlaki eğilime

katkıları olmaz. Ancak daha sonra, kendilerinin neden olduğu ve dolayısıyla özel bir peygamberlik yetenekleri olmasa bile öngörebildikleri dinsizlikten şikâyet ederler.

3. Geleceğe İlişkin Olarak Öngörmek İstediğimiz Şeyin Kavramının Sınıflandırılması

Üç durumda tahminlerde bulunabiliriz. İnsan ırkı, ya kötülüğe doğru sürekli bir yozlaşma ya da ahlaki hedefine yönelik gelişmeye doğru sürekli bir ilerleme içinde veya yaratıklar arasındaki değerin şu anki aşamasında ebedî durgunluk (aynı nokta etrafında yörüngedeki sonsuz dönüşün bir ve aynı olduğu bir durgunluk) içinde var olur. İlk iddiayı ahlaki terörizm olarak, ikinci iddiayı *eudaemonism* [mutçuluk] olarak adlandırabiliriz (ilerlemenin amacına geniş bir prospektüs içinde bakarsak buna *chiliasm* [binyılcılık] de denir); fakat üçüncüsünü, ahlak meselelerinde gerçek bir cansızlık mümkün olmadığından, abderitizm[2] olarak adlandırabiliriz, çünkü sürekli değişen yukarı doğru bir eğilim ve eşit derecede sık ve derin bir nüksetme (olduğu gibi sonsuz bir karasızlık), öznenin aynı yerde hareketsiz durmasından başka bir şey değildir.

a. İnsanlık Tarihini Temsil Etmenin Terörist Tutumu Hakkında

Kötülüğe bulaşma insan ırkında sürekli olamaz, zira belirli bir bozulma aşamasında o kendini yok eder. Bunun sonucu olarak, dağlar gibi yükselen büyük zulümlerin ve onlarla

[2] Abdera, Antik dünyadaki atomcu felsefe okulunun merkezidir. Demokritos'un felsefesini öneren metaforların yanı sıra, Kant, Abdera havasının insanları aptal durumuna düşürdüğü antik uydurma haberleri de zihninde tutmuş olabilir. Modern Biberach ile antik Abdera'yı saçmalık açısından karşılaştıran popüler bir hiciv olan Wieland'ın *Die Geschichte der Abderiten* (1774) adlı eseri, Kant'ın okuyucuları için bu ismi kolayca anlaşılır kılmıştır. (Ed.)

orantılı kötülüklerin artmasıyla bağlantılı olarak şöyle söylenir: Şimdi işler olduğundan daha kötüye gidemez/durum çok kötü hâlde. Kıyamet kapımıza dayandı. Bu zamanda ateşli bir dindar, her şeyin yenilenmiş ve alevler içinde yok olduktan sonra tazelenmiş bir dünyanın hayalini kurar.

b. İnsanlık Tarihini Temsil Etmenin Eudomonistik Tutumu Hakkında

Eğilimimizin özünde bulunan iyi ve kötü unsurların oranının sabit kaldığı ve aynı bireyde bunun ne artırılabileceği ne de azaltılabileceği her zaman kabul edilebilir; o zaman ahlaki eğilimimizdeki iyinin kalitesini nasıl arttırmalıdır? Zira bu, sadece öznenin özgürlüğü yoluyla gerçekleştirilebilirdi, bu amaç için özne, şimdi sahip olduğundan daha büyük bir iyilik haznesine adım adım ihtiyaç duyar. Sonuçlar etkin sebebin [*efficient cause*] gücünü aşamaz; bu yüzden insanda kötülükle iyinin karışmasının niceliği, onun ötesine gidebileceği ve böylece de daha iyiye doğru ilerleyebileceği belirli bir ölçüyü geçemez. İyilik yüklü umutlarıyla *eudaemonism*, bu yüzden, savunulamaz ve insanlığın peygamberlik tarihinde iyiye doğru rotasını sonsuza kadar genişleten ilerleme lehine çok az şey vaat ediyor gibi görünüyor.

c. Tarihin Önceden Belirlenmesi Açısından İnsan Irkının Abdertik Hipotezi Hakkında

Bu görüş kendi adına oldukça çoğulcu seslere sahip olabilir. Telaşla kontrolsüz bir şekilde hareket etme türümüzün karakteridir: insanlar alelacele iyilik adına yola çıktılar, ama kararlılıkla ona sebat etmediler. Aslında, tek bir hedefe bağlı kalmaktan kaçınmakta sebat etmedikleri için sadece çeşitlilik uğruna ilerleme planını tersine çevirseler, yıkmak için inşa etseler ve tekrar aşağı yuvarlanmasına izin vermek için Sisifos

taşını yokuş yukarı yuvarlama umutsuz çabasını kendilerine dayasalar bile. İnsan ırkının doğal eğiliminden kaynaklı kötülük ilkesi, bu yüzden, burada iyininki ile birleştirilmiş (harmanlanmış) görünmüyor, ancak her ilke daha çok diğeri tarafından etkisiz hâle getirilmiş gibi görünüyor. (Burada durgunluk olarak adlandırılan) atalet, bunun sonucu olacaktır. İyiliğin kötülükle birbirini bu şekilde sırasıyla izlemesi beyhude bir uğraştır, böyle bir şey, türümüzün kendisi ile birlikte bu gezegen üzerindeki tüm gidip gelmelerin, sadece saçma bir komedi olarak kabul edilmesini gerektirir, zira türümüze akıl nazarıyla bakınca bu oyunu daha az bedelle ve düşünce harcamadan sürdüren türler olan diğer hayvan türlerinin sahip olduklarından daha büyük bir değer veremez.

4. İlerleme Sorunu Doğrudan Deneyimle Tahlil Edilemez

Bir bütün olarak düşünülünce, insan ırkının, çok uzun bir süre boyunca ilerlediğini ve ileriye doğru geliştiğini düşünmüş olduğuna inansak bile, hâlen, tam da bu anda, türümüzün fiziksel mizacına ilişkin olarak, hiç kimse düşüş çağının gerçekleşmesinin mümkün olmayacağını garanti edemez; ve tersine, insan ırkı gerilemekteyse ve hızlı bir şekilde aşağılık bir davranış içine giriyorsa, ırkımızdaki ahlaki eğilimin yeniden daha iyiye dönebileceği [*punctum flexus contrariz*, tersine dönüm noktası] önemli bir anla karşılaşmaktan o zaman bile umutsuzluğa kapılmayabilir. Yapmaları gereken şey önceden belirlenebilen, böylece de doğru olanı özgürce yapan, ancak yapacaklarını önceden kestiremeyen varlıklarla ilgileniyoruz. Kendisine yapılan kötülük hissinden, durumlar hep birlikte kötüye gittiğinde, onları o hâlden önceki olduklarından daha iyi hâle getirmek için güçlendirilmiş bir güdüyü nasıl benimseyeceklerini bilen kişilerle ilgileniyoruz. Ancak "Sefil ölümlüler" diyor Başrahip Coyer, "hayatlarınızdaki kararsızlık dışında hiçbir şey değişmez değildir!"

İnsan ilişkilerinin gidişatı bize bu kadar anlamsız geliyorsa, muhtemelen bizim kötü bir konumu tercih edip ona oradan bakmamızdan kaynaklanıyor. Yeryüzünden bakınca, gezegenler bazen geri, bazen ileri hareket ederken, bazen de hiç hareket etmez. Fakat seçilen bakış açısı Güneş ise, yani sadece aklın gerçekleştirebileceği bir eylem ise, Kopernikçi hipoteze göre, onlar sürekli olarak normal rotalarında hareket eder. Bununla beraber, başka açılardan bakan aptal olmayan bazı insanlar, Tychonik döngülerde ve epik döngülerde[3] kendilerini bu şekilde saçma bir noktaya getirseler bile, fenomenleri açıklama yöntemlerinde ve bir zamanlar benimsedikleri bakış açısında inatla ısrar ederler. Ancak bu kesinlikle bir tarihsizliktir, özgür eylemleri tahmin etme söz konusu olduğunda kendimizi bu konuma getiremiyoruz. Zira bu, tüm insan bilgeliğinin ötesinde yer alan ve aynı şekilde insanın özgür eylemlerine uzanan ilahi takdirin bakış açısı olacaktır; şüphesiz insan bu eylemleri *görebilir*, fakat *öngöremez* (ilahi göz için bu konuda hiçbir ayrım yoktur); son tahlilde, insan doğa kanunlarına göre tutarlılık gösterir, ancak gelecekteki özgür eylemleriyle ilgili olduğunda, o bu rehberlik veya talimattan vazgeçmelidir.

5. Yine de İnsan Irkının Peygamberlik Tarihi Bazı Deneyimlerle Bağlantılı Olmalıdır

İnsan ırkında, bir olay olarak daha iyiye doğru ve (özgürlüğe doğuştan sahip bir varlığın eylemi olduğu için) bu ilerlemenin yaratıcı varlığı olarak insan ırkına yönelik ilerlemesinin nedeni

[3] Tycho Brahe (1546-1601) Danimarkalı astronomi bilimcisidir. Dünya dışında o zaman bilinen beş gezegenin güneş etrafında döndüğünü, ancak Güneş ve güneş sisteminin aynı anda yılda bir kez dünya etrafında döndüğünü iddia eden çalışması vardır; çalışmasında teoriyi ilerleterek Batlamyus ve Kopernik sistemleri arasında bir araç arayan Brahe'nin eseri, *Astronomiae Instauratae Progymnasmata*, cilt. 11 (1588). (Ed.)

insan ırkının mizaç ve yeteneğine işaret eden yeterli düzeyde deneyimin var olmasıdır. Fakat verili bir nedenden hareketle bir sonuç olarak bir olay, şayet ona katkıda bulunan koşullar geçerliyse, [sadece] önceden haber verilebilir. Bu koşulların şans oyunlarında olasılık hesaplamasında olduğu gibi, bir süre sonra vuku bulması gerektiğinde, elbette genel olarak tahmin edilebilir; fakat bu önceden tahmin/kehanet, önceden tahmin edilen şeyin hayatımda olup olmayacağını ve ben de onun deneyimine sahip olup olmayacağımı önceden bilmemizi sağlayamaz. Bu yüzden bir olay, zaman açısından belirsiz olan böyle bir nedenin varoluşuna ve insan ırkındaki etkinliğine işaret eden ve daha iyiye doğru ilerlemenin kaçınılmaz bir semere olarak sonuçlanmasına izin verecek olan şeyi aramalıdır. O zaman bu sonuç, o olayın kendisini tarihin nedeni olarak değil, yalnızca bir ima, bütünüyle bakıldığında insan ırkının eğilimini kanıtlayan (*signum rememorativum, demonstrativum, prognostikon;* hatırlama, kanıtlama ve önceden haber verme işareti) tarihsel bir işaret olarak düşünmek zorunda kalacak şekilde geçmişin tarihine kadar genişletilebilirdi, yani (bu, sonsuz bir sayım ve hesaplama sağladığı için) bireylerin [toplamı] olarak görülmez, daha ziyade (yeryüzünde karşılaşıldığı gibi) uluslara ve devletlere bölünmüş olarak görülür.

6. *İnsan Irkının Bu Ahlaki Eğilimini Gösteren Zamanımızın Bir Olayı Hakkında*

Bu olay ne önemli amellerden ne insanlar arasında büyük olanın küçük gösterildiği veya küçük olanların büyük gösterildiği insanlar tarafından işlenen suçlardan ne de diğerleri yeryüzünün derinliklerinden geliyormuş gibi sihirle yok olurken kendi yerlerinde ortaya çıkan antik görkemli siyasi yapılardan oluşur. Hayır, bu türden hiçbir şeyden oluşmaz. Keşfedilirse bu taraf tutmanın onlar için çok dezavantajlı hâle gelme riski altında bile, bu büyük devrimler oyununda

kendisini alenen ortaya koyma ve bir taraftaki oyuncularla diğer taraftaki oyunculara karşı böylesine evrensel ama ilgisiz bir sempati gösterme durumu seyircilerin ortaya koydukları basit düşünme biçimidir. Evrenselliği nedeniyle, bu düşünme tarzı, genel olarak ve aynı anda insan ırkının bir karakterini gösterir; ilgisizliği nedeniyle, en azından eğilimi bakımından, insanlığın ahlaki bir karakterini, insanların bu karakteri sadece daha iyiye doğru ilerlemeyi umut etmelerine değil, aynı zamanda yeteneği şimdiki zaman için yeterli olduğu ölçüde kendi başlarına ilerlemelerine izin verir.

Günümüzde ortaya çıktığını gördüğümüz yetenekli bir halkın devrimi[4] başarılı olabilir veya yanlış yöne götürebilir; eğer ikinci kez başarılı bir şekilde gerçekleştirmeyi umut etseydiler, makul birinin sefalet ve büyük kötülüklerle karşı karşıya kalarak böyle bir bedel ödeyerek deneyim elde etmeye asla karar veremeyeceğini anlayabilirdi; bana göre bu devrim, her şeye karşın (kendileri bu oyuna dâhil olmayan) tüm izleyicilerin kalbinde, ifadesi tehlikeyle dolu, coşkuya çok yakın olan arzulu bir katılım bulur; bu yüzden bu sempatinin insan ırkındaki ahlaki bir eğilimden başka bir nedeni olamaz.

[Olaylar düzeni içinde] kendisini bu ahlaki nedene ekleme iki yönlüdür: birincisi, bir ulusun, halkın kendileri için iyi olacak bir sivil anayasayla kendisini engellememesi gerektiği *hakkı*; ikincisi, aynı ulusal anayasanın kendi başına adil ve ahlaki açıdan iyi olması, doğası gereği saldırgan savaşa izin veren ilkelerden kaçınacak şekilde yaratılmış olan (aynı zamanda, görev olan) *amaç*tır. En azından özünde cumhuriyetçi olan bir cumhuriyetçi anayasadan başkası olamaz.[5] Böylece (tüm kötülüklerin ve ahlaktaki yozlaşmanın

[4] Fransız Devrimi. (Ed.)

[5] Fakat bu, monarşik bir anayasaya sahip bir ulusun bununla birlikte yasayı gasp etmesi gerektiği, hatta sadece onun değiştiğini görmenin gizli arzusuna değer vermesi anlamına gelmez; zira, muhtemelen çok yaygın olan Avrupa'daki konumu, bu ülkenin güçlü komşular arasında kendisini koruyabileceği tek

kaynağı) savaşın caydırıcı koşulu saptanır; ve en azından olumsuz olarak, daha iyiye doğru ilerleme, tüm zaaflarına rağmen insanlığı güvence altına almıştır, zira hiç olmazsa kendi zamanı gelmeden bozulmadan kalır.

O zaman, bu pozitif iyiye tutkulu katılım, yani, (bu tür bir tutku tamamen takdir edilmemesine rağmen kınamayı hak ettiğinden) coşkunluk [*enthusiasm*], bu tarih boyunca antropoloji için önemli olan şu şeylere işaret eder: Özgün coşkunluk, her zaman sadece ideal olana ve aslında hak kavramı gibi tamamen ahlaki olana doğru ilerler ve kişisel çıkarla birlikte olamaz. Parasal ödüller, devrimin muhaliflerini, saf hak kavramının onlarda gösterdiği ruh kibarlığına ve hevesine yükseltmeyecektir; yine eski savaş soyluları arasındaki (coşkunun bir benzeri) şeref kavramı, ait oldukları ve kendilerinin koruyucusu olarak gördükleri[6] ulusun hakkını koruyanların si-

anayasayı tavsiye edebilir. Aynı şekilde, hükümetin iç politikasının değil, hükümetin yabancılara karşı tutumunun kışkırttığı insanların homurdanması, eğer bu davranış tebaanın cumhuriyetçi eğilimlerine engel olursa, ulusun kendi anayasasından duyduğu hoşnutsuzluğun değil, ona olan sevgisinin kanıtıdır; çünkü ulus herhangi bir tehlikeye karşı daha güvende olduğundan, diğer uluslar o kadar çok cumhuriyetçi bir politika izlerler. Yine de bazı iftiracı dalkavuklar, kendilerini önemli göstermek için, bu zararsız siyasi karmaşayı yeniliğe, Jakobenliğe ve devleti tehdit edecek ayaktakımı eylemine düşkünlük olarak göstermeye çalışırlar; hala bu şartlar altında, bu iddiaların, özellikle devrim sahasından yüz milden fazla uzakta bir ülkede, bu bahanelerin en ufak bir sebebi bile yoktur.

[6] İnsan ırkının adaleti sürdürme hevesinden şöyle söz edebiliriz: "*Postquam ad arma Vulcania ventum est, mortalis mucro glacies ceu futilis ictu dissiluit.*" ["İlahi Vulkanların zırhıyla karşılaştığında, ölümlü kılıç, kırılgan buz gibi, darbeyle kırıldı ..." Aeneas'ın Turnus ile yaptığı savaşta kullandığı silah olan Meliscus'un kılıcına işaret eder. (Virgil, Aeneid XII, 739ff, çev. I. W. Mackail, "Modern Library" (Ed.)] Kural koyucu kendisine karşı çıkan insanların hiçbir hakkını kesinlikle tanımadığını, halkının mutluluğunu yalnızca bu mutluluğu kendilerine veren hükümetin iyiliğine borçlu olduğunu ve öznenin hükümete muhalif bir hakla ilgili tüm bu varsayımın (çünkü bu hak izin verilebilir direniş kavramını anladığı için) saçma ve hatta suç olduğunu söylemeye neden asla meydan okuyamaz? Böyle bir kamuoyu açıklanmasının, kendisine halkının tümünün karşı çıkmasının nedeni budur; iyiliksever bir usta tarafından yönetilen, iyi beslenen ve güçlü bir şekilde korunan uysal koyun olarak, kendi refahlarına ağıt yakacak hiçbir şey istemeyeceklerdi. Zira özgürlüğe sahip bir varlık, bir başkasının (bu durumda hükümetin) eylemiyle nasibine düşen yaşam

lahlarının önünde, kamuoyu gözünde tarif edilmemiş büyük bir sevincin daha sonra en az destek bulma niyeti taşımadan duygularına katılmasıyla yok olup gitti.

7. *İnsanlığın Peygamberlik Tarihi*

İlkece, saf olarak aklın ortaya koyduğu *ahlaki* bir şey var olmalıdır; fakat büyük ve çığır açan etkisinden dolayı akıl, ahlakı bir bütün olarak insanlıkla (*non singularum, sed universorum*) ilgili olarak, insan ruhunun kabul edilmiş görevi olarak ortaya koymalıdır; evrensel ve tarafsız bir sempatisiyle, onun başarısı için umutları ve onu gerçekleştirmeye yönelik çabaları gerekiyor. Bu bile bir fenomendir, devrim değil, ancak (Erhard'ın ifade ettiği gibi)[7] kesinlikle sadece umutsuz savaşlarla kazanılmamış bir anayasanın *doğal hukuka* göre evriminin bir fenomenidir, zira hem sivil hem de yabancı güçlerle savaş, önceden var olan tüm *yazılı yasal* anayasaları yok eder. Bu evrim, kavgacı olmayan bir anayasaya, yani cumhuriyetçi bir anayasa için çalışmaya götü-

rahatlığının zevkiyle tatmin olmaz; Daha çok önemli olan, bireyin kendisine bu tür şeyleri sağlama ilkesidir. Ancak refah, ampirik olan ve bu nedenle bir kuralın evrenselliği için uygun olmayan istencin maddesi olduğu ölçüde ne onu alan için ne de onu dağıtan için (biri onu buraya, diğeri oraya yerleştirir) hiçbir ilkeye sahip değildir. İrrasyonel hayvana üstünlüğünün bilincinde özgürlüğe sahip bir varlık, bu nedenle, istencinin biçimsel ilkesine göre, ait olduğu insanlar için, halkın ortak yasama görevlisi olduğu bir hükümetten başka bir yönetim talep edemez ve talep etmemelidir; yani itaat etmesi varsayılan insanların hakkı, mutlak olarak her türlü esenliğe saygıdan önce gelmelidir ve bu hak, her türlü bedelin (fayda) üzerinde yüceltilmiş ve hiçbir hükümetin, ne kadar nazik bir şekilde ısrarla olursa olsun ihlal etmesine izin verilmeyen bir lütuftur. Ancak bu hak, yine de her zaman, gerçekleştirilmesi, ulusun ihlal edemeyeceği ahlakla uyum sağlama koşuluyla sınırlı olan bir İde'dir; ve bu her zaman adaletsiz olan devrim yoluyla geçmeyebilir. Otokratik bir şekilde ve yine de cumhuriyetçi bir şekilde yönetmek, yani cumhuriyetçilik ruhu içinde ve onunla bir analoji içinde yönetmek, bir milleti anayasasıyla tatmin eden şey budur.

Kant'ın referansı Johann B. Erhard'ın (1766-1827) eserinedir; *Uberdas Recht des Volkes zu einer Revolution* (Jena ve Leipzig, 1795), s. 189. (Ed.)

rür. Anayasa, bir ulusun evrensel yasaya uygunluk ilkelerine göre kendisinin sağlayacağı yasalara benzetilerek (hükümdar/kral) egemen birliği aracılığıyla devletin yönetilmesi bakımından ya *politik yapısı* bakımından ya da sadece *kendi yönetim tarzı*nda cumhuriyetçi olabilir.

O hâlde insan ırkına, peygamberce sağgörü olmadan bile, günümüzün bakış açılarına ve alametlerine göre bu hedefe ulaşılacağını öngörebiliyorum. Yani, bundan sonra artık geriye doğru gitmeyecek, aksine daha iyiye doğru ilerleyeceğini öngörebiliyorum. Zira insanlık tarihindeki böylesi bir fenomen *unutulmamalı*dır, çünkü bilgeliği etkileyerek hiçbir politikacının şimdiye kadar var olan şeylerin gidişatından çıkaramayacağı ve iç hukuk ilkeleri ile uyumlu olarak insan ırkında birleşmiş olan doğa ve özgürlüğün tek başına vaat edebileceği bir gelişme eğilimi ve yeteneğini insan ırkında ortaya çıkarmıştır. Ancak zaman söz konusu olduğunda, bunu ancak süresiz ve olası bir olay olarak vaat edebilir.

Ancak, bu olayla bağlantılı olarak görülen amaca ulaşılamamış olsa bile, ulusal bir anayasanın devrimi veya reformu nihayet başarısız olsa veya bir süre sonra akıp gitmiş olsa bile, her şey felsefi kehanetin yine de gücünden hiçbir şey kaybetmeyeceği, (şimdilerde politikacıların önceden kehanette bulunduğu gibi) önceki tekdüzeliğine geri dönmelidir. Zira bu olay çok önemlidir, insanlığın ilgisiyle çok fazla iç içe geçmiştir ve etkisi, daha sonra bu türden yeni çabaların tekrarlanmasına yol açacak olan uluslar tarafından herhangi bir elverişli durumda hatırlanamayacak kadar dünyanın her yerine çok fazla yayılmıştır; çünkü o zaman, insanlık için çok önemli bir meselede, belli bir zamanda amaçlanan anayasa, tekrarlanan deneyimlerin tüm insanların zihinlerinde yerleştirmeye yeteceği o istikrara nihayet ulaşmalıdır.

Bu nedenle işte, bu tüm şüphecilere rağmen, sadece iyi niyetli ve pratikte övgüye değer bir önerme değil, en kesin teori için geçerli bir önermedir: insan ırkı her zaman daha iyiye doğru ilerliyor olacak ve bundan böyle de ilerlemeye

devam edecektir. Sadece bir ulusta olup bitenleri düşünmeyen, aynı zamanda yeryüzündeki tüm halkların tedrici bir şekilde ilerlemeye katılacaklarını da göz önünde bulunduran biri için, (Camper ve Blumenbach'a göre)[8] bu hesap edilemez gerçekleşmeyi umut eder; ancak bunu bir şans eseri olarak, insanlar var olmadan önce bitki ve hayvan krallıklarını sular altında bırakanlar gibi, diğer yaratıklar lehine ortamı temizleyerek insan ırkını bir kenara itecek olan bir zamanın ikinci bir doğal devrim çağının ortaya çıkmayacağını bilerek yapar. Zira doğanın her şeye gücü yetmesi veya bizim için erişilemez olan yüce ilk nedenin karşısında insanoğlu kendine gelince, sadece değersiz bir şey olarak kalır. Ama kendi türünün hükümdarları da ona bir hayvan gibi yüklenerek, onu sadece planlarının bir aracı olarak görerek ya da ya da birbirlerini katletmeleri için çatışmalara maruz bırakarak insanı böyle kabul edip muamele etmişlerdir; bu ciddi bir durumdur ve yaratılışın nihai amacının kendisinin altüst edilmesidir.

8. Halka Açık olmaları Bakımından Dünya'nın İlerlemesine Başvurarak Maksimlerin Zorluğu Hakkında

Büyük halk kitlelerinin aydınlanması, görev ve hakları konusunda halkın kamusal bir eğitim-öğretime tabi tutulmasıyla gerçekleşir. Burada yalnızca doğal haklar ve ortak insan anlama yetisinden kaynaklanan haklar söz konusu olduğundan, bu durumda halk arasında bunların doğal *habercileri* ve *yorumcuları* resmî olarak devlet tarafından atanmazlar, ancak bunlar bağımsız hukuk profesörleridir,

[8] Kant'ın referansları Petrus Camper'ın (1722-89) çalışmalarına aittir; *Uber den natürlichen Unterschied der Gesichtsziige* (Berlin, 1792), ve Johann F. Blumenbach (1752-1840) tarafından, *Handbuch der Naturgeschichte*'e (Gottingen, 1779) kadar. (Ed.)

yani tam da bu özgürlüğe izin verildiği için, her zaman tek başına yönetmeyi arzulayan devlet için sakıncalı olan filozoflardır; ve devlet için tehlikeli kişiler olarak aydınlatıcılar namıyla filozoflar, sesleri (halkın hemen hemen onları ve yazılarını hiç dikkate almadığı gibi) tereddüt etmeden halka değil, devlete saygılı bir şekilde duyurulmasına rağmen, kötü kişiler olarak tanıtılırlar; ve devlete, meşru olduğu düşünülen gerekli olan şeyi dikkate almaları için öneride bulunurlar. Bu, bütün bir halkın sızlanmasına (suçlamanın temel nedeni) önem vermesi durumunda, kamuya açık hâle getirilmelidir. Dolayısıyla, kamuya açıklığın engellenmesi, bir halkın gelişmeye doğru ilerlemesini sekteye uğratır, hatta iddialarının, yani basit doğal haklarının önemsiz olmasına yol açar.

Aslında kolayca nüfuz edilebilen, ancak yine de, bir ulusun yasal olarak bağlı olduğu başka bir maske, anayasasının hakiki doğasıyla ilgili olan şeydir. İngiliz ulusuna bu maskenin mutlak bir monarşi olduğunu söylemek majestelerine hakaret sayılır: Bazıları daha ziyade, halkın temsilcisi olarak hareket eden iki Parlamento Binası aracılığıyla monarkın istencini sınırlayan bir anayasanın var olması gerektiğini savunmaktadırlar; aynı şekilde herkes bunu gayet iyi biliyor ki, monarkın bu temsilciler üzerindeki etkisi o kadar büyük ve o kadar kesindir ki, kendi bakanı aracılığıyla istediği ve amaçladığı şey dışında, meclislerin isteğine bağlı hiçbir şey yürürlüğe giremez. İkincisi daha sonra muhtemelen kendisiyle çelişeceğini bildiği çözümler önermekte, hatta parlamento özgürlüğünün hayalî bir kanıtı şart koşma adına (mesela köle ticaretiyle ilgili olarak) düzenlemeler yapmaktadır. Durumun doğasıyla ilgili bu temsil, konu hakkında yanıltıcı bir şeye sahiptir, böylece de hukuka bağlı, doğru anayasa artık hiç aranmamaktadır; zira biri, önceden hazır bir örnekten hareketle onu bulduğunu tahayyül ediyor ve rüşvetle kazanılan temsilcileri ise onları gizlice mutlak bir monarşinin buyruğu altına alırken, sahte bir kamusallık, iktidardaki

sınırlı bir monarşi[9] yanılsamasıyla insanların kendilerinden kaynaklı bir yasa ile aldatıyor.

İnsanın doğal hakkıyla uyumlu bir anayasa İdesi, yani yasaya itaat eden yurttaşların birlik olmasının yanı sıra yasama organı da olması gerektiği İdesi, tüm politik yapıların esasını oluşturmaktadır; ve saf akıl kavramları sayesinde ona uygun olarak tasarlanmış, bir Platonik İdeal'e [*respublica noumenon*] işaret eden politik cemiyet/devlet [*body politic*], boş bir kuruntu değil, daha ziyade genel olarak tüm sivil örgütlenmeler için ezelî normdur ve tüm savaşların önüne geçer. Bu ideale uygun olarak örgütlenmiş bir sivil toplum, deneyimlerimizdeki bir örnek [*respublica phaenomenon*] aracılığıyla, onun özgürlük yasalarıyla uyumlu bir yansımasıdır ve ancak muhtelif düşmanlıklar ve savaşlardan sonra acı bir şekilde elde edilebilir; fakat bir kez büyük ölçekte kazanıldığında, bu toplum anayasası diğerleri arasında savaşı, iyi olan her şeyin yok edicisi olanı yasaklayan en iyi şey olarak nitelendirilir. Sonuç olarak, şayet monarklar atokratlar olarak (demokratik değil) cumhuriyetçi yöntemle yönetmeye, yani (olgun bir anlama yetisine sahip bir ulus, onları kendisi için belirleyeceği gibi) özgürlükçü yasaların ruhuyla orantılı ilkelere göre yönetileceklerse, her ne kadar tam anlamıyla monarklara rıza gösterilmeyecek olsa da, böyle bir hükümet sistemine girmek bir görevdir, ancak geçici olarak hükümdarların görevidir.

[9] İnsanın doğrudan anladığı, bir neden, doğa, kendisine şaşmaz bir şekilde bağlanan etki aracılığıyla kendisini bilinir kılar. *Mutlak* monark nedir? "Savaş gereklidir" derse, hemen bir savaş halinin var olduğunu emreden kişidir. Öte yandan, *sınırlı* monark nedir? Savaşın olup olmaması gerektiği konusunda halka ilk danışması gereken kişidir; ve insanlar "Savaş olmayacak" diyor, bu yüzden de savaş olmuyor. Zira savaş, tüm politik gücün egemenin emrinde olması gereken bir durumdur. Buna göre İngiliz monarkı, onlardan rıza almadan pek çok savaş yürütmüştür. Bu yüzden bu kral, anayasaya göre tabii ki olmaması gereken mutlak bir monarktır; fakat o her zaman bunun üstesinden gelebilir, çünkü tam da bu siyasi güçler aracılığıyla, yani tüm atamaları ve görevleri dağıtma yetkisine sahip olduğu için, halkın temsilcilerinin onayını aldığını düşünebilir. Bununla beraber, bu rüşvet sisteminin başarılı olabilmesi için kesinlikle duyurulmaması gerekir. Dolayısıyla, bu durum son derece şeffaf bir gizlilik perdesi altında kalır.

9. *İnsanlığa Hangi Yarar/Çıkar Daha İyi İlerleme Sağlayacaktır?*

[Daha iyi ilerlemeyi] niyet açısından sürekli artan bir ahlak kalitesi değil, onları motive eden şeyler her ne olursa olsun görevine bağlı eylemlerdeki yasaya uygunluklarının sonuçlarının artması sağlayacaktır. Yani, insanın daha iyiye doğru çabalamasının yararı (sonucu), gittikçe daha iyi ve daha daha çok sayıda iyiye ulaşacak şekilde insanların iyi amellerinde tek başına oldukları varsayılabilir; insan, insan ırkının ahlaki durumunu oluşturma fenomenlerinde tek başınadır. Zira bizler sadece bu öngörüyü üzerine kurduğumuz deneysel verilere (deneyimler), yani eylemlerimizin gerçekte fenomenler olarak meydana gelen fiziksel nedenlerine sahibiz; aynı şekilde ne olması gerektiğiyle ilgili ahlaki nedene değil, çünkü bu neden yalnızca saf *a priori* olarak kurulabilecek bir şeydir.

Tedrici olarak güçler tarafından uygulanan şiddet, önemini azaltacak ve yasalara itaat artacaktır. Politik cemiyette/devlette, muhtemelen daha fazla hayırseverlik ve davalarda daha az çekişme, kişinin sözünü tutmada daha fazla güvenilirlik vb., kısmen onur sevgisinden, kısmen de iyi anlaşılmış kişisel çıkarlar doğacaktır. Nihayet, bu aynı zamanda, insanlığın ahlaki temelinin en azından genişletilmesine gerek kalmadan, kozmopolit toplumun gerçekleşmesine kadar dış ilişkilerinde uluslara kadar uzanacaktır; bunun için, bir tür yeni yaratılış (doğaüstü etki) gerekli olacaktır. İnsanlardan daha iyiye doğru ilerlemeleri durumunda çok fazla şeyler ummamız gerektiğinden,[10]

[10] Bununla beraber, (özellikle hukuki alanda) aklın gereklerine karşılık gelen anayasaları hayal etmek hoştur, fakat onları önermek aceleciliktir ve halkı şu anda var olanı ortadan kaldırmaya kışkırtmak da hatalıdır.
Platon'un *Atlantica*'sı, More'un *Ütopya'sı*, Harrington'un *Okyanus*'u ve Allais'in *Severambia*'sı arka arkaya sahneye çıkarıldı, fakat hiçbiri denenmemişti (Cromwell'in despotik cumhuriyetin başarısız canavarı hariç). Aynı şey siyasi yaratımlar için olduğu kadar dünyanın yaratılışı için de geçerlidir; orada ne bir insan mevcuttu ne de böyle bir olayı onun gerçekleştirmesi vardı, çünkü bu durumda kendi yaratıcısı olması gerekirdi. Ne kadar geç olursa olsun, bir gün burada öngörüldüğü gibi bir siyasi sonucun tamamlanmasını umut

insanın umudunu kendinden geçmiş bir zihnin düşü olarak isteyerek çalan politikacının alaycı iyi nedenine tutsak oluruz.

10. Tek Başına Hangi Düzen İçinde Daha İyiye Yönelik İlerleme Gerçekleşebilir/Beklenebilir?

Cevap şudur: Olayların *aşağıdan yukarıya doğru* hareketiyle değil, *yukarıdan aşağıya doğru* hareketiyle gerçekleşir. Sadece iyi vatandaşlar yetiştirmeyi değil, kendini geliştirebilen ve sorumluluk üstlenebilen iyi insanlar yetiştirmeyi ummak; bunun, er geç gençlerin evde, ardından hem en alt hem de en yüksek düzeydeki okullarda, dinî doktrinle güçlendirilmiş entelektüel ve ahlaki kültürde eğitimi yoluyla gerçekleşeceğini ummak, arzu edilir olan budur, fakat başarıya ulaşılması da pek beklenmez. Zira insanlar, gençliklerinin eğitim masraflarının kendileri tarafından değil devlet tarafından karşılanması gerektiğini düşünürken, devletin kendi payına, bütün parasını savaş için kullandığı için, yetenekli ve görev alanlarına gayretle bağlı öğretmenlerinin maaşları için (Busching'in şikâyet ettiği üzere)[11] parası kalmayacaktı. Daha ziyade, bu eğitimin tüm mekanizmasının, egemen iktidarın iyi ölçüp biçtiği planlamasına uygun olarak tasarlanmamışsa, bu planın amacına göre uygulamaya konulmamış ve orada sürekli olarak sürdürülmemişse, hiçbir tutarlılık yönü olmayacaktır; bu amaçla, devletin de zaman zaman kendisini restore etmesi

etmek hoş bir rüyadır; ama sürekli olarak yaklaşılması sadece düşünülebilir değil, ahlaki yasayla uyumlu olduğu sürece yurttaşların değil, egemenin bir yükümlülüğüdür. [Sir Thomas More'un siyasi hicivleri 1516'da Latince olarak yayımlandı, 1551'de İngilizceye çevrildi. Oceana, Harrington'un ideal bir anayasa açıklamasını içeriyordu, yasakoyucu sözde Oliver Cromwell, İngiltere üzerindeki himayesi 1653-58 arasında sürdü. *Histoire des Severambes*, önce İngilizce, 1675, ardından Fransızca, 1677 ve 1679'da yayımlandı ve biraz Vairasse d'Allais'den türetildiği varsayılmaktadır. (Ed.)]

[11] Anton F. Busching (1724-93) coğrafya, tarih, eğitim ve din üzerine kapsamlı yazıların yazarı ve *Magazin für die neue Historie und Geographie* (23 cilt, 1767-93) ve Wochentl'in editörüdür. *Nachrichten von neuen Landkarten* (Berlin, 1773-87). (Ed.)

ve devrim yerine evrime teşebbüs ederek sürekli olarak daha iyiye doğru ilerlemeye uygun bir durum olacaktır. Ancak yine de, onlar da bu eğitimi gerçekleştirmesi gereken insanlar oldukları için, sonuçta kendileri de bu amaç için eğitilmek zorunda olan bu tür varlıklar oldukları, daha sonra, insan doğasının bu zaafını, böyle bir etkiyi destekleyen olayların olumsallığına tabi olarak kabul ettikleri için, ilerleme umudu sadece (bizim için görünmez olsa da, İlahi Takdir adına) yukarıdan gelen bir bilgelik şartıyla beklenecektir; bu alandaki insanlardan bu amacın geliştirilmesinin beklenebilecek ilerleme umudu için sadece negatif bir bilgeliği bekleyebiliriz, yani bu insanlar kendilerini ahlakın önündeki en büyük engelmiş gibi göreceklerdir; aslında ahlaka engel olan ise bu ilerlemeye sürekli ket vuran savaştır. Bundan kaçınmak için, doğası gereği ve güç kaybı olmaksızın özgün hak ilkelerine dayanan ve ısrarla daha iyiye doğru ilerleyebilen bir anayasaya başlamak, bunu da önce daha insancıl, sonra daha nadir gerçekleşen aşamalarla ve sonunda da hep birlikte savaştan feragat ederek yapabiliriz.

[11.] Sonuç

Hızlı bir şekilde iyileşme umuduyla hastalarını gün be gün teselli eden, birine nabzının daha iyi attığını, diğerine dışkısında iyileşme olduğunu, üçüncüye de, aynı şeyi terlemesiyle ilgili aynı sözü söyleyen vs. bir doktor arkadaşlarından birini ziyaret etti. İlk sorusu, "Hastalığın nasıl dostum?" sorusuydu. "Nasıl olmalı? İyiye doğru gitmekten ölüyorum, bal gibiyim!" Devletin hastalıklarını göz önünde bulundurunca, insanlığın sağlığından ve onun daha iyiye doğru ilerleyişinden umutsuzluğa kapılmaya başladığında hiç kimseyi suçlamıyorum; "Şayet, [şu anda]," diyor, "ulusları birbirleriyle savaşın eşiğinde görüyorsam, sanki ortalığı kırıp dökerek sopalarla birbirini döven iki şaşkın adam görüyor gibiyim.

Zira sadece birbirlerine karşılıklı olarak verdikleri morluklardan yavaş yavaş iyileşerek kurtulmak zorunda kalmazlar, aynı zamanda daha sonra verdikleri zararın bedelini de ödemek zorunda kalırlar."[12] *Sera sapiunt Phryges*.[13] Bununla beraber, mevcut savaşın acı verici sonuçları, politik peygamberi, insanlığın şu anda bile olası olan daha iyiye doğru çok yakın bir dönüşünü itiraf etmeye zorlayabilir.

[12] Hume şunu yazıyor: "İtiraf etmeliyim ki, prensleri ve devletleri borçlarının, fonlarının ve kamu ipoteklerinin ortasında savaştıklarını ve kavga ettiklerini gördüğümde, aklıma hep bir Çin dükkanında sopalarla oynanan dövüş müsabakası geliyor." "Of Public Credit," *Essays, Moral, Political and Literary*, eds. Green and Grose (London, 1898). Hume'un bahsettiği 'kahramanca çare' kamu borçlarını daraltarak savaşı desteklemeyi reddetmektir. Kant, *Ebedî Barış*'ta da aynı şeyi önerdi bkz. Yukarıda, s. 88. (Ed.)

[13] "Frigler çok geç kaldı" (Cicero, ad Jam. VII. 16). (Ed.)

Üçüncü Kısım

Felsefe Fakültesi ile Tıp Fakültesi Arasındaki Çatışma

[Birinci Bölüm]
Tam Bir Kararlılıkla Marazi Hislere Hâkim Olmak İçin Zihnin Gücü Üzerine

[1.] Özel Meclis Üyesi ve Profesör Hufeland'a Cevap Mektubu

12 Aralık 1796'da bana gönderdiğiniz öğretici ve eğlenceli hediye kitabınız *On the Art of Prolonging Human Life* [*İnsan Ömrünü Uzatma Sanatı Üzerine*] için size teşekkür etmek için, bu yılın Ocak ayında [1798] yazıyor olmam, size cevap verebilecek kadar uzun bir yaşama isteğimi düşündürebilir. Ancak yaşlılık, önemli kararları erteleme alışkanlığını da beraberinde getirir (*procrastinatio*), tıpkı hayatlarımızı sonlandırmayı ertelediğimiz gibi: Ölüm her zaman bizim için çok erken gelir ve onu bekletmek için bahaneler bulmakta yorulmayız.

"İnsandaki fiziksel yönü ahlaki olarak tedavi etme girişimi" hakkında fikrimi soruyorsun: fiziksel yönü dâhil, bir bütün hâlinde insanı ahlaka göre düzenlenmiş bir varlık olarak sunmak ve ahlaki terbiyenin, sadece taslak hâlinde var olan insan doğasının fiziksel olarak tamamlanması için gerekli olduğunu göstermek. Şunu da ekleyebilirsiniz: "En azından, sizi temin ederim ki, bunlar önyargılı fikirler değildir ve beni insan doğasını bu şekilde ele almaya zorlayan benim işim ve araştırmamdı." Böyle bir bakış açısı, yalnızca incelikli bir muhakemeye değil, aynı zamanda bir filozofa ihanet eder. Tıp biliminin amaçlarını gerçekleştirmek için sadece Fransız Kongresinin bir yöneticisi olarak, (teknik

olarak) deneyime dayalı olarak aklın öngördüğü araçları uygulama konusunda yetenekli olmayan bir adamın görüşüdür, ama aynı zamanda, saf akıldan türetilen doktorlar sınıfının yasama üyesi olan ve hangi *tedaviyi vereceğini* yazabilme becerisinin yanı sıra, kendi başına görev olanı da reçete etme bilgeliğine sahip olan biridir de. Bu yolla, ahlaki açıdan pratik felsefede, her sorunun kesin olarak tam cevabı olmasa da, her reçetede hâlâ bir karışım olmasını gerektiren her derde deva ilacı görür.

Bununla beraber, bu her derde deva ilaç, sadece benimsenmesi gereken bir *perhiz*dir: diğer bir deyişle, hastalığı önleme sanatı olarak yalnızca *negatif* bir şekilde işlev görür. Ancak bu türden bir sanat, kendi gerekli koşulu olarak, yalnızca felsefenin veya felsefe ruhunun verebileceği bir yeteneği varsayar. Bu ruha işaret eden bir perhiz formüle etme sanatının en büyük görevi aşağıdaki tezde yer almaktadır:

[2.] Tam Bir Kararlılıkla Marazi Hislere Hâkim Olmak için Zihnin Gücü Üzerine

Bu önermenin olasılığını doğrulamak için verdiğim örneklerim, başka insanların deneyimlerinden çıkarılamazlar, ama ilk etapta sadece kendi içimde deneyimlediklerimden çıkarılabilirler; zira onların hepsi iç gözlemden kaynaklanmaktadır ve ancak daha sonra başkalarına kendilerinde aynı şeyi fark edip etmediklerini sorabilirim. Buna bağlı olarak kendi hakkımda konuşmaya mecbur kaldım; yine bu, dogmatik bir eserde alçakgönüllülükten yoksun olmayı/utanmazlığı gösterse de,[1] ortak deneyimle değil, içsel deneyim ya da iç-

[1] Dogmatik-pratik mahiyetteki bir tezde, mesela, herkesin üzerine düşen görevlerine yönelik kendi kendine inceleme türünde, öğretim görevlisi 'ben' yerine 'biz' terimiyle konuşur. Ancak (doktoruna bir hasta olarak) özel duygularını veya kişisel deneyimini bu şekilde tanımlıyorsa, 'Ben' terimleriyle konuşmalıdır.

sel gözlemle ilgileniyor olmamız mazur görülebilir, ki [bu bilgiler] başkalarının düşüncelerine teslim olmamdan önce kendi kendime uygulamak zorunda kaldığım, dikkatini o şeye çekmedikçe herkesin gerçekleştiremeyeceği bir şeydir. (Benim için) öznel öneme sahip, fakat (herkes için değeri) nesnel öneme sahip olmayan düşüncelerimin oyunun içsel tarihi ile başkalarını buluşturmak istemek, hadsizlik olarak görülebilir ve bu yüzden de haklı gerekçelerle suçlanabilirim. Fakat bu tür bir iç gözlem ve onun sayesinde ulaştığım nokta, onlara işaret edilmesiyle herkesin denemeye değer bulduğu oldukça nadir bir şeyse, özel olarak hissettiklerimi en azından başkalarına anlatmanın sıkıntısı mazur görülebilir.

Bir perhizle ilgili olarak üstlendiğim içsel-gözlemin sonuçlarını sunmaya başlamadan önce, Sn. Hufeland'ın, *tedavi bilimi*nde ya da onu *iyileştirme* sanatından farklı olarak, bir perhizi, yani hastalığı önleme sanatını *formüle etme görevi*ni ortaya koyma şekli hakkında bir şeyler söylemeliyim.

O bir perhizi formüle etme sanatına 'insan ömrünü uzatma sanatı' diyor.

O bu adlandırmayı, çok arzu edilmese de, insanların şevkle arzuladıkları şeyden çıkarımlıyor. Aslında insanlar, aynı anda iki dileğin birden gerçekleşmesinden hoşlanırlar: *uzun bir yaşam sürmek* ve bu süreçte *sağlıklı hoş* bir yaşam geçirmek. Fakat ikinci dilek birincinin gerekli bir koşulu değildir: İnsanın uzun ömür arzusu koşulsuzdur. Yıllardır hastane yatağında yatan, acı çeken ve başkasına muhtaç bir hasta insanı düşünün, sürekli ölümün yakında gelip onu bu sefaletinden kurtarmasını dilediğini dinleyin. Ona inanma: O bu konuda ciddi değil. Aklı onu ölümü arzulamaya sevk etse de, doğal içgüdüsü yaşamayı ister. (*Jovi liberatori* [kurtarıcı baş Tanrı/Jüpiter]) kurtarıcısı olarak ölümü imalı bir biçimde çağırdığında, her zaman kısa bir süre ister ve emir hükmünü *ertelemek* (*procrastinatio*) için bir tür bahane sunar. Bir insanın şiddetli bir hiddet anında kendi hayatını

sona erdirmeye karar vermesi buna bir istisna değildir; çünkü onun kararı, neredeyse cinnet noktasına kadar yükselen duygusal bir çalkalanmadan kaynaklanmaktadır. Evlatlık görevimizi yerine getirmemiz için bize vaat edilen (başarılı olma ve dünyada uzun bir hayat sürebilme) iki şeyden ikincisi, yani yerine getirilmesi övülmeye değer bir görev olarak, aklın yargısında bile, daha güçlü özendirmeyi gerektirir.

Diğer bir deyişle, yaşlılığı onurlandırma görevi, aslında kırılganlığı yüzünden, yaşın haklı olarak gençlikten talep edebileceği düşüncesine dayanmamaktadır; zira zayıflık, saygı görmeye hak kazanmanın bir nedeni değildir. Bu yüzden, saygıyı hak ettiği için yaşlılık, bunun yanında değerli bir şey olarak görülmesini ister. Aynı şekilde bunun nedeni, Nestor'un[2] yaşına ulaşma, gençlere rehberlik edecek çeşitli ve uzun deneyimlerle bilgelik kazanmış olması değildir; sadece bu kadar uzun süre hayatta kalan bir adam, tabiricaizse o ana kadar ölümsüzlüğü kazanmıştır, yani ölümlülüğün üstesinden gelmeyi çok uzun süre başarmış biridir o, bu da rasyonel bir varlığa verilebilecek en küçük düşürücü cümleyi ("sen kemik kalıntılarısın ve toprağa döneceksin") [cümlesine işaret eder]. Bunun nedeni şudur: Yaşlı insanlar, hayatlarını hiçbir utançla lekelemedikleri sürece, basitçe söylenirse, hayatlarını bu kadar uzun süre korudukları ve örnek oldukları için, onurlandırılmalıdırlar.

Diğer taraftan, insanın ikinci doğal arzusu olan sağlıklı yaşam arzusunun yerine getirilip getirilmediği her zaman belirsizdir. (Kendi rahat yaşam gücünün hissetmesiyle yargıda bulunmak) kendini iyi *hissettirebilir*, fakat sağlıklı olduğunu asla *bilemez*. Doğal ölümün nedeni, kişi bu durumu hissetsin ya da hissetmesin her zaman hastalıktır. Onlarla gerçekten alay etmeden, her zaman *sağlıksız* olduklarını,

[2] Kelime olarak nestor, akıl hocası, kıdemli kişi anlamlarına gelir. Kant burada mitolojideki Nestor'a göndermede bulunuyor. Mitolojiye göre, Herakles, Nelios ile Khloris'in on bir çocuğunu öldürür ve sadece küçük çocukları Nestor'u sağ bırakır. Nestor daha sonra Pylos kralı olur. (Çev.)

ancak asla *hastalanmayacaklarını* söyleyebilecek birçok insan vardır. Perhizleri sürekli olarak yaşam tarzlarından sapmak ve ona geri dönmekten ibarettir ve bu sayede, sağlıklı bir yaşam olmasa da, iyi yaşlanmayı ve uzun bir yaşam sürmeyi başarırlar. Ölüm (hastalık) tohumu onların içinde fark edilmeden, gelişmeye hazır hâlde yatarken, mükemmel sağlıklarıyla övünen ve kati olarak benimsenen düzenli bir perhizle yaşayan birçok arkadaşımdan veya tanıdığımdan daha uzun yaşadım. Kendilerini sağlıklı hissediyorlardı ve hasta olduklarını bilmiyorlardı; zira doğal ölümün nedeni her zaman hastalık olsa da, *nedensellik* hissedilemez. Kimin yargılamasının yanlış olabileceği, anlama yetisini gerektirir. Diğer yandan, hissetme yanılmazdır; fakat hissetmediği bir rahatsızlık sinsice içinde yayılmış olsa da, bir insana kendini hasta hissetmedikçe hasta demiyoruz. Bu nedenle, kendini hasta hissetmiyorsa, mutluluğunu/iyiliğini ancak *görünüşe göre* sağlıklı olduğunu söyleyerek ifade etme hakkına sahiptir. Geçmişe bakarak değerlendirme yapınca, böyle uzun bir yaşam, yalnızca kişinin zevk aldığı sağlığa tanıklık edebilir ve bir perhiz sanatı, (bundan zevk almadan) yaşamı *uzatma* sanatındaki becerisini ya da ilkece bilimini kanıtlamak zorundadır. Sn. Hufeland'ın da söylemek istediği buydu.

[3.] Perhiz İlkesi

İnsanın ömrünü uzatmaya yönelik bir perhiz, *rahat* bir yaşamı hedeflememelidir; zira kendi güçlerine ve duygularına karşı böylesine bir düşkünlükle insan kendi kendine yazık eder. Diğer bir deyişle, insanın yaşamsal enerjisi, çok sık ve çok yoğun kullanılarak tüketilebileceği gibi egzersiz eksikliğiyle de yavaş yavaş ortadan kaldırılabileceğinden, kırılganlığa ve zayıflığa neden olacaktır. Bundan dolayı, Stoacı yaşam tarzı [*sustine et abstine*], bir perhiz ilkesi olarak, sadece *erdem doktrini* olarak değil, aynı zamanda *tıp bilimi* olarak da pratik felsefeye aittir. Tıp bilimi kendinden kay-

naklı ilkeyle duyumsal hislerini yöneten insan aklının keskin gücü, insanın yaşam tarzını belirlediğinde *felsefi* olur. Diğer yandan, tıp bilimi, bu hisleri uyarmak veya etkisizleştirmek dış fiziksel yollardan (ilaç veya ameliyat) yardım isterse, o zaman sadece deneysel ve mekanik olur.

Hasta olmadığımızda, h*eyecan*, *uyku* ve kendimizi şımartma isteği, rahat bir hayatın bu kötü alışkanlıklarından bazılarıdır.

i) Deneyimlerinden hareketle, baş ve ayakların sıcak tutulması kuralına katılmıyorum. Ben, soğuk algınlığına/üşümeye karşı bir önlem olarak, ikisini de serin tutmayı (Ruslar göğsü de buna dâhil eder) daha uygun buluyorum. Kışın ayaklarını ılık suda yıkamak, buz gibi soğuk suda yıkamaktan daha rahatlatıcıdır: Soğuk su kullanmak, kalpten uzak olan organlardaki kan damarlarının gevşemesini önler, bu durum, yaşlılıkta sıklıkla tedavi edilemez bir ayak hastalığı ile sonuçlanır. Özellikle karın bölgesini soğuk havalarda sıcak tutmak rahatlatıcı olmaktan ziyade bir perhiz ilkesi olabilir; zira uzun süre katı besinler taşımak zorunda olan bağırsaklar baskı altında kalır. Bu, sıcaklığın kendisinden ziyade, yaşlılıkta destek korse denen şeyin (karnı zapt eden ve kaslarını destekleyen geniş bir kemer) kullanılmasından kaynaklıdır.

ii) *Uzun bir süre* ya da (aralıklı olarak, siestalar ile) *çok fazla* uyumak, kabul edilmelidir ki, hayatın kaçınılmaz olarak getirdiği rahatsızlıktan kendimizi korumaktır, yine daha çok uyumak için uzun bir yaşam istemek oldukça tuhaftır. Fakat burada asıl mesele şu ki, bunun uzun ömür, rahatlık anlamına gelmesi, kendi amacına aykırıdır. Zira uzun kış gecelerinde dönüşümlü olarak uyanmak ve tekrar uykuya dalmak, sadece bir dinlenme yanılsaması içinde tüm sinir sistemini altüst eder, keyif kaçırır ve takatsiz bırakır. Yani bu durumda rahatlık, kişinin hayatını kısaltmasına yol açar. Yatak, bir sürü hastalık için bir yuvadır.

iii) Bazı yaşlı insanlar kendi üzerlerine çok *düşerler* veya düşülmesine izin verirler, çünkü (mesela kötü hava koşullarında dışarı çıkarak) rahatsızlıktan kaçınarak enerjilerini

muhafaza ederlerse veya genel olarak başkalarının yapabilecekleri işlere yapabilirlerse, hayatlarını uzatabileceklerini düşünürler. Fakat onların kendilerine olan istekleri tam tersini yol açar: erken yaşlılık ve daha kısa bir yaşam. Aynı şekilde, evli insanların çok ileri yaşlara kadar yaşama şansının daha yüksek olduğunu kanıtlamak zor olabilir. Bazı ailelerde uzun ömür kalıtsaldır ve böyle bir ailede karşılıklı evlilik, bu türden bir aile özelliği oluşturabilir. Aynı şekilde, deneyim, istisnai olarak birlikte yaşlanarak yaşamış evli çiftlerin nispeten az sayıda örneğin bulunmasına rağmen, evlilik hayatını uzun bir yaşam için överek evliliği teşvik etmek kötü bir politik yöntem değildir. Fakat burada biz, politik nedenlerle, yani devletin çıkarlarının kamuoyu açısından gerekli kıldığı şeylerle değil, doğanın düzenine göre yalnızca uzun ömürlülüğün fizyolojik nedeniyle ilgileniyoruz. Tekrar edersek, bir filozof olmayı gerektirmeyen bir anlamda *felsefe yapma*, pek çok hoş olmayan hissetmeyi savuşturmanın ve, bunun yanı sıra, mesleklerine ilgi uyandıran zihin için *uyarıcı* bir yoldur; ilgi [uyandırma] öylesine dış olasılıklardan bağımsız olduğu için, sadece oyunun doğasında olmasına rağmen güçlü ve samimi bir ilgi ve yaşamsal gücün azalmasını önleyen bir ilgidir. Diğer yandan, ilgisi (mutlak bir birlik olan) aklın tüm nihai sonu olan felsefe, yaşamın değerinin rasyonel bir tahminiyle yaşlılığın fiziksel zayıflıklarını bir dereceye kadar telafi edebilecek bir güç duygusunu beraberinde getirir. Fakat doğrudan felsefeye ait olmasalar bile, bilgimizi artırmak için yeni beklentilere kapı açmak aynı işleve veya ona benzer bir işleve hizmet eder; ve matematikçinin matematiğe doğrudan ilgi göstermesi (ve başka bir amaç için yararlı olduğunu düşünmemesi) gibi, o aynı zamanda bir filozoftur ve yorulmadan yenilenen ve uzun yaşanmış bir hayatta güçlerinin bu şekilde canlandırılmasının avantajını yaşar.

Fakat sınırlı zekâya sahip insanlar için, sadece kaygısız bir durumla oyalanmak, neredeyse aynı işlevi gören bir ikamedir ve her zaman hiçbir şey yapmadan yaşayanlar da ge-

nellikle uzun ömürlüdür. Çok yaşlı bir adam, odasındaki her zaman birbiri ardı sıra vakti gösteren ve asla aynı anda birbirini tekrarlamadan sayısız saatler geçirmeye büyük ilgi duyar, [bu ilgi] hem kendisine hem de saatçiye bütün gün yapabileceklerinden fazlasını veren ve saatçiye para kazandıran bir ilgidir. Bir başkası için, çalı kuşlarını beslemek ve onunla ilgilenmek, onu kendi yemek zamanından yatma saatine kadar meşgul etmeye hizmet eder. Zengin yaşlı bir kadın, zamanını çıkrık başında boş gevezelikle geçirmenin bir yolunu bulur; ve o çok yaşlandığında, sanki iyi bir arkadaşını kaybetmiş gibi, artık parmaklarının arasındaki ipi hissedemediği için can sıkıntısı yüzünden ölüm tehlikesiyle karşı karşıya olduğundan şikayet ediyordu.

Fakat uzun ömürle ilgili söylemimin sıkıcı ve sizin için çok tehlikeli olabileceğinden korktuğum için, suçlama değilse de yaşlılığın bir kusuru olarak, eğlenceli hoşgörüyü hak eden boşboğazlık yapmamaya çalışacağım.

[3.1.] Hypochondria/Hastalık Hastalığı Üzerine

Zihnin patolojik hislerini kontrol etme gücünün tam tersi, belirli bir nesnesi olmayan (ve dolayısıyla akıl yoluyla onları kontrol etmemeye) genel marazi hislere umutsuzca kendini kaptırma zayıflığı *hypochondria*dır. Bu tür melankolinin (*hypochondria vaga*)[3] vücutta kesin bir karşılığı olmadığı ve hayalgücünün bir yaratımı olduğu için, [buna] hastanın kitaplarda okuduğunda her hastalığın belirtilerini kendi içinde bulduğu *kurmaca* rahatsızlık da denilebilir. Başka bir deyişle, zihnin kendine hâkim olmasının tam tersine, başına gelebilecek ve başına gelirlerse kişinin katlanamayacağı hastalıklar konusunda kara kara düşündüren çekincedir. Bu bir tür cinnet hâlidir; çünkü bir tür sağlıksız durum (şişkin-

[3] *Lokalize* hipokondriden [karasevda] (*hipokondri intestinalis*) farklıdır.

lik veya kabızlık gibi) kaynağı olsa da, bu durum duyuları etkilediği için hemen hissedilmez, ancak yaratıcı hayalgücü tarafından eli kulağında hastalık olarak yanlış teşhis edilir. Ve daha sonra, kendini toparlama yerine, kendine eziyet eden (*heautontimorumenos*) doktoru yardıma çağırır. Fakat bu hiç iyi bir şey değildir, çünkü düşüncelerinin kendisine oynadığı oyunu disipline ederek, istemsiz olarak ortaya çıkan bu taciz edici kavramlara sadece kendisi son verebilir, aslında, bunlar ortaya çıkarsa önlenemeyecek hastalık kavramlarıdır. Bir insan bu hastalığa yakalandığı takdirde, onun marazi hislerini saf bir kararlılıkla yönetmesini bekleyemeyiz; zira şayet o bunu yapabilseydi, o hipokondrik biri olmayacaktı. Makul biri böyle bir hipokondriyi *kabul etmez*; ona tedirginlik musallat olur ve melankoliye dönüşme belirtisi gösterirse, yani kendi kendine kurduğu bir hastalık belirtisine, kendine kaygısının bir nesnesi olup olmadığı sorusunu sorar. Kaygısı için geçerli bir neden sunabilecek hiçbir şey bulamazsa veya gerçekte böyle bir neden varsa bile, etkisini önlemek için hiçbir şey yapılamadığını görürse, bu içsel hissetme ısrarına rağmen, gündelik yaşamına devam eder, diğer bir deyişle (tamamen lokal olan) sıkıntısını, (sanki onunla hiçbir ilgisi yokmuş gibi) olduğu yerinde bırakır ve dikkatini elindeki işine verir.

Benim, kalbin ve akciğerlerin hareketi için çok az yer bırakan düz ve dar göğüs kafesim nedeniyle hipokondriye karşı doğal bir eğilimim var; ve daha önceki yıllarımda bu eğilim beni neredeyse yaşam yorgunu yaptı. Fakat bunu aksettirerek, kalbin bu sıkıntısının nedeni tamamen mekanikse, bu konuda hiçbir şey yapılamazdı, bu yüzden de ona fazla aldırış etmedim. Buradan ortaya şöyle bir sonuç çıkar: göğüs kafesimdeki sıkıntıyı hissettiğimde, kesik kesik nefes alıp vermekle (hipokondri hastalarında olduğu gibi) değil, kasıtlı ve doğal olarak kendini topluma iletmekte başarısız olmayan zihnimde sakin ve neşeli bir durum hüküm sürdü. Aynı şekilde *yaşama sevincimiz* [*joie de vivre*] ondan

bir armağan olarak aldığımız şeyden çok, hayatla özgürce ne yaptığımıza bağlı olduğundan, zihinsel çalışma, yalnızca bedeni etkileyen sınırlamalara karşı başka bir tür yüksek yaşamsal hissetme oluşturabilir. Sıkıntı benimle kaldı, çünkü nedeni fiziksel yapımdan kaynaklanıyordu. Fakat benimle hiçbir ilgisi yokmuş gibi, dikkatimi bu hissetmeden başka yöne çevirerek düşüncelerim ve eylemlerim üzerindeki etkisinin üstesinden geldim.

[3.2.] Uyku Üzerine

Kaderci anlayışlarıyla Türklerin, ölçülü olmakla ilgili bir atasözleri vardır: Dünyanın başlangıcında, her insanın yaşamı boyunca yemesi gerekeceği porsiyonu kendisine ayrılmıştır ve o istihkakını çok büyük öğünlerle heba ettiğinden, *yemek yemek* ve böylece *yaşamak* için çok az vakti kalabilir. (Zevkle ilgili sorularda doktorlar genellikle insanlara çocukmuş gibi davrandıklarından) bunu *ilkokul öğretimi formu*na uyguladığımızda, bu atasözü aynı zamanda bir perhizde bir kural görevi görebilir. Yani başlangıçta kaderin her insana *uyku*dan uyuyarak alması gereken payını vermesi ve yetişkin yaşamının çoğunu (bunun üçte birinden fazlasını) uyuyarak geçirmesi, yani yaşamak ve yaşlanmak için uzun bir süre bekleyememe kuralı. Şekerleme yapmanın (İspanyol siestası) hoş zevkinin tadını çıkarmak veya (uzun kış gecelerinde) vakit geçirmek için, biri yaşamının üçte birinden fazlasını uyumaya ayırırsa veya bunu her gün aralıksız yapma yerine azar azar şekerlemeyi paylaştırarak geçirirse, ciddi biçimde o insan hem seviyesi hem de uzunluğu bakımından kendisine verilmiş *yaşam kalitesini* yanlış hesaplamış olur. O hâlde neredeyse herhangi biri, (bizim uzun bir yaşamı uzun bir angarya olarak gördüğümüzü ve uykuda geçirilen kısmının bu kadar zorluktan bir kaçış olduğunu gösteren) uykudan tamamen vazgeçebilmeye çalışırdı. Bu yüzden hem hissetme hem de akıl açısından, zevk ve etkinlikten yoksun

bu üçüncüyü tamamen bir tarafa atmak ve onu doğanın gerekli restorasyonuna terk etmek daha tavsiye edilebilir. Bununla beraber, kişi onun başlangıç zamanını ve ne kadar süreceğini tam olarak düzenlemelidir.

◆◆◆

Kişinin sabit ve alışkın olduğu zamanda uyuyamaması ya da uyanık kalamaması, bir tür marazi bir histir. Fakat bu ikisinden uykusuzluk hastalığı [*insomnia*] daha da kötüdür: uyumak niyetiyle yatağa gitmek ve yine de uyuyamamak. Doktorlar genellikle bu tür bir hastaya tüm *düşünceleri* kafasından atmasını tavsiye eder; fakat o düşünceler geri dönerler ya da onların yerine başkaları gelir ve onu uyanık tutmaya devam eder. [Uykusuzluk hastası için] tek düzenleyici tavsiye, (sanki gözleri kapalıyken onları başka bir yere çevirirmiş gibi) herhangi bir düşüncenin kıpırdadığını algılar ya da farkına varır varmaz dikkatini başka yöne çevirmektir. Farkında olduğu herhangi bir düşüncenin bu şekilde kesintiye uğraması, yavaş yavaş, fiziksel (dış) durumuna ilişkin farkındalığının askıya alındığı bir fikir karmaşası yaratır; daha sonra (sağlıklıyken, *rüya görmekte* olduğu) istemsiz bir hayalgücü oyunu olan tamamen farklı bir düzen başlar. Rüya görme, vücudun, canlılık için rahatlatıldığı, ancak yaşamsal hareket için içten uyarıldığı canlı organizmamızın takdire şayan bir *aracı*dır; bu şekilde uyandığımızda rüyalarımızı hatırlamasak bile, rüyalarımız yine de görülmüş olmalı. Aksi hâlde, eğer tamamen eksik olsalardı, yani beyinden kaynaklanan sinir enerjisi, temsillerin yerleri, iç organların kas gücüyle uyum içinde çalışmasaydı, hayat bir an bile devam edemezdi. Bu nedenle, tüm canlıların uyurken rüya gördüklerini varsayarız.

Fakat yatağa yatıp başını yastığa koyduğunda, düşüncelerini bir şekilde oyalasan bile uykuya dalamama durumu, zaman zaman, herkesin başına gelebilir. Böyle bir şey vuku buluğunda, beyninde bir tür (kramp gibi) spazm hissedersin, [bu

hissetme] uyandıktan sonra bir insanın sadece yatakta uyanık kalmış olmasına kıyasla yarım-inç daha uzun olduğu gözlemiyle oldukça tutarlıdır. Uykusuzluk hastalığı yaşlılığın zayıf noktasıdır, yine sol taraf genellikle sağdan daha zayıftır;[4] muhtemelen bir yıl önce, ben bu kramp benzeri nöbetleri ve bu türden oldukça duyumsal uyaranları (her ne kadar bunlar kramplar gibi, etkilenen uzvun gerçek görünür hareketleri olmasalar da) hissettim. Aynı şekilde diğer insanların tariflerinden hareketle bu atakları, gut atakları sandım ve onlar hakkında bir doktora danışmak zorunda kaldım. Fakat uykumun sıklıkla bölünmesiyle yaşadığım endişeden kurtulmak için, hemen düşüncelerimi rastgele seçtiğim (mesela birçok ortak fikri içeren Cicero ismi) bir nötr nesneye, yani Stoik çözüme odaklandım ve böylece dikkatimi bu duygudan başka yöne çevirmiş oldum. Sonuç şuydu: Duyum öylesine çok çabuk donuklaştı ki, uyuşukluktan daha ağır bir hâl aldı. Aynı zamanda gece uykumdaki kısa kesintilerde bu tür atakların tekrarlandığı her seferde, aynı yöntemle iyi sonuçlar alarak bu süreci tekrar edebilirim. Aklıma bunların yalnızca hayalî acılar olabileceği geldi; ama ertesi sabah sol ayak parmaklarımın parlak kırmızı renkte olduğunu görünce, durumumun öyle olmadığını anladım. Eminim ki, gut atakları, birçok biçimde kişinin yiyecek ve içecek diyetini riayet etmesi koşuluyla kontrol edilebilir, hatta (her ne kadar bu, gerekli çözüm

[4] Bazen şöyle bir şey söylenir: egzersiz ve erken yaşta eğitim, dış azalarının kullanımı söz konusu olduğunda bir insanın vücudunun hangi tarafının daha güçlü veya daha zayıf olacağını belirleyen tek faktördür. Savaşta, kılıcı sağ eliyle veya sol eliyle tutacak olması, üzengisinde duran binicinin atına sağdan sola mı yoksa tam tersi mi atlayarak binip binemeyeceği vb. Fakat bu iddia oldukça yanlıştır. Deneyimler, ayakkabı ölçülerimizi sol ayağımızdan alırsak ve sol ayakkabımız tam olarak otururşa, sağ ayağımızı çok sıkacağını öğretir; ve biz çocukken bize daha iyi öğretilmediği için bunun suçunu ebeveynlerimize yükleyemeyiz. Sağ tarafın sola göre avantajı, derin bir hendeği geçmek istersek, ağırlığımızı sol ayağımıza verip sağ ayağımızla atlamamızdan da anlaşılabilir; aksi takdirde hendeğe düşme riskiyle karşı karşıya kalırız. Prusyalı piyadelerin sol ayakla başlamak üzere eğitilmiş olmaları gerçeği, bu iddiayı çürütmek yerine doğrulamaktadır; zira dayanak noktasında olduğu gibi, onlar sağ ayakla sola karşı yaptıkları hücumun itici gücü için sağ ayağı kullanmak amacıyla bu ayağı öne koyarlar.

gücüne sahip olmayan kadın ve çocuklar için geçerli olmasa da) kramplar ve epileptik nöbetler de aynı koşulla kontrol edilebilir. Aslında, tedavi edilemez olarak bırakılan gut hastalığı vakaları bile, her yeni atakta kesin bir kararla (kişinin dikkatini acıdan başka yöne çekerek) kontrol edilebilir ve aslında yavaş yavaş iyileştirilebilir.

[3.3.] Yiyecek ve İçecek Hakkında

Bir insan hem sağlıklı hem de genç olduğunda ne zaman ve ne kadar yiyip içeceğine dair en iyi rehberi sadece *iştahı* (açlık ve susuzluk durumu) belirler. Fakat yaşlılığın zayıf yönleri ortaya çıktığında, yaşamını en iyi şekilde, denediği ve yararlı bulduğu bir yaşam biçimini bir dereceye kadar alışkanlık hâline getirme ilkesiyle uzatabilir; diğer bir deyişle, iştahı kesildiğinde diyetinin uygun istisnalara izin vermesi koşuluyla günlük rutininde tekdüzelikle bunu yapabilir. Daha özel olarak, yaşlı bir kişinin ve özellikle bir erkeğin iştahı, büyük miktarlarda sıvı tüketmeyi (çorba veya çok fazla içme suyu) kabul etmez; diğer yandan, hem kan dolaşım mekanizmasının çalışmasını sağlamaya yardımcı olan dolaşım sistemine uyarıcı unsurlar getirmek için daha uyarıcı içecek (örneğin şarap) ve daha sağlıklı yiyecekler, hem de (tüm iç organlar arasında en *canlı mukoza*ya [*propria*] sahip gibi görünen bağırsakların vermiküler hareketini desteklemeyi ister. Zira hâlâ sıcakken bir hayvandan kesip alınırsa ve parça parça kesilirse, solucanlar gibi sürünürler ve kişi onları sadece hissetmekle kalmaz, aynı zamanda hareket ettiklerini bile duyabilir).

Yaşlı insanlarda, kan dolaşımı için gerekli olan su, kanla özümlendiği ve kan damarlarını onu atmak için uyaran elementler içermediğinde (şarap gibi), böbrekler yoluyla mesaneye kan kütlesinden ayrılma sürecini tamamlaması daha uzun sürer. Fakat bu durumda, şarap tıbbi olarak kullanılır ve bu nedenle yapay kullanımı aslında önleyici

bir perhizin parçası değildir. Su içmeye yönelik (susuzluk) ataklar çoğunlukla sadece alışkanlıktır; ve onları hemen kabullenmemeyle ve bu konuda kesin bir karar almayla, kişi bu uyarıcıyı katı yiyeceklere sıvı ekleyerek doğal bir ihtiyaç düzeyine indirger. Doğal içgüdü bile, yaşlı insanların büyük miktarlarda sıvı kullanmasını reddeder. Dahası, aşırı su içmek kanın sıcaklığını düşürür ve böylece kişinin iyi veya en azından derin bir şekilde uyumasını engeller.

Şöyle bir soru sıklıkla sorulur: Bir perhizin kuralları arasında yirmi dört saat içinde sadece bir öğün yemek ve sadece bir uyku periyoduna izin verip vermediği ya da öğlen yemeğinde iştahı bir nebze olsun bastırıp gece bir şeyler yemenin daha *iyi* (daha sağlıklı) olup olmayacağı [sorusu]. Kuşkusuz, akşam yenen yemek, vakit geçirmek için daha iyidir; ve ben ayrıca hayatın en iyi yıllarında (orta yaşlarda) daha faydalı olduğunu düşünüyorum. Fakat sonraki yıllarda sadece öğlen yemek yemek daha iyidir. Zira bağırsaklarda sindirim sürecinin aşamalarını ileri yaşta tamamlanması şüphesiz daha uzun sürdüğü için, sindirimin ilk aşaması devam ederken doğaya (akşam yemeği yiyerek) yeni bir görev yüklemenin sağlığa zararlı olduğuna inanmak için nedenler vardır. Bu yüzden, öğleden sonra yeterli ve doyurucu bir yemek yedikten sonra, akşam yemeği yeme dürtüsü, patolojik bir his olarak kabul edilebilir; ve kişi bu konuda içten bir çözümle, bu [yemek yeme] ataklarını tedrici olarak terk ederek, bu durumu yönetebilir.

[3.4.] Uygun Olmayan Zamanlarda Düşünmekten Kaynaklı Patolojik Hisler Üzerine

Düşünmek bir bilim adamının, *çalışma* (kitap okumak) veya *tefekkür* (meditasyon ve keşif) şeklinde olsun, gıdasıdır; ve tamamen uyanık ve yalnız olduğunda, onu yapmadan yaşayamaz. Fakat yemek yerken ya da yürürken, kendini belli bir düşünceyle meşgul ederek enerjisini doğru kullanırsa,

kendisine aynı anda hem baş ve mide üzerine hem de baş ve ayaklar üzerine iki görev yükler. Bu tür bir eylemde ilk önce hipokondri, ikinci durumda ise baş dönmesi ortaya çıkar. Bundan sonra, bu patolojik durumları bir rejimle kontrol altına almak için, tam olarak yapması gereken şey, midenin mekanik işleyişi veya düşünmenin zihinsel uğraşıyla ayakları yer değiştirerek hareket ettirmektir. İnsan yemek yerken veya (kendisini yeniden güçlü kılmak için) yürüyüşe çıkarken, planlı/tasarlanmış düşünceyi kontrol eder ve serbest hayal oyununa (yarı mekanik bir aktiviteye) kendini bırakır. Fakat, bilim insanı söz konusu olunca, bu, genel olarak, *düşünmeyle ilgili bir diyete* devam etmek için kesin bir kararı benimsenmesi gerekir.

Tek başına yemek yerken insanın kendisini okumakla veya düşünmekle meşgul etme pratiği patolojik hisleri tetikler; zira entelektüel çalışma, hayati enerjiyi mideden başka yöne çeker ve onu rahatsız eder. Yürüyüş yaparken düşünmek de bu hisleri doğurur, çünkü ayakların yaptığı iş zaten kişinin enerjisini tüketmektedir.[5] (Aynı şey, eğer alışık değilse, *yapay aydınlatmayla/ışıkla* çalışmak için de geçerlidir.) Bununla beraber, yanlış zamanda [*invita Minerva*/Minervayı davet etme] yapılan entelektüel çalışmalardan kaynaklanan bu patolojik hisler, kesin bir çözümlemeyle doğrudan ve hemen ortadan kaldırılabilecek türden değildir. Onlardan ancak tedrici olarak, ona karşıt bir ilkeyle o alışkanlıktan vazgeçilerek kurtulabiliriz. Ve burada sadece doğrudan öğrenilebilenlerden bahsetmeliyiz.

[5] Özenli alışkanlıkları olan biri tek başına yürüyüşe çıktığında, kendi düşüncelerini kendi kendine eğlenceli hâle getirmemesi onun için zordur. Fakat yürüyüşü esnasında yorucu düşüncelere dalarsa, çok geçmeden tükenir, oysa kendini özgür hayal oyununa bırakırsa, hareket onu yeniler; bunu sorduğum başkalarının ifadeleri de benim deneyimlerimi doğruluyor. Düşünmenin yanı sıra, yürürken sohbet de ederse, daha da yorulacaktır, böylece de kısa süre sonra düşünce oyununa devam etmek için oturması gerekecektir. Açık havada yürümenin amacı, tam olarak bir kişinin dikkatini bir nesneden diğerine yöneltmek ve böylece herhangi bir nesneye sabitlenmesini önlemek içindir.

[3.5.] Solunumla İlgili Çözüme Göre Patolojik Nöbetlerin Üstesinden Gelme ve Önleme Üzerine

Birkaç yıl önce ara sıra nezle ve öksürük sıkıntısı çekiyordum ve bu ataklar bazen ben uyurken gerçekleştikleri için daha da zahmetli oluyordu. Tabiricaizse, gece uykumu heba ettiğim için kızgınlığımdan, nezle atakları geldiğinde dudaklarımı kapatmaya ve sadece burnumdan nefes almaya çaba gösteriyordum. İlk başta, nefesi seyrek, ıslık çalar gibi alabiliyordum; fakat çabalarımdan vazgeçmediğim ya da rehavete kapılmadığımdan nefesim, sonunda burnumdan tamamen ve özgürce nefes alabilecek duruma gelene kadar güçlenerek devam etti. Tam bu noktaya ulaştığımda hemen uyuyakalmışım. Tabiricaizse, (kahkaha gibi sürekli) nefes nefese kesilen yüksek sesle nefes alıp-verme spazmları olarak ortaya çıkan *öksürüğe* gelince, özellikle (atakları yatakta yatarken geldiği için) sıradan bir İngilizin yaşlı bir adamın öksürüğüne benzettiği durumdan mustariptim; bu durum, bazen yatağın içinde ısındıktan hemen sonra gelip uykumu kaçırdığı için daha da can sıkıcıydı. Bu tür bir öksürükte, ağızdan solunan hava gırtlağı tahriş ettiğinde ortaya çıkar[6]

[6] (Dudaklar kapalıyken) östaki borusunda [orta kulak ile üst farinksi birleştiren kanal] dolaşan atmosferik havanın, hava içiyormuş gibi bir hissi, beyne yaklaştıran bu devreyi, oksijen biriktirerek yaşamsal organlarda artan canlılık hissini yaratması muhtemel değil mi? Ve bu hava, kendine has bir kokusu olmamasına rağmen, bu şekilde koku sinirlerini ve onu içine alan bitişik damarları güçlendirir. Bazı hava koşullarında kişi bu ferahlığı temiz havadan almaz; fakat bazılarında, kişinin uzun süre dışarıda dolaşması gibi uzun süre havayı içine çekmesi gerçek zevktir, ağız yoluyla alamayacağı bir zevk. Bir perhizde, en derin uykuda bile başka türlü yapamayacak kadar ağzı kapalı burundan nefes almaya alışkın olmak çok önemlidir. İnsan ağızdan nefes alır almaz, deyim yerindeyse, uykudan irkilerek hemen uyanır. Bu bazen, bu şekilde nefes almayı alışkanlık hâline getirmeden önce benim de başıma geldi. Hızlı veya yokuş yukarı yürümek gerektiğinde, bu kuraldan ayrılmamak ve kurala bir istisna yapmaktansa adımlarını yavaşlatmak için kişinin daha fazla kararlılığa ihtiyacı vardır. Aynı şey ağır egzersiz için de geçerlidir ve öğrencilerine egzersiz yaptıran bir öğretmen, sık sık ağızdan nefes almak yerine, bunu sessizce yaptırmalıdır. Genç arkadaşlarım (eski öğrencilerim) bu disiplin kuralını kanıtlanmış ve faydalı olduğu için övmüşlerdir. Yine onlar bu basit halk ilacını doktor hizmetlerinden vazgeçebileceğimiz bir durum olarak

ve onu kontrol edecek hiçbir mekanik [farmasötik] bir çare yoktur. Zihinsel bir eylem onu doğrudan durdurabilir, yani, bu eylem, havanın dışarı atılmasına engel olan (daha önce tartıştığım konvülsif nöbetlerde olduğu gibi) başka bir nesneye zorla yönlendirerek kişinin dikkatini bu tahrişten tamamen zihni başka yöne çevirme eylemidir. Açıkça yüzüme kanın sıçradığını hissediyordum. Bu tahrişin neden olduğu akıntının kontrolüyle, havanın dışarı çıkması ve akıntı/tükürük azaldı. Böylesi bir zihinsel çaba, kişinin kararlılıktan daha yüksek derecede metanetini gerektirir, ancak bu onun için daha yararlıdır.

[3.6.] Kapalı Ağızla Bu Nefes Alıp Verme Alışkanlığının Sonuçları Üzerine

Doğrudan ortaya çıkan sonuç şudur: Alışkanlık uykuya dalar ve dudaklarımı açıp ağzımdan bir nefes alır almaz uykumdan irkilerek uyandırır. Buna göre, uyku ve onunla birlikte rüya görme, kişinin uykudaki durumuna özen göstermesini dışarıda bırakacak kadar uyanık olmasının tamamen yok olmasıdır. Bir insanın, önceki akşam erken kalkmaya (belki yürüyüşe çıkmaya) karar vermesi durumunda her zamankinden daha erken uyanması da aynı sonuca götürür;

görmemişlerdir. Bir noktaya daha dikkat edilmelidir: uzun bir süre konuşan biri ağzını her açışında nefes alıp veriyor gibi görünse de ve bu yüzden ceza görmeden kuralı çiğniyor gibi görünse de, bu aslında böyle değildir; zira o zaman bile burnundan nefes alır. Zira konuşmacının burnu tıkandığında, (çok nahoş bir sesle) burnundan konuştuğunu, aslında burnundan konuşmadığı hâlde, söylüyoruz; ve tam tersi, Privy Meclis Üyesi Lichtenberg'in mizahi ve doğru bir şekilde belirttiği gibi, gerçekten burnundan konuşurken "burnundan konuşmuyor." Aynı sebepten dolayıdır ki, uzun süre ve yüksek sesle konuşmak zorunda olan insanlar (öğretim görevlileri ve vaizler) sesleri kısılmadan bir saat kadar konuşmalarını sürdürebilirler: yani burunlarından nefes alıp sadece ağızdan nefes verirler. Kişi yalnız olduğunda veya en azından konuşmadığında, alışkanlıkla kapalı dudaklarla nefes-alıp vermenin bir avantajı şudur: Sürekli salgılanan ve boğazı nemlendiren tükürük, aynı zamanda sindirim etmeni (mideye) ve belki de (yutulduğunda) müshil olarak da işe yarar, onu israf etmeme kararıysa, yeterince açıktır.

zira muhtemelen uykusunda duymuş ve dikkat etmiş olması gereken şehrin saatleri tarafından uyandırılmıştır. Bu takdire şayan alışkanlığın *dolaylı* sonucu, kişinin uykusunda olduğu kadar uyanıkken de istemsiz, zorla öksürmesini (balgam boşaltmaya kadar kasıtlı öksürmeden farklı olarak) önlemesi, böylece tam bir çözüm gücüyle, hastalığı başka tarafa yönlendirmesidir. Bunun daha da ileri sonuçlarını öğrendim. Bir keresinde, ışığı söndürüp yattıktan sonra, aşırı bir susuzluk hissettim ve karanlıkta su içmek için başka bir odaya gittim. Su sürahisini el yordamıyla ararken, birden, birkaç derin nefes alıp göğsümü genişleterek burnumdan derin nefes alma fikri aklıma geldi. Birkaç saniye içinde bu hareket, susuzluğumu tamamen giderdi. Susuzluk, etkisini yok eden bir uyaranla etkisiz hâle getirilen patolojik bir uyarıcıydı.

[4.] Sonuç

Rasyonalist bir canlının üstün gücü olarak, insan zihninin bu hislere tamamen kararlı bir istençle hâkim olabileceği tüm patolojik ağrılar, (kramp gibi) doğası gereği sarsıcıdır. Fakat biz bu önermeyi dönüştüremeyiz ve her kasılma nöbetinin sadece kesin bir kararla kontrol edilebileceğini veya ortadan kaldırılabileceğini söylüyoruz. Bazıları için, onları kişinin kararının gücüne maruz bırakma girişiminin sarsıcı rahatsızlığı şiddetlendirmesi böylesi bir şeydir. Bu, yaklaşık bir yıl önce *Cophenhagen Gazetesi*'nin *'baştaki ağrıyla* birlikte bir nezle salgını' olarak tanımladığı bir hastalığa yakalandığımda (bundan bir yıl önce yakalandım, ancak semptomlar benzerdi),[7] benim durumum için de geçerliydi. Bunun sonucu şuydu: Entelektüel çalışmalarımda düzensiz, ya da en azından zayıflamış ve donuk olarak hissettiğim şeydi; ve bu hastalık, yaşlılığımın doğal zayıflıklarına bağlandığından, ancak bu durum hayatın kendisiyle sona erecektir.

[7] Kanaatimce, bu bir dereceye kadar beyne nüfuz etmiş bir tür guttur.

Hastanın düşünmesine eşlik eden ve onu engelleyen bu patolojik durumu, düşüncenin bir kavrama (bilinciyle bağlantılı fikirlerin birliği) sıkı sıkıya bağlı olduğu ölçüde, düşünce organında (beyninde) spazmik bir durum hissi yaratır. Bir sorumluluk olarak bu hissetme, düşüncesini ve düşünceye dayalı etkilerini ya da önceden hafızasında var olan düşüncelerini gerçekten zayıflatmaz; fakat düşüncelerini (sözlü veya yazılı olarak) ileri sürerken, zamansal birbiri ardı sıra gelmelerinde fikirlerin kesin tutarlılığını bozacak dikkat dağıtıcı şeylere karşı korunma ihtiyacı, beynin istemsiz bir spazmik durumuna neden olur. Bu durum, öncekinin yerini aldığı gibi, fikirlerinde bilinç birliğini sürdürememe biçimini de alır. Her konuşmada, öncelikle, (okuyucu ya da dinleyici adına) ihtimal dâhilinde ulaşmak istediğim yer ve geçmişe bakmak suretiyle (konuşmaya referans bu iki noktanın hiçbir tutarlılığı olmadığı) argümanımın başlangıç noktasına işaret ederek neyi söyleyeceksem onu hazırlarım. Ve bu patolojik durumun sonucu şudur: Bu iki durumu birbirine bağlama zamanı geldiğinde, aniden dinleyicilerime (veya kendime sessizce) şunu sorarım: Şimdi neredeydim? Nereden başlamıştım? Bu, sadece zihnin veya hafızanın değil, (fikirleri birleştirmede) *pratik zekâdan* kaynaklı bir kusurdur, yani istemsiz bir dikkat dağıtmadır. Bu, (özellikle başlangıç noktasına geri dönmenin her zaman kolay olmadığı felsefi yazıda) sadece büyük bir emekle de olsa, birinin önceden yazma konusunda önceden tedbir alabileceği üzücü bir histir; fakat kişinin tüm çabalarına rağmen, bu hissetmenin asla tamamen üstesinden gelemez.

Bu matematikçilerin yönteminden farklıdır; o kavramları ve yerine geçirdiği (sayısal sembolleri veya rakamlara) önsezisinde önceden sahip olabilir ve gidebildiği kadar her şeyin doğru olduğundan emindir. Fakat felsefe alanında, özellikle de (mantık ve metafizik gibi) saf felsefe alanında çalışan biri, nesnesinin havada asılı olduğunu kabul etmeli ve her zaman onu sadece parça parça değil, aynı zamanda bir sistemin bütünlüğü (saf akıl sistemi) içinde tanımlamalı ve ince-

lemelidir. Bu yüzden, Metafizikçilerin diğer alanlardaki ya da uygulamalı felsefedeki akademisyenlerden daha erken işe yaramaz duruma getirilmiş olmaları şaşırtıcı değildir. Ancak bazı insanlar, onsuz hiçbir felsefe olamayacağı için, kendilerini tamamen metafiziğe adamalıdır.

Bu aynı zamanda, bir kişinin kendisine düşen belirli meseleler açısından hasta listesine yer alması gerektiği hâlde *yaşına göre* sağlıklı olmakla övünebileceğini de açıklar. Bu işten kurtulma konusundaki *yetersizliği*, yaşam enerjisini kullanmasını engellediği gibi, kendini bu enerjiyi boş yere tüketmesini ve zihnini meşgul etmesini de engelliyor. Sadece daha düşük bir seviyede, tabiricaizse (ot gibi) yaşadığını kabul ediyor: yani yemek yiyebilir, yürüyebilir ve uyuyabilir; ve hayvan varoluşuyla ilgili bir sağlık durumu, (belirli kamu işlerini yapmakla yükümlü olduğu) medeni varoluşuyla ilgili hastalıktan biri olabileceğinden, bu ölmeye aday kişi en azından kendisiyle çelişmiyor.

Dolayısıyla insan yaşamını uzatma sanatı buna yol açmaktadır: sonunda, canlılar arasında insan, yalnızca gerçekleştirdiği, özellikle eğlenceli bir durum olmayan hayvani işlevler nedeniyle hoş görülüyor.

Fakat bu bakımdan ben kendimi suçluyorum. Zira neden daha fazla mücadele eden gençlere yol açmaya istekli değilim ve neden sadece hayatta kalmak için alıştığım hayattan aldığım zevki kısıtlıyorum? Neden nefsime hâkim olmayarak zayıf bir yaşamı sıra dışı bir yaşama tercih ediyorum ve örneğime göre, doğası gereği daha kırılgan olanların ortalamasına dayanan ve yaşam beklentilerine göre hesaplanan ölüm ilanı listesini neden birbirinden ayırt edemiyorum? (Alçakgönüllülükle ve dindarlıkla boyun eğdiğimiz) kader dediğimiz şeyi, neden kendi kesin kararlarıma teslim ediyorum? Her halükarda, karar, genel bir perhiz kuralı olarak kabul edilemeyecek; ki bu, aklın doğrudan iyileştirme gücünü uyguladığı evrensel bir perhiz kuralı olarak her halükar-

da pek benimsenmeyecek ve asla eczacının verdiği reçetelerin yerini almayacak bir karardır.

[5.] Zeyil

İnsan yaşamını (ve özellikle edebî yaşamını) uzatma sanatının yaratıcısının/yazarının, okuyucuların (özellikle gözlüklerin verdiği sıkıntı yüzünden kendilerini daha güçlü hissedebilecek çok sayıda kadın okuyucu için) gözlerinin korunmasını nazikçe dikkate almasını önerebilirim. Şu anda, (resim gibi kabul edilen mektupların hiçbir iç güzelliği olmadığı için) kitap basımcılarının sefil duyguları gözlerimizi her yönden rahatsız etmektedir. Fas şehirlerinde, tüm evler beyaz badanalı olduğu için sakinlerinin büyük bir oranı kördür/anlayışsızdır ve benzer bir sebepten bu kötülüğün aramızda yayılmaması için matbaaların bu konuda polis düzenlemelerine tabi tutulması gerekmektedir. Bununla birlikte, matbaadaki mevcut moda, tam tersi olacaktır. Bu şunları dikte eder:

1. Metnin siyah yerine gri mürekkeple basılması (çünkü gri mürekkebin ince beyaz kâğıt üzerindeki kontrastı daha yumuşak ve daha hoştur).

2. *Breitkopf* karakterleri yerine dar ayaklı *Didot* karakterleriyle basılmış olması, *Buchstaben* [harfler] demek daha iyi karşılıktır; (olduğu gibi, kendini sabitlemek için, *buchener Stabe*: kayın ağacı malzemeleri).

3. Bu, Almancada geçerli olan *Roman* (hatta italik) yazıyla basılabilir, ancak Breitkopf'un[8] haklı olarak söylediği gibi, bu, Gotik baskı harfi olduğundan gözleri daha hızlı yorar.

4. Bu yazıcılar, dipnotlarda kullanıldıklarında daha da küçük harflerin (gözler için daha da yorucu) okunaklı kalmasına izin veren mümkün en küçük baskı harfini kullanırlar.

[8] Leipzig'den Johann Gottlieb Breitkopf (1719-94), Gotik baskı harfinin gelişimini savunurken, Paris'teki Didot firması 1713'ten beri Antiqua'yı çok küçük baskı harfinde yayımlamaktaydı. (Ed.)

Bu kötüye kullanımı kontrol etmek için, matbaacıların model olarak *Berlin Monthly*'yi (hem metni hem de notları) kullanmalarını öneririm; zira kişi hangi sayfayı açarsa açsın yukarıda anlatılan türden baskıları okuyarak zorlandıklarında gözleri hissedilir şekilde güçlendirecektir.[9]

[9] 40 yaşıma geldiğimde, eskiden birkaç yıl aralıklarla, ancak şimdi bir yıl içinde birkaç kez tekrarlayan gözlerimle ilgili ilk *patolojik durum*un (aslında bir göz hastalığı değil) ilk atağını yaşadım. Olay şuydu: Okuma yaptığım süre boyunca, tüm harfleri tamamen okunaksız hâle gelene kadar karıştırarak ve karman çorban ederek belirli bir parlaklık birdenbire sayfaya yayılıyordu. Altı dakikadan fazla sürmeyen bu durum, vaazlarını sayfalardan okuma alışkanlığı olan bir vaiz için çok riskli olabilir. Fakat mantık ve metafizik derslerimde, yeterli bir hazırlıktan sonra özgürce (zihnimden) ders anlatabildiğim için, benim endişem bu atakların körlüğün habercisi olabileceği şeklindeydi. Fakat artık bunun için endişelenmiyorum; zira ataklar şimdi her zamankinden daha sık gelse de, tek iyi olan gözümde herhangi bir keskinlik kaybı yaşamıyorum (sol gözümdeki görme yeteneğini yaklaşık beş yıl önce kaybettim). Bu olay bir kez gerçekleştiğinde, gözlerimi kapatmam, hatta dış ışığa yaklaşmamak için elimle onların üzerini kapatmam gerektiği aklıma geldi; daha sonra, karanlıkta fosforla çerçevelenmiş parlak bir figür görmüştüm. Tabiricaizse bu bir sayfada, takvimdeki son çeyreği temsil eden, ancak dışbükey taraftı pürüzlü bir kenarı olan bir şeye benziyordu. Parlaklık aşama aşama azaldıktan sonra, altı dakika içinde kayboldu. Başkalarının da aynı deneyimi yaşayıp yaşamadıklarını ve kaynağı gözlerden çok *sensorium commune*de bulunan bu görünümü nasıl açıklayabileceğimizi bilmek istiyorum. Gözlerimi hareket ettirdiğimde bu resim onlarla hareket etmedi: Hep aynı yerde gördüm. Bir gözün farkına bile varmadan gözden kaybolması da ilginçtir (sol gözümle ilgili geçen süreyi yaklaşık üç yıl olarak tahmin ediyorum) [Hufeland, buraya, Kant'ın giderek yaygınlaşan bu durumunun bir göz hastalığı olmadığı yönündeki görüşünü doğrulayan ve bunun bazı geçici dolaşım veya mide tahrişinden veya belki de genel hâlsizlikten kaynaklandığını öne süren bir not ekledi. Vorlaender'ın metnin Akademie baskısına ilişkin notları, Hufeland'ın yorumlarından bazılarını aktarır (VII, 346-47). (Ed.)]

Dizin

A
adalet 35, 66, 71
ahlak 23, 24, 33, 40, 41, 50, 64, 69, 79, 81, 85, 87, 91, 93, 95, 100, 106, 108, 114, 115, 119, 120, 121, 123, 131, 136, 138, 143, 145, 149; ~ felsefesi 40, 50; ~ metafiziği 69
ahlaki etki 64
akademisyenler 33, 40, 49, 57, 60, 73
akide 80, 85
alçakgönüllü 48, 49, 60
alegorik 90
Allais 143, 144
alt fakülte 16, 58, 59, 60, 71, 73, 78, 81, 82
amel 53, 86, 88, 92, 103, 106, 135, 143
ampirik 25, 33, 36, 39, 40, 41, 58, 61, 69, 93, 94, 114, 138
ampirizm 96
anarşi 64, 73
anayasa 77,130, 136, 138, 139, 141, 142, 144
anlama: ~ yeteneği 72; ~ yetisi 60, 64, 106, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 153
anlaşmazlık 75, 90
antik: ~ görüş 124; ~ kült 99
asli politik ihtiyaç 53
aşkınlık 91
aydınlanma 12, 14, 16, 17, 20, 30, 102
ayin 72, 97, 101
Aziz Paul 85, 115

B
bağnazlık 54
Baron ven Zedlitz 21
baskı 20, 97, 99, 154, 169
başkalaşım 102
Başrahip Coyer 133
Baumgarten 49
beden 84, 121, 158
Ben David 99
Ben ve Sen 65, 78
beşer tabiatı 101
Biester 22, 26, 37, 47
bilgi 4, 13, 14, 15, 17, 41, 58, 67, 69, 70, 75, 90, 91, 97, 105, 114, 118; ~ nin kaynağı 91
bilim 16, 17, 21, 41, 49, 53, 54, 57, 58, 59, 60, 63, 64, 69, 70, 72, 73, 76, 113, 119, 162, 163; ~ adamları 59; ~in yararları 59
bilinç 97
bireysel 64
Breitkopf 169
Busching 144
büyü gücü 72
Büyük Friedrich 20, 21, 29, 31

C
cemaat 76, 130
cemiyet 142
Cesur Spener 101
ceza hukuku 88
Staeudlin, C. F. 20, 50
Cicero 81, 146, 160
coğrafya 69, 144
coşkunluk 137
Cromwell 143, 144
cüruf 103

Ç
çarmıh 84
çatışma 3, 4, 5, 11, 12, 13, 19, 20, 24, 27, 28, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 42, 44, 50, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 81, 106, 108
çelişki 95

D
dava 143
davranış kuralları 83
Deccal 130
demagog 73
denetleme işlevi 67
deneyim 16, 61, 65, 91, 93, 105, 106, 135, 136, 143, 150, 155; ~deki a priori unsurlar 40
deneyimleme 23, 61, 66, 105
deneysel 40, 41, 93, 100, 115, 118, 143, 154; ~ araçlar 100; ~ inanç 93
devlet 12, 14, 16, 28, 30, 31, 51, 53, 57, 59, 65, 66, 98, 108, 130, 141, 142, 143, 144, 145; ~ memuru 65
devrim 104, 107, 136, 137, 138, 139, 140, 145; ~ çağı 140

dışsal 82, 96, 120, 121, 122, 123; ~ amel 96; ~ ilke 82
diktatörlük 116
din: deruni ~ 81; ~e karşı olmayan yaygın yanılsama 81; ~in ahlaktan ayrımı 79; ~ in akîdesi 80; ~in aracı 33, 89, 94; ~in çekirdeği/özü 101; ~in formaliteleri 96; ~in saf membaı 112; ~ kavramı 79, 98; ~ meseleleri 32, 85
dinî: ~ devlet 90; ~ ferman 46, 47; ~ ilke 126; ~ iman 87, 89, 90; ~ inanç 31, 33, 41, 80, 87, 92, 94, 95, 96, 97, 100, 107, 108, 117; ~ tutum 99; ~ ve medeni kanunlar 70
dinsizlik 131
diyet 161
dogma 32, 33, 66, 81, 86, 87, 90, 94, 95, 96, 97, 98, 108, 109, 112, 113, 114, 115
doğa 17, 36, 39, 66, 69, 83, 87, 112, 114, 134, 139, 142; ~ bilimi 66, 121
doğal: ~ amaçlar 71; ~ içgüdü 162; ~ ölüm 152
doğaüstü 47, 64, 72, 75, 87, 88, 89, 91, 92, 95, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 114, 123, 129, 143
doğru: ~ din 90; ~ yaşamak 35, 71
duyumsal 79, 80, 154, 160
düşünce 61, 159, 163, 167; ~ özgürlüğü 11, 46
düşüş çağı 133

E
ebedi refah 61
egemenlik 59
eğilim 71, 72, 76, 137
emir 60, 142
erdem 24, 64
estetik 75
eşitlik 15, 63
etkin sebep 132
Evanjelik 109, 111
evrensel 25, 32, 57, 62, 75, 94, 95, 98, 107, 112, 115, 117, 124, 136, 138, 139
evrensellik 51, 95, 98, 136
eylem 85, 87, 121

F
fanatizm 126
fantezi 105, 130
farklı inanç çeşitleri 79
felsefe: ~ fakültesi 12, 13, 16, 19, 34, 35, 37, 40, 60, 64, 68, 69, 71, 74, 75, 76, 80, 90; ~ yapma 14, 155
felsefi yorum 89
fenomen 85, 86, 134, 138, 139, 143
Fichte 34
filoloji 69, 118
filozof 14; ~ların saçmalıkları 72
fiziksel 35, 61, 71, 72, 114, 120, 121, 124, 133, 143, 149, 154, 155, 158, 159; ~ güç 72; ~ refah 61
fizyoloji 124
form 17, 71, 120
Fransız Devrimi 136

G
gelenek 46, 94
geleneksel 58, 62, 70
gerçek nesneler 105
Gotik 169
görev 21, 41, 70, 79, 124, 125
gözyaşı dünyası 62
günah 21, 88, 104
günahkârlık 103
gündelik yaşam 157

H
hak 11, 22, 41, 46, 65, 77, 78, 89, 94, 96, 113, 137, 138, 145, 152, 156
hakikat 59, 60, 64, 66, 68, 69, 70, 74, 75, 76, 77, 81, 82, 90, 91, 92, 114
hakiki: ~ dinî doktrin 107; ~ /doğru din 81; ~ ideal 106
hakimiyet 94
hak 34, 63, 68, 85, 92, 101, 116, 136, 138
Hamann 102
Harrington 143, 144
Hasse 29
hastalık 71, 156
hayal gücü 103, 111, 156
hayvan krallıkları 140
Herkül 94
hermenötik 114, 115
Hermes 22, 25, 26, 28, 31
Hillmer 22, 23, 26
hipokondri 156, 157, 163
hiyerarşi 77
Hristiyanlık 23, 29, 49, 50, 51, 80, 89, 94, 99, 100, 125
Hufeland 35, 36, 38, 41, 42, 149, 151, 153, 170
hukuk 13, 14, 19, 37, 39, 40, 41, 53, 62, 63, 65, 70, 88, 139; ~ komisyonu 65
hüküm 67, 75

I
ırk 129

İ
ibadet 82, 125
içerik 70

içgüdü 121, 151
içsel 125; ~ kanun 79
ide 61, 79, 105, 107, 122, 124, 142
ilahi 24, 25, 33, 64, 79, 80, 81, 83, 88, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 100, 107, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 124, 125, 134; ~ kaynak 88; ~ emir 24, 79, 95, 112, 124; ~ hizmet 125; ~ irade 79, 91; ~ köken 64; ~ takdir 145; ~ vahiy 81; ~ vasıf 82
illegal 13, 20, 71, 73, 76, 77
iman 52, 53, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 95, 96, 97, 98, 99, 103, 107, 109, 113; ~ meseleleri 96; ~ sahibi 53
İncil teoloğu 14, 20, 25, 26, 27, 33, 63, 64, 65, 66, 79, 80, 81, 85, 89, 90
İngiliz 59, 141, 142, 164
inisiyatif 77
insan: ~ bilgeliği 74; ~ bilgisi 69; ~ın kendi ahlaki gücü 64; ~ın ömrü 153; ~ın vicdanı 97; ~ın yaşamsal enerjisi 153; ~ın yeniden doğuşu 104; ~ ırkı 129, 131, 133, 134, 135, 136, 139, 143; ~ yaşamı 36, 168, 169
insomnia 159
irade 59, 67, 79, 85, 91, 115, 122
İsa 46, 84, 99, 114
İslam 14, 16
İsrail 84, 110, 114
istenç 108, 118, 120, 121, 122, 123, 125
itaat 20, 21, 31, 62, 65, 106, 125, 142, 143
itikat 89

K
kader 85
kafir 95, 96
kaide 62, 63
kamu 15, 21, 47, 49, 50, 51, 57, 58, 59, 62, 71, 74, 75, 77, 87, 89, 96, 107, 108, 113, 141, 146, 168; ~ birliği 87; ~ öğretmeni 47, 57
kanaat 76
kanıt 28, 50, 105, 112, 114, 120, 124, 141
kanun 41, 67, 70, 71, 74, 75, 79; ~ hükmü 75
kehanet 129, 130, 135, 139
komünyon 103
Kopernikçi 134
kozmopolit 143
kötülemek/aşağılamak 48
kötü ruh 103, 104
Kral II. Frederick William 46
kraliyet: ~ bildirisi 47; ~ yaptırımları 50
kutsal: ~ ibadetlerin özü 95; ~ kitap 64, 89, 109, 115, 117, 118; ~ köken 125; ~ kronoloji 110; ~ üçleme doktrini 82; ~ yazılar 47, 49, 64, 80, 88
kutsallaştırmak 88, 112
kutsallık 75, 88, 93, 98, 114
küstahlık 72

L
legal 13, 42, 73, 74, 87
literal 33, 64, 85, 115
Luka 84
lütuf 64, 87, 88, 103, 104, 108

M
Manevi İşler Bakanlığı 47
matbaa 169
meclis 67, 141
medeni refah 61
menfaat 76
mezhep 17, 32, 94, 96, 100, 101, 102, 104, 105, 107
mezhepçilik 95, 97, 98
mistisizm 91, 108
monark 141
Moravyalı 102, 103
More 143, 144
mucize 103, 105, 114
muhalefet partisi 77
muhalif 137
mutlak monarşi 141
müeyyide 67
mülk 62, 71
mülkiyet 78

N
natüralizm 107
nesnel 50, 59, 61, 67, 68, 69, 71, 75, 79, 82, 87, 94, 104, 106, 109, 122, 151, 156, 157
Nestor 152
nihai: ~ amaç 23, 86, 88, 90; ~ sonuç 78
norm 41, 62, 63, 66, 111, 142
nosyon 129

O
olgu 92
onay 71, 142
otganon 63, 80
Ortodoksluk 27, 101, 105, 107, 108
otorite 12, 13, 15, 33, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 74, 78, 97, 108

Ö
öğrenme 57, 58, 61, 67, 71
öğretim 67, 72
ölüm 36, 62, 149, 151, 152, 153, 156, 168
ölümsüzlük 152
ömür 14, 151, 153, 154, 155, 156
önerme 74, 87
özerklik 57

özgünlük 87, 109, 110, 111
özgür: ~ düşünceli 57; ~ istenç 120, 122, 123
özne 17, 79, 132
öznel 68, 71, 75, 98, 100, 104, 131, 132, 137, 151; ~ gerekçeler 71

P
pagan 96
paganizm 95, 96
parlamento 141
patolojik 156, 162, 163, 166, 167, 170
pietist hipotez 102
Pietistler 102
Platon 143
Platonik ideal 142
polemik 70
politik 11, 12, 14, 17, 28, 29, 30, 53, 77, 78, 116, 139, 142, 146, 155
politikacı 130, 139, 144
pragmatik 115
Protestanlık 98
prototip 81
Prusya 20, 21, 22, 26, 27, 28, 47, 48
putperestlik 95

Q
Quaker 126

R
Rab 84, 87
rasyonalizm 96
rasyonel 12, 23, 24, 34, 35, 36, 41, 50, 51, 62, 69, 75, 79, 82, 85, 90, 91, 93, 95, 97, 105, 109, 112, 114, 116, 152, 155; ~ ihtiyaç 51; ~ gerekçe 62
reel 50, 121, 122, 124
refah 71
reform 139
Rehberg 22, 40
Reil 124
rıza 68, 88, 101, 103, 104, 105
Ritter 31, 32
Romalı 94
Romulus 64
ruhban sınıfı 31, 32, 73

S
sansür 21, 22, 26, 29, 30, 34, 38, 58; ~ fermanı 22, 46
senkretist 98
separatist 126
septik 112
Schoendorfer, Otto 30
sorumluluk 18, 86, 144, 167
Spener 101, 102, 105
Staeudlin 20, 26, 27, 28, 29, 30, 35, 50
Steinbart 29
Stoacı 125, 153
Swedenborg 91

T
talimat 76, 79
tehlike 74, 137
tıp 14, 35, 36, 38, 39, 62, 63, 67, 119, 153, 154; ~ bilimi 66, 153; ~ fakültesi 13, 19, 35, 39, 67
Tieftrunk 37, 38, 42, 43
tin 101, 102
töz 84
Tychonik döngü 134

U
uzlaşma 75, 90

Ü
üniversitenin özerkliği 57

V
vaat 27, 38, 51, 62, 69, 93, 117, 132, 139, 152
vaftiz 33, 86
vatandaşlık 99
vicdan azabı 103

W
Warda, Arthur 30, 43, 47
Wasianski 47
William, Frederick 11, 19, 21, 25, 28, 29, 30, 32, 33, 37, 46, 47
Woellner 21, 23, 29, 34, 46, 48

Y
yakarış 84
yaptırım 76
yozlaşma 136
yöntem 63, 70, 71, 74, 81, 155

Z
zihin 38, 79, 149, 150, 156

Elinizdeki kitap, Kant'ın hayattayken yayımladığı son eseridir. Ancak. II. Frederick William'ın baskıcı tedbirleri nedeniyle basılması kolay olmamış ve Prusya sansürünün düşmanca gözetimi altında yayımlanmıştır.

Kitap, yalnızca bireysel akla karşı sorumlu olan Felsefe Fakültesi ile öğretileri ve uygulamaları kamuyu ilgilendiren teoloji, hukuk ve tıp fakülteleri arasındaki ebedî mücadeleyi konu alır. Burada Teoloji Fakültesi ile Felsefe Fakültesi arasında yaşanan otorite mücadelesi öne çıkar. Bu aslında, din-felsefe, vahiy-akıl çatışmasının Aydınlanma üzerinden yeniden tartışmaya açılmasıdır.

"Aklını kullanmaya cesaret et!" diyen Kant için filozof özgür olmalıdır. Bu kitap da aklını her yönüyle çekinmeden kullanma özgürlüğüne ve üniversitelerin özgürlüğünün bunun şartı olduğuna ilişkin bir manifesto niteliğindedir.

THG
862396
TFC

FOL
FAKÜLTELERİN ÇATIŞMASI
KİTAP NO / 135
BASKI / 1
/folkitap /folkitap /folkitap
ISBN 978-625-7307-62-8
9 786257 307628